

**ŞEYHÜLİSLAM YAHYA VE NEF'İ
DİVANLARINDAKİ GAZELERDE SEVGİLİYE
AİT UNSURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

İsmail IŞIK

Danışman: Yard. Doç. Dr. Hikmet Feridun GÜVEN

Eylül, 2012

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEYHÜLİSLAM YAHYA VE NEF'İ DİVANLARINDAKİ
GAZELLERDE SEVGİLİYE AİT UNSURLARIN
KARŞILAŞTIRILMASI

Hazırlayan

İsmail IŞIK

Danışman

Yard. Doç. Dr. Hikmet Feridun GÜVEN

AFYONKARAHİSAR- 2012

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Şeyhülislam Yahya ve Nef’i Divanlarındaki Gazelerde Sevgiliye Ait Unsurların Karşılaştırılması**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

15.09.2012

İsmail IŞIK

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

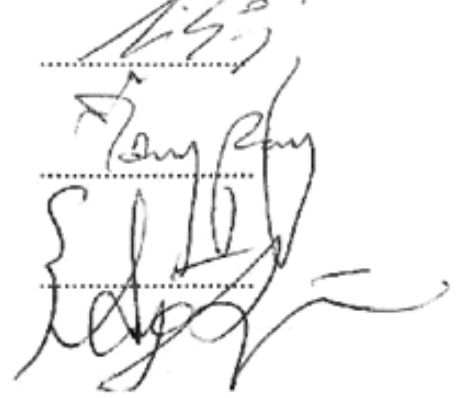
JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr.Hikmet Feridun GÜVEN

Jüri Üyeleri : Prof.Dr.A.İrfan AYPAY

: Yrd.Doç.Dr. Özgür AY

İmza

The image shows three handwritten signatures in black ink, each written over a horizontal dotted line. The top signature is the most legible, appearing to be 'Hikmet Feridun Güven'. The middle signature is less legible but appears to be 'Prof. Dr. A. İrfan Aypay'. The bottom signature is also less legible but appears to be 'Yrd. Doç. Dr. Özgür Ay'.

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi İsmail IŞIK'ın “Şeyhülislam Yahya ve Nefi Divanlarındaki Gazelerde Sevgiliye Ait Unsurların Karşılaştırılması” başlıklı tezini değerlendirmek üzere 19.09.2012 günü saat 10:00’da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir

Prof.Dr.Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

ÖZET

ŞEYHÜLİSLAM YAHYA VE NEF'İ DİVANLARINDAKİ GAZELLERDE SEVGİLİYE AİT UNSURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

İsmail IŞIK

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Eylül 2012

Danışman: Yard. Doç. Dr. Hikmet Feridun GÜVEN

17. Yüzyıl Osmanlı devletinin siyasi duraklamaya ve gerilemeye başladığı yüzyıl olarak kabul edilmektedir. Siyasi ve sosyal olaylardan bağımsız olmayan edebiyat da aynı gerilemeden nasibini almıştır. Edebiyatımız hem içerik zenginliği ve hem sanat gücünü yitirmeye başladığı ifade edilebilir. Bu çalışmada aşk-aşık-sevgili üçlemesinden en önemli unsur olan sevgili unsuru işlenmiş, aynı asır içinde sevgili kavramına farklı şairlerin bakış açılarındaki farklılıklar ele alınmaya çalışılmıştır.

17. Yüzyılın iki büyük divan şairi Şeyhülislam Yahya Efendi ve Nef'i divanlarındaki gazellerin taranarak, sevgiliye ait güzellik unsurlarının seçildiği ve mukayese edildiği bu metin, oldukça titiz bir çalışma sonunda ortaya konulmuştur. Bilindiği gibi divan edebiyatının aşk anlayışında aşık ve sevgili iki ayağı oluşturmaktadır. Her ikisinin de birbirini tamamladığı düşünüldüğünde, aşık kavramı da sevgili kavramı da aynı derecede önemlidir. Bu çalışmada, ismini zikrettiğimiz iki şairin sevgiliye nasıl baktıklarını ve nasıl bir sevgili gördüklerini eleştirel açıdan incelenmiştir. Aynı yüzyıl içinde yaşayan şairlerin sevgiliye karşı bakış açılarının ve yaklaşımlarının nasıl bir farklılığa uğradığı bu tezde ifade edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh'ülislam Yahya, Nef'i, Divan şiiri, Sevgili, Güzellik

ABSTRACT
COMPARİSON OF KNOWN ELEMENTS BELOVED’S FEATURES IN
GHAZALS OF SHEİKH UL-ISLAM YAHYA AND NEF’İ’S COLLECTED
POEMS

İsmail İŞİK

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LİTERATURE

September 2012

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Hikmet Feridun GÜVEN

17th Century is considered century that The Ottoman Empire began pause and decline. Literature which is not independent from social and political events shared the same decline. Our literary began to lose both richness of content and power of arts. In this study, dear element which is the most important element of the trio of love-lover-beloved is discussed, and differences between different poets’ viewpoints of the concept of dear in the same century are tried to be examined.

This text in which beauty elements of the beloved are chosen and compared by reviewing the ghazels in the divans of Şeyhülislam Yahya Efendi ve Nef’i who were two eminent divan poets of 17th century is created as the result of a quiet meticulous study. As is known, in the love apprehension of divan literature, lover and beloved are the main two concepts. As those two complete each other, the concept of lover and beloved have the same importance. In this study, how those two poets mentioned before see the beloved and what kind of a beloved they see are investigated in a critical way. How the viewpoints of the poets, living in the same century, about the concept of beloved differ is tried to be shown in this thesis.

Keywords : Shaykh al-Islam (Sheikh Ul-Lslam) Yahya, Nef’i, Beloved, Beauty

ÖN SÖZ

Türk tarihi, yıllar boyu yaşanan olumlu ve olumsuz olayların üzerine kuruludur. Ticari, sosyal, ekonomik, kültürel ve edebi bu olaylar, toplumların yol göstericisi olduğu gibi, Türk milletinin de her alanda geçirdiği ve ders aldığı olaylar, milletlere ve milletlerin bir ürünü olan devletlere ışık tutucu niteliğe sahiptir. Milletler geçmişte yaşanan bu deneyimlerden haberdar olmak zorundadır. Bu bağlamda bu çalışma geçmiş deneyimleri bir nebze olsun yeni nesle tanıtmak, bu alanda yapılmış çalışmalarını damıtarak, yeni bir teze ulaşmak, Klasik şiir alanında çalışma yapacak olan yeni neslin yüküne bir anlamda omuz vermek maksadıyla kaleme alınmıştır. Aynı zamanda, Divan şiirini tanıtmak için bir nebze olsa da katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma bilindiği üzere 17. yüzyıl şairlerinde Şeyhülislam Yahya Efendi ve Nef'i'nin gazelleri üzerine yapılmıştır. Bu adı anılan iki şairin divanları önceki yıllarda farklı edebiyatçılar tarafından günümüz Türkçesine çevrildiği için, tekrar asıl metinlerde çeviriye gerek duyulmamıştır. Nef'i divanında Metin Akkuş'un yaptığı çeviriden, Yahya Divanını ise Rekin Ertem'in yaptığı çeviriden yararlanılmıştır. Ön çalışma olarak her beyit tek tek tetkik edilmiştir.

Yaklaşık olarak bir yılı aşkın sürenin bir ürünü olan bu çalışmayı oluştururken; Yahya ve Nef'i divanları taranmış, sevgili ve güzellik ile ilgili olan beyitler özenli bir çalışmanın ürünü olarak ayrılmış, bu beyitlerdeki mazmunlar da bir bir incelenerek, beyitlerde yüklü olan gerçek ve mecaz manalar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Özellikle fişleme yöntemiyle bu çalışmamız ortaya konmuştur. Her beyit, içerdiği anlama göre kısımlara ayrılmıştır. Bu işlemler sırası ile Yahya ve daha sonra Nef'i gazelleri üzerinde yapılmıştır. Çalışmanın son kısmında ise Yahya ve Nef'i'nin gazellerindeki ortak ve farklı noktalar tespit edilmiş, aynı yüzyıl içerisinde yaşamını sürdürmüş olan iki şairin, sevgiliye karşı bakışları ve hayallerindeki sevgili imajları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın ilk bölümünde ise, hem Yahya Efendi hem de Nef'i hakkında, hayatları, edebi kişilikleri ve eserleri hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiş, böylece okuyucunun çalışmayı şairlerin yaşamlarıyla birleştirerek, şairleri daha iyi anlamaları amaçlanmıştır.

Tahlil ve karşılaştırma sırasında, her bir güzellik unsuru maddelere ayrılmış, alt başlıklar açılarak en ince noktaları olabildiğince ifade edilmeye çalışılmıştır. Umulur ki, bu alışma Türk dil ve kültürüne amaçlandığı katkıyı sağlar.

Çalışmamda bana maddi ve manevi anlamda desteğini asla esirgemeyen saygıdeğer hocam, danışmanım Yard. Doç. Dr. Hikmet Feridun GÜVEN'e teşekkürü bir borç bilirim.

İsmail IŞIK

Eylül 2012

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
TABLolar LİSTESİ	xxv
KISALTMALAR DİZİNİ	xxvi
GİRİŞ	1
1. XVII. YÜZYIL VE YÜZYILIN DİVAN ŞİİRİ	3
2. ŞEYHÜLİSLAM YAHYA EFENDİ	6
3. NEF'İ	8

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ŞEYHÜLİSLAM YAHYA EFENDİ'NİN GAZELLERİNDE GENEL OLARAK SEVGİLİ	15
2. YAHYA'NİN GAZELLERİNDE SEVGİLİ İLE İLGİLİ TASAVVUR VE BENZETMELER.....	18
2.1. ŞAH, ŞEH, PADİŞAH, HÜNKAR	18
2.2. TABİP	20
2.3. MAH, NECM, AFİTAB	20
2.4. PERİ.....	21

2.5. GONCA, GÜL.....	21
2.6. DÜRR	22
3. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI.....	23
3.1. AĞIZ.....	23
3.1.1. Genel Olarak Ağız	23
3.1.2. Ağızla ilgili Tasavvur ve Benzetmeler	23
3.1.2.1. Gonca.....	23
3.1.2.2. Hokka	24
3.1.2.3. Kadeh.....	24
3.1.2.4. Şirin, Şeker	25
3.2. SAÇ.....	26
3.2.1. Genel Olarak Saç	26
3.2.2. Saç İle İlgili Tasavvur ve Benzetmeler.....	28
3.2.2.1. Ham, Gird-ab, Çin, Hıta, Şiken, Halka	28
3.2.2.2. Zencir, Bend, Beste, Bağ.....	29
3.2.2.3. Örgü, Belük	31
3.2.2.4. Yasemin, Sümbül, Reyhan, Gül Dalı	31
3.2.2.5. Koku	32
3.2.2.6. Çengel, Kanca (Kullab, Çevgan).....	33
3.2.2.7. Dert, Bela.....	34
3.2.2.8. Sehab, Encüm.....	34
3.2.2.9. Aşıyan.....	34

3.2.2.10. Tuzak.....	35
3.2.2.11. Leyl.....	35
3.2.2.12. Karmakarışık, Dağınık	36
3.2.2.13. Ser-rişte, Risman, Resen	36
3.3. BEL.....	37
3.4. TEN.....	37
3.5. BUSE	38
3.6. DİŞ	39
3.7. ALIN.....	40
3.8. EL.....	40
3.9. KAMET, BOY	41
3.9.1. Genel Olarak Boy	41
3.9.2. Boy ile ilgili Tasavvur ve Teşbihler.....	42
3.9.2.1. Servi.....	42
3.9.2.2. Nihal, Sehi	44
3.9.2.3. Tuba, Sidre	45
3.9.2.4. Elif.....	45
3.9.2.5. Söğüt, Gül, Ar'ar	45
3.10. YÜZ VE YANAK	46
3.10.1. Genel Olarak Yüz ve Yanak.....	46

3.10.2. Yanak ve Yüz ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	47
3.10.2.1. Gül, Gonca, Gül-nar	47
3.10.2.2. Ay, Güneş, Gün	49
3.10.2.3. Lale, Lalezar	50
3.10.2.4. Al, Şarap, Ateş, Mum	51
3.10.2.5. Yusuf, Peri, Güzellik Hocası	52
3.10.2.6. Varak, Ka'be, Cennet, Rıdvan, Kağıt	53
3.10.2.7. Ayna	54
3.11. GAMZE	54
3.11.1. Genel Olarak Gamze	54
3.11.2. Gamze ile ilgili Tasavvur ve Benzetmeler	55
3.11.2.1. Kılıç ve Hançer	55
3.11.2.2. Ok	56
3.11.2.3. Hun-riz, Hun-har, Rüstem	57
3.11.2.4. Hırsız, Polis	58
3.11.2.5. Naz, Sarhoş	58
3.11.2.6. Tatar	58
3.11.2.7. Aldatıcı, Sihirli	59
3.12. KİRPİK	59
3.12.1. Genel Olarak Kirpik	59
3.12.2. Kirpik İle İlgili Tasavvur ve Benzetmeler	60
3.12.2.1. Ok	60

3.12.2.2. Avcı, Mızrak, İğne	61
3.13. KAŞ	61
3.13.1. Genel Olarak Kaş.....	61
3.13.2. Kaş İle İlgili Tasavvur ve Benzetmeler	63
3.13.2.1. Yay	63
3.13.2.2. Kılıç.....	64
3.13.2.3. Hilal, Ra	64
3.14. GÖZ	65
3.14.1. Genel Olarak Göz.....	65
3.14.2. Gözle İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	66
3.14.2.1. Şahbaz	66
3.14.2.2. Fettan	66
3.14.2.3. Ahu, Ceylan.....	67
3.14.2.4. Sarhoş	67
3.14.2.5. Nergis, Mahmur.....	68
3.15. GERDAN	68
3.16. NEFES	69
3.17. NAZ	69
3.18. AYAK.....	71
3.19. BEN	72

3.19.1. Genel Olarak Ben.....	72
3.19.2. Ben ile ilgili Tasavvur ve Benzetmeler	73
3.19.2.1. Anber.....	73
3.19.2.2. Tuzak, Dam	73
3.19.2.3. Karınca, Mür	73
3.19.2.4. Fitne, Köle.....	74
3.20. KOKU.....	74
3.21. REFTAR, HIRAM.....	75
3.22. HATT.....	77
3.22.1. Genel Olarak Hatt.....	77
3.22.2. Hat ile ilgili Tasavvur ve Benzetmeler	78
3.22.2.1. Benefşe, Reyhan.....	78
3.22.2.2. Anber, Misk.....	78
3.22.2.3. Siyah, Gece.....	79
3.22.2.4. Yazı, Ayet, Hadis	79
3.22.2.5. Gubar	80
3.22.2.6. Fitne.....	80
3.22.2.7. Celali	81
3.22.2.8. Sebzezar.....	81
3.23. DUDAK.....	81
3.23.1. Genel Olarak Dudak.....	81

3.23.2. Dudak İle İlgili Teşbih ve Benzetmeler	84
3.23.2.1. Şarap, Mey	84
3.23.2.2. Gonca, Gül	85
3.23.2.3. Kadeh	86
3.23.2.4. Şeker, Şirin, Helva	86
3.23.2.5. Şerbet, Deva	87
3.23.2.6. Cevher, Mercan	87
3.23.2.7. Nehir.....	88
3.24. SÖZ.....	88
3.25. GÖĞÜS.....	90
3.26. SES.....	90
3.27. HANDAN	90
3.28. ÇENE	91

İKİNCİ BÖLÜM

1. NEF'İ'NİN GAZELLERİNDE GENEL OLARAK SEVGİLİ	93
2. SEVGİLİ İLE İLGİLİ BENZETMELER	95
2.1. PADİŞAH, ŞAH, HÜNKAR, ŞEH, SULTAN.....	95
2.2. MAH.....	97
2.3. GÜL	98
2.4. BÜT, PUT, SANEM.....	99

2.5. MERYEM, İSA-DEM	100
2.6. AFİTAB	100
2.7. CADU	101
2.8. RÜSTEM	102
2.9. AFET-İ DEVRAN	102
2.10. LEYLA	103
2.11. YUSUF	103
3. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI.....	103
3.1. GAMZE	103
3.1.1. Genel Olarak Gamze	103
3.1.2. Gamze İle İlgili Benzetme ve Tasavvurlar	105
3.1.2.1. Kılıç	105
3.1.2.2. Cellat	105
3.1.2.3. Haçer	106
3.1.2.4. Ok	106
3.1.2.5. Hükümdar	107
3.1.2.6. Mahmur	107
3.1.2.7. Şule, Germ.....	108
3.1.2.8. Cadu.....	108
3.1.2.9. Cazibe.....	109
3.1.2.10. Avcı	109

3.1.2.11. Fitneci, Aşub	109
3.1.2.12. Nazlı	110
3.1.2.13. Sazende.....	111
3.2. AĞIZ.....	111
3.3. DUDAK.....	112
3.3.1. Genel Olarak Dudak	112
3.3.2. Dudak İle İlgili Tasavvur ve Benzetmeler.....	113
3.3.2.1. Şarap, Kadeh	113
3.3.2.2. İsa-dem, Hayat-ı Cavidan, Can-bahş	113
3.3.2.3. Yakut, La'l	114
3.4. SAÇ.....	115
3.4.1. Genel Olarak Saç	115
3.4.2. Saç İle İlgili Tasavvur ve Benzetmeler	117
3.4.2.1. Sümbül, Reyhan, Yasemin.....	117
3.4.2.2. Hüma	118
3.4.2.3. Bela, Fettan, Fitne, Aşub, Perişan	119
3.4.2.4. Ömr-i Dıraz	120
3.4.2.5. Zincir, Bağ, Tuzak, Bend, Kullab, Sayd	120
3.4.2.6. Ejder, Ejderha.....	121
3.4.2.7. Aşüfte	121
3.4.2.8. Harir (İpek).....	122
3.4.2.9. Hama'il (Muska)	122

3.4.2.10. Lane (Yuva)	123
3.5. ALIN.....	123
3.6. AYAK.....	124
3.7. BUSE	124
3.8. BEN	125
3.9. BOY	125
3.9.1. Genel Olarak Boy	125
3.9.2. Boy ile İlgili Tasavvur ve Benzetmeler	126
3.9.2.1. Servi	126
3.9.2.2. Fidan.....	127
3.10. GERDAN, GABGAB	127
3.11. SÖZ.....	128
3.12. ÇENE.....	129
3.13. HANDAN	129
3.14. KOKU	130
3.15. KIRPIK	130
3.15.1. Genel Olarak Kirpik.....	130
3.15.2. Kirpik ile ilgili yapılan Tasavvur ve Benzetmeler	131
3.15.2.1. Ok (Tir, Peykan)	131

3.15.2.2. Kılıç (Tiğ)	132
3.15.2.3. Asker, Leşker	132
3.16. GÖZ	132
3.16.1. Genel Olarak Göz.....	132
3.16.2. Göz ile İlgili Tasavvur ve Benzetmeler.....	133
3.16.2.1. Sahir, Sihir-saz, Füsün-saz	133
3.16.2.2. Nergis	134
3.16.2.3. Ahu, Gazal.....	134
3.16.2.4. Sarhoş.....	135
3.16.2.5. Öldüren, Katil, Yaralayan	136
3.16.2.6. Badem	136
3.17. KAŞ	136
3.17.1. Genel Olarak Kaş.....	136
3.17.2. Kaş ile İlgili Tasavvur ve Benzetmeler.....	137
3.17.2.1. Mihrap	137
3.17.2.2. Yay	137
3.17.2.3. Piç, Çin, Ham	138
3.17.2.4. Alın Yazısı	138
3.18. REFTAR	138
3.19. YÜZ VE YANAK	139
3.19.1. Genel Olarak Yüz ve Yanak.....	139

3.19.2. Yanak ve Yüz ile İlgili Tasavvur ve Benzetmeler	140
3.19.2.1. Gül.....	140
3.19.2.2. Güneş.....	141
3.19.2.3. Ay.....	142
3.19.2.4. Yasemin.....	142
3.19.2.5. Altın.....	142
3.20. NAZ	143
3.21. HATT.....	144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1.YAHYA VE NEF'İ'DE SEVGİLİ ANLAYIŞLARININ GENEL OLARAK KARŞILAŞTIRILMASI.....	146
2. NEF'İ VE YAHYA'DA ORTAK VE FARKLI TEŞBİH VE TASAVVURLAR	147
2.1. ORTAK TEŞBİH VE TASAVVURLAR.....	147
2.1.1. Şeh, Şah, Sultan, Hünkar, Padişah	147
2.1.2. Mah, Necm, Güneş.....	147
2.1.3. Gonca, Gül.....	148
2.2. FARKLI TEŞBİH VE TASAVVURLAR.....	148
2.2.1. Tabip	148
2.2.2. Peri	148
2.2.3. Büt, Sanem	149

2.2.4. Meryem, İsa-Dem, Cadu, Rüstem, Afet-i Devran, Leyla, Yusuf..... 149

**3. ŞAİRLERİN GÜZELLİK UNSURLARINA YAKLAŞIMLARININ
KARŞILAŞTIRILMASI..... 149**

3.1. GAMZE İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN
KARŞILAŞTIRILMASI..... 149

3.1.1. Gamze İle İlgili Ortak Teşbih ve Tasavvurlar 150

3.1.1.1. Kılıç, Hançer 150

3.1.1.2. Ok 150

3.1.1.3. Hunhar, Cellat 150

3.1.1.4. Nazlı, Sarhoş 150

3.1.1.5. Cadu, Sihirli..... 151

3.1.2. Gamze İle İlgili Farklı Teşbih ve Tasavvurlar 151

3.1.2.1. Hırsız, Polis 151

3.1.2.2. Tatar 151

3.1.2.3. Fettan..... 151

3.1.2.4. Avcı 151

3.1.2.5. Şule..... 152

3.1.2.6. Hükümdar..... 152

3.1.2.7. Mahmur 152

3.2. AĞIZ İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI
..... 152

3.3. DUDAK İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN
KARŞILAŞTIRILMASI..... 153

3.3.1. Dudakla İlgili Ortak Teşbih ve Tasavvurlar.....	153
3.3.1.1. Şarap, Mey, Kadeh.....	153
3.3.1.2. Cevher, Lal.....	154
3.3.2. Dudakla İlgili Farklı Teşbih ve Tasavvurlar	154
3.3.2.1. Can-Bahş, İsa-dem, Hayat-Bahş.....	154
3.3.2.2. Gonca, Gül.....	154
3.3.2.3. Şeker, Şirin, Helva.....	155
3.3.2.4. Nehir	155
3.4. SAÇ İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	
.....	155
3.4.1. Saçla İlgili Ortak Teşbih ve Tasavvurlar	156
3.4.1.1. Yasemin, Sümbül, Reyhan.....	156
3.4.1.2. Dert, Bela, Fitne.....	156
3.4.1.3. Zencir, Bend, Beste, Bağ, Kullab, Tuzak.....	157
3.4.1.4. Lane, Yuva.....	157
3.4.2. Saç İle İlgili Farklı Unsurlar	158
3.4.2.1. Örgü, Belük.....	158
3.4.2.2. Hüma.....	158
3.4.2.3. Ham, Gird-ab, Çin, Şiken.....	158
3.4.2.4. Ejder, Ejderha.....	158
3.4.2.5. Ömr-i Dıraz.....	158
3.4.2.6. Aşüfte.....	158
3.4.2.7. Harir, İpek.....	159

3.4.2.8. Muska.....	159
3.4.2.9. Koku.....	159
3.4.2.10. Sehab, Encüm.....	159
3.4.2.11. Leyl	159
3.4.2.12. Resen, Ser-rişte, Risman	159
3.5. BEL, TEN, DİŞ, EL, GÖĞÜS, NEFES, SES İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI.....	159
3.6. BUSE İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	160
3.7. ALIN İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	160
3.8. AYAK İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	160
3.9. BOY İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	160
3.9.1. Boy İle İlgili Ortak Teşbih ve Tasavvurlar.....	161
3.9.1.1. Servi.....	161
3.9.1.2. Fidan	161
3.9.2. Boy ile İlgili Farklı Teşbih ve Tasavvurlar	162
3.10. BEN İLE TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI.....	162

3.11. YÜZ VE YANAK İLE TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI.....	162
3.11.1. Yüz ve Yanakla İlgili Ortak Teşbih ve Benzetmeler	163
3.11.1.1. Gül, Gonca	163
3.11.1.2. Güneş, Ay	163
3.11.2. Yanak ve Yüzle İlgili Farklı Teşbih ve Tasavvurlar	164
3.11.2.1. Yasemin, Altın	164
3.11.2.2. Lale, Lalezar, Şarap, Mum, Ateş, Yusuf, Peri, Varak, Kabe, Cennet, Kağıt, Ayna	164
3.12. KIRPIK İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLAR	164
3.12.1. Kirpik İle İlgili Ortak Teşbih ve Tasavvurlar	164
3.12.1.1. Ok.....	164
3.12.2. Kirpik İle İlgili Farklı Teşbih ve Tasavvurlar	165
3.12.2.1. Avcı, Mızrak, İğne	165
3.12.2.2. Kılıç, Leşker, Asker	165
3.13. KAŞ İLE TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	165
3.13.1. Kaşla İlgili Ortak Teşbih ve Tasavvurlar	165
3.13.1.1. Yay	165
3.13.2. Kaşla İlgili Farklı Teşbih ve Tasavvurlar.....	166
3.13.2.1. Mihrap, Çin, Piç, Alın Yazısı.....	166
3.13.2.2. Kılıç, Hilal, Ra	166

3.14. GÖZ İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	166
3.14.1. Gözle İlgili Ortak Teşbih ve Tasavvurlar	166
3.14.1.1. Nergis	166
3.14.1.2. Sarhoş	167
3.14.1.3. Ahu, Ceylan	167
3.14.2. Gözle İlgili Farklı Teşbih ve Tasavvurlar	167
3.14.2.1. Sahir, Katil, Badem	167
3.14.2.2. Şahbaz, Fettan, Mahmur	168
3.15. GERDAN İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	168
3.16. NAZ İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	168
3.17. HATT İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	169
3.18. KOKU İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	170
3.19. REFTAR İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	170
3.20. HANDAN İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	170

3.21. SÖZ İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	171
3.22. ÇENE İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	171
SONUÇ	172
KAYNAKÇA	179

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Yahya ve Nef'i'nin Tasavvur ve Teşbihlerinin Karşılaştırılması

KISALTMALAR DİZİNİ

- a.g.e. : Adı Geçen Eser
a.g.m. : Adı Geçen Makale
a.g.t. : Adı Geçen Tez
ans. : Ansiklopedi
bkz : Bakınız
c. : Cilt
G : Gazel
Hz. : Hazreti
Hzl. : Hazırlayan
Ktp. : Kütüphanesi
s : Sayfa
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve diğerleri
Yay. : Yayınevi

GİRİŞ

Türkler, tarih boyunca çeşitli bölgelerde yaşamış, çeşitli inanç ve geleneklere sahip olmuş bir medeniyetin temsilcisidir. Bu medeniyet, farklı coğrafyalarda farklı kültürlerin etkisi altında kalmıştır. Örneğin; Orta Asya bölgesinde yaşamış olan Türkler Çin kültürü etkisi altında kalmış, onların kültüründen bazı unsurları almış, kendi kültürlerinden bazı unsurları da onlara vermiştir. Bu Türk medeniyetinin sürekli değişip, şekillendiği fikrinin açık bir ispatıdır. Türk edebiyatı demek, bir bakıma Türk kültürü demektir.

“Geniş manada Türk kültürünün anahtarı Türk edebiyatıdır. Buna göre Türk dilini ve edebiyatını ilmi usullerle inceleyerek Türk kültür ve medeniyetinin temel değerlerini ortaya çıkarabiliriz. Maddi ve manevi kültür ve medeniyete ait unsurlar, edebi eserlerde derin manalar kazanır ve güzelliğe bürünür.”¹

Orta Asya’da Şamanizm ve Göktanrı inancına sahipken, Türklerin geleneksel bir kültür ve edebiyatları vardı. Mesela; bir ölüm varsa ortada sular, bir doğum ve yiğitlik varsa orada ad koyma merasimleri vardı. Bölge değiştirdikleri gibi, dinini de değiştiren Türkler, İslamiyeti kabul etmişti. Bu her şeyin değişimi anlamına gelmekteydi. Yaşam şartlarının, giyim, evliliğin, ölümün, ibadetin değişimi idi. Mehmet Kaplan; “Kültür aslında herhangi bir toplumun vücut bulmuş şeklidir.”² der. Yani kültürü bir milletin yaşam tarzı olarak addedebiliriz.

Yukarıda ifade ettiğimiz onca değişimden sonra tabii olarak da edebiyat da değişti. Önceki yıllarda hece ölçüsüne bağlı olarak, eğitim almayan insanların söylediği divan şiirine kıyasla basit söyleyişli şiirlerden sonra, İslam inancının tesiri ve geldiği bölge nedeniyle, edebiyatımızı Arap ve Fars edebiyatları etkisi altına aldı. Hoca Dehhani ile başlayan bu edebiyat geleneğinde, yoğun Arapça ve Farsça sözcüklerin yanı sıra, ağır ve sanatlı bir söyleyiş hakim olmaya başladı. Bununla birlikte, söyleyişin, söylenenin gölgesi altında kaldığı da ifade edilebilir. O derece derin ve etkili bir dile sahip olan Divan şiiri hemen hemen her konuda insanların kulaklarında çınladı.

¹ Mehmet Kaplan; *Kültür ve Dil*, Dergah Yayınları, İstanbul 1989, s.16.

² A.g.e., s.17.

Basit olan şeyler çok etkili bir şekilde verildi. Tabii olarak; belli sanatsal dönemlerin de etkisinden söz etmek de burada lazım gelmektedir. Siyasetin, edebiyatı ne derece etkilediğini burada çok açık bir şekilde görmekteyiz.

13. Yüzyılda Hoca Dehhani ile başlayan divan şiiri geleneği Ahmet Fakih ile bu yüzyılda öyküsünü sürdürür. 14. Yüzyıl ise divan şiirinin geliştiği yüzyıl olarak adlandırılabilir. Din, tasavvuf, ahlak tarih bu yüzyılın en önemli konularıdır. Bu yüzyılda Ahmedî, Aşık Paşa, Gülşehri parlayan yıldızlardır. 15. Yüzyıla gelindiği zaman ise, Şeyhi ve Ahmet Paşa birbirleri ile yarışan şairlerdir. Şiirde dil ve öz bakımından farklı bir aşamaya gelinek yüzyıldır. 16. Yüzyıl, Divan şiirinin gelebileceği en üst merhalelerdir. Artık şiir zirvededir. Hem ilahi hem de maddi aşk şiirlere konu edilirken, divan edebiyatı nesri de gelişme göstermiştir. Baki, Fuzuli, Zati gazel ve kasideleri ile dikkat çekerlerken; tezkirede ise Latifi, Sehi ve Ahdi nam yapanlar arasındadır. 17. Yüzyıl şiiri 16. yüzyılın temelleri üzerinde gelişir. Bu konuya ilerde ayrıntıları ile değineceğiz.

Bu araştırmada, Divan şairi olan ve aynı zamanda da siyasi ve dini bir karakter olan Şeyhülislam Yahya ve çağdaşı olan Nef'i'nin şiirleri üzerinde durulmuştur. "Usta kasidedi Nef'i... samimi edalı Şeyhülislam Yahya"³ şeklinde anılan şairler 17. yüzyıla damgasını vuran şairlerdir. Aynı yüzyıl içinde yaşamış olan, farklı yerlerden gelen bu iki şair, divan şiiri içinde yoğrulmuştur. Bilindiği üzere divan şiirinin en önemli konularından biri olan aşk, iki temel ayak üzerinde yükselmiştir. Bu ayaklardan biri aşık; diğeri ise, sevgilidir. Bu iki unsurdan aşık, sevgiliye kavuşmak arzusu ile yanar. Sevgili olmadan yapamaz. Tabi ki bu durumun böyle olmasında, sevgilinin hareketleri, görünüşü, düşüncesi büyük önem arz eder. Çünkü sevgili aşık için ulaşılmazdır.

Bu çalışmada, şair Nef'i ve Yahya'nın sevgiliye bakışları işlenmiştir. Aynı yüzyılda iki farklı divan şairinin sevgiliye bakışlarındaki ortak ve farklı yönler ortaya konulacaktır. Bu farklılığın ve ortak yönlerin oluşmasına neden olan etkenler bu çalışmada işlenmiştir. Örnek olarak; sevgilinin ağzı Yahya'nın gözünde nasıl, Nef'i'nin gözünde nasıldır? Bu tip soruların karşılığı bu tezde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma üç ana kısımda ortaya koyulmuştur. Birinci bölümde iki alt başlık olarak Yahya ve Nef'i'nin yaşam hikayeleri işlenmiş, edebi kişilikleri ve eserleri

³ İskender Pala, *Divan Edebiyatı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010, s.11.

hakkında farklı kaynaklardan yararlanılarak ön bilgi verilmiştir. İkinci bölüm ise; yine iki kısma ayrılmıştır. İlk kısımda Nef'i'nin tasavvurundaki sevgili önce genel olarak, daha sonra her güzellik unsuru maddelere ayrılarak işlenmiştir. Yahya divanındaki gazellerde de aynı yöntem uygulanmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise Şeyhülislam Yahya Efendi ve Nef'i'nin sevgiliye bakışları kıyaslanmıştır. Ortak ve farklı yönleri ile bu karşılaştırma yapılmış, bölümün sonunda ise bir sonuca ve değerlendirilmeye gidilmiştir.

1. XVII. YÜZYIL ve YÜZYILIN DİVAN ŞİİRİ

Osmanlı Devletinin siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda gerilediği bir dönemdir. Devlet 16. yüzyılda ulaşabileceği en üst seviyeye ulaşmıştır. Bu hem devletin yüz ölçümünün büyüklüğü hem de siyasi anlamda nüfuzu ile ilgilidir. Üç kıtada hüküm süren Türk devleti, “Her başlangıcın bir bitişi vardır.” ifadesine uygun olarak duraklamaya başlamıştır.

Bu asırda Osmanlı, duraklama dönemi içine girmiştir. Bu duraklama idari açıdandır. “Fakat henüz zihniyete yansıyan bir duraklamadan söz etmek mümkün değildir.”⁴

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğunda bazı siyasi güçlükler, ekonomik sıkıntılar başlamış olmakla birlikte, bunlar henüz devletin ulaştığı ihtişamı gölgeleyecek durumda değildir. Bu nedenle Osmanlı 17. yüzyıla, önceki yüzyıllarda kazandığı güçlü görünümü ile girer. Devletin başında, padişah olarak III. Mehmet bulunmaktadır. İmparatorluk hala geniş toprakların sahibidir. Bazı devletler, örneğin; Alman-Avusturya İmparatorluğu, Rus Çarlığı Osmanlıya vergi vermektedir. Ancak, zirvede geçirilen bu yıllar uzun sürmez. İmparatorluk bazı olumsuz iç ve dış değişimler sonucunda bir süre sonra Duraklama Dönemi'ne girer. Çünkü artık Osmanlı, topraklarına yeni topraklar katamamakta, Osmanlı coğrafyası üzerinde ekonomik sorunlar yaşanmakta, başka nedenlerle merkezi otoritenin zayıflaması sonucu, ortaya çıkan Celali İsyanları ciddi bir sorun olarak devleti uğraştırmaktadır. Nitekim 17. yüzyılın ilk yıllarında başa geçen I. Ahmet, Celali İsyanları nedeniyle 1606'da

⁴ Mustafa İsen, ve vd., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2005, s.112.

Zitvatoruk Antlaşmasını imzalayarak imparatorluğun yeni fetihlerde bulunma emellerine son vermek zorunda kalmıştır.⁵

Devletin her sahasında bu küçülme görülmüştür. “Buna rağmen, güzel sanatlar büyük gelişme göstermeye devam etmiştir.”⁶ “O kadar ki; bir cemiyette idari, medeni, ictimai hayat ileri ise, sanat ve edebiyat hayatı da ileridir, diyen Edebiyat Tarihinin bu asırda yanıldığı görülür. XVII asırda idari ve ictimai hayattaki gerilemenin edebiyat hayatına tesiri olmamıştır. Bunun belli başlı sebebi sanat ve edebiyat sahasında geçen asırlarda atılan temellerin ve varılan seviyenin sağlamlığıdır.”⁷ “Toplumsal hayatla daima yakın ilişki içinde olan edebiyatın, tersine bir manzara ile gelişimini sürdürmesi ilk bakışta şaşkırtıcı gibi görünse de divan edebiyatının kendine has mantığı içinde bunu tabii karşılamak gerekir.”⁸

Bu durumun nedenlerinden bir diğeri de, divan şiirinin çok fazla yeniliğe açık olmayan, kapalı bir şiir olmasıdır. Divan şiiri dışında yaşanan bir yenilik, bu nedenle şiir için çok fazla bir etki göstermez. Yine bu devirde devlet adamları sanatçıları korumuşlardır. Bu açıdan şiir gelişimini fazlasıyla sürdürmüştür. Örneğin; Nef’i hiciv alanında, Nabi, Yahya, Naili ve Neşati kaside ve gazel alanında bu dönemde eser veren şairler arasında yer almaktadır. Medrese ve tekke çatışmaları yaşanan bu yüzyılda, şairlerin dini eğilimleri bu duruma göre şekillenmiştir. Şiirlerdeki tasavvufi konuların azlığı buna bağlanabilir. Bu yüzyılda klasik şiir, halk şairlerinin ele almaya başladığı bir şiir geleneği olmaya başlar. Halk şairleri aruz ölçüsü ve eski edebiyat mazmunları ile şiirlerini bu dönemden itibaren ortaya koymaya başlarlar. Bu etki oldukça dikkat çekicidir.

Bu yüzyıl edebiyatın yanı sıra mimarının de hızlı bir gelişmeye şahit olduğu dönemdir. İstanbul’daki Sultan Ahmet Camii bu dönemde yapılmıştır. Devrinin ve bugünün şaheserleri arasında sayılabilecek olan bu eser, o yüzyılın ürünüdür. Yeni Camii de yine aynı üstün vasfı gösterir. Yine bu yüzyılda Osmanlı musikisinin de oldukça önde olduğunu görmek mümkündür. Yine ünlü tarihçi Naima bu dönemde yaşamıştır. Bu dönemde Aziz Mahmut Hüdayi, Niyazi-i Mısri, Karacaoğlan, Aşık Ömer Gevheri gibi ünlü isimler de yetişmiştir.

⁵ Mine Mengi, , *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 175-176.

⁶ Cemal Kurnaz; *Eski Türk Edebiyatı*, Gazi Kitabevi, Ankara 2004, s.243.

⁷ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul 1971, s.649.

⁸ İsen ve vd., a.g.e., s.113.

Klasik Türk şiiri, teknik, ahenk ve zariflik bakımından, XVII. asırda biraz daha oturmuş ve güzelleşmiştir. Asrın Divan şiiri, asırlardan beri örnek edindiği İran şiirinden asla geri sayılamayacak bir olgunluk çağına varmış ve İran edebiyatını ciddi bir surette geride bırakmıştır.

Bu yüzyılda Divan şiiri oldukça ilerlemiştir. Artık erken dönemlerde olduğu gibi, taklit şiiri olmayan bu gelenek, kendi çizgisini de yaratmaya başlar. O derece ileri bir edebiyat oluşturulmuştur ki, Türkçe terkip ve tamlamalara yer verilmiş, deyimler kullanılmıştır. Şiir artık, Osmanlı milletine aittir, Türktür. Zaten geçen yüzyılda dil ülkesinin sultanları yetişmiştir. Mesela; Baki, Fuzuli ve Ruhi gibi Divan şiirinin sultanları 16. yüzyılda varlığını sürdürmüş, 17. asrın da temellerini atmışlardır.

17. yüzyılda imparatorluğun içinde bulunduğu sözü edilen olumsuz gelişmelerin edebiyat üzerindeki etkisi hemen görülmez. Özellikle daha önce de belirttiğimiz gibi, yüzyılın ilk yarısında edebiyat üstünlüğünü korumuştur. Kasidede Nef'i, gazelde Şeyhülislam Yahya, Neşati ve Naili yalnızca kendi dönemlerinde değil, daha sonraki yüzyıllarda da diğer şairlere üstat olma vasıflarını sürdürmüşlerdir. Yüzyılın ikinci yarısında edebiyatta durgunluk görülür.⁹

Bu yüzyılda dikkat çeken bir diğer nokta da, Osmanlı padişahlarının divan şiirine karşı duydukları ilgidir. Hemen tüm padişahlar, şiirle ilgilenmişler, o nedenle şiire büyük bir önem vermişlerdir.

Bu yüzyılda çeşitli edebi yönelimlerden de söz etmek mümkündür. İran şiirinden etkilenerek, Türk şiirinde Sebk-i Hindi (Hint üslubu) denilen akım ortaya çıkmıştır. Bu akımda söylenecek ifadeler gizli bir dille anlatılmaya çalışılır. Anlatılmak istenenler gizlidir. Bu açıdan şekil geri plandadır. Mübalağalı bir anlatım bu tarz şiirde ön plandadır. İnsan ruhu ve çekilen acılar önemli konuları arasında yer almaktadır. İfade etmek istediklerini açıkça söyleyemeyen şairler, onu tasavvuf perdesi altında işlerler.

Diğer bir edebi akım ise Hikemi şiiridir. Bunda anlatılmak istenenler, felsefe yüklü bir öz olarak okuyucuya verilir. Duygu ve düşünceler geri plandadır. Dünya görüşü ve yaşantılar ön plana çıkarılmıştır. Hikem, hikmetten türemiş bir sözcüktür.

⁹ Mengi, a.g.e., s. 178.

İslamiyet'te felsefenin karşılığı olarak ifade edilebilir. Toplumda ortak değerler sistemi oluşturmayı hedefler. Bu açıdan yol gösterici olarak nitelenmektedir. “Mesaj verme, telkinde bulunma amacı gözetildiği için, şairlerce anlatımın kısa ve özlü olmasına özen gösterilir.”¹⁰ “Bu yüzyılda da dilde bilinçli bir Türkçeleşme çabası görülmemektedir. Ancak şairler belirli ölçüde teknik kolaylığa ulaştıkları için, yani şiirde belirli bir bilgi birikimine ulaştıklarından, sade, özlü şiirler söyleyebilmiş, aruzu Türkçe'ye daha rahat uydurabilmişlerdir.”¹¹

2. ŞEYHÜLİSLAM YAHYA EFENDİ

Güzel ve zarif gazelleriyle asrın divan şiirinde hür ve aydınlık bir sanat havası yaratan, ilim ve devlet adamı olan bir şair de Şeyhülislam Yahya'dır. Yahya, İstanbul'da doğmuştur. Babası Ankaralı Bayram-zade Zekeriya Efendi'dir. İlk tahsilini aile muhitinde görmüş ve devrin Abdülcebber-zade Mehmet Efendi gibi, büyük ilim adamlarından ders okuyarak yetişmiştir.¹²

Farklı yer ve zamanlarda şehzade müderrisliği yapmıştır. Daha sonraki yıllarda kadılık görevlerine getirilmiş, en sonunda da Şeyhülisamlık görevini ifa etmiştir. Farklı zamanlarda bu göreve üç kez getirilmiştir. “... bu görevde iken vefat etmiştir. Toplam 20 yıl kadar şeyhülisamlık yapan Yahya Efendi, İlmi şahsiyetiyle başta padişah IV. Murat olmak üzere devrinde herkesten saygı görmüştür.”¹³ Yahya Efendi IV. Murat'tan sonra padişah olan İbrahim'in devrinde de Şeyhülisamlıkta kalmıştır.¹⁴

Devrin büyük şairleri Yahya'yı bir üstad olarak kabul etmişlerdir. Onun şiirlerine nazireler düzmüşlerdir. Temiz bir dili ve kibar bir söyleyiş tarzı vardır. “Şeyhülislam Yahya gerek ilmi, gerek zekası, türlü incelikleri ve faziletleriyle kendisini hemen herkese sevdirmiş, yine herkesten hürmet görmüş bir şahsiyettir.”¹⁵

¹⁰ A.g.e., 183.

¹¹ A.g.e., s. 179.

¹² Banarlı, a.g.e., s.661.

¹³ İsen ve Vd., a.g.e., s. 115.

¹⁴ Rekin Ertem, *Şeyhülislam Yahya Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s. V.

¹⁵ Banarlı, a.g.e., s. 662.

131 şeyhülislam arasında edebiyat ve şiirle uğraşan birçok şeyhülislama rağmen, Divan sahibi olabilecek kadar meşgul olabileni azdır.¹⁶ Bu durum onun divan şiirinde ve Osmanlı tarihindeki yerini ayrıca belirlemektedir.

Yahya'nın lisanı hayli sadedir. Şiirlerinde kelime oyunu yapmak gibi sanat ötesi endişelere kapılmamıştır. Manzumelerinde daha çok rindane ve aşıkane bir eda görülür. Tasavvuf onun şiirlerinde aşıkane söyleyişlere katılan zevkli ve bilgili bir çeşnidir. Nükteleri ve sohbetinin güzelliği de meşhur olan Şeyhülislam Yahya'nın şair Nef'i ile yakın dostluğu vardır.¹⁷

XVII. yüzyılın başında, XVI. yüzyılda özellikle Baki ile doruk noktasına çıkan İstanbul Türkçesine dayalı klasik üslup, belli temsilciler elinde daha renkli, daha zengin bir görünüm elde ederek devam etmektedir. Anlamdan ziyade sese önem veren bu üslupta, açık ve tabii bir anlatım ön plandadır. Bu üslubun XVII. yüzyıldaki en önemli temsilcisi Şeyhülislam Yahya'dır. (1552-1644)¹⁸

En çok gazel türünde yazdığı şiirlerle başarılı olan şair, daha çok rindane ve aşıkane tavırla gazeller yazar. İstanbul Türkçesinin incelik ve nezaketini gazellerinde ifade eder. "Kısacası, yaradılışı da gazel söylemeye uygun olan Yahya, gazel şairidir ve edebiyatımızdaki yerini gazelleri ile yapmıştır. Hayatın zevk ve eğlencelerini insanoğlunun duygusal özelemlerini olduğu gibi yalın bir dille ve içtenlikle gazellerinde dile getirmiştir."¹⁹

Şiirlerinde aşk, rindlik ve meyhaneden bahsetmiştir. Genellikle yaşadıklarına gazellerinde konu edinir. Mahalli hayat, tabiat manzaraları gazellerinin bazı konuları arasındadır. "Gazellerinde rastladığımız aşk, tabii yani beşeri aşktır. İlahi aşka pek yer verilmez."²⁰

Şeyhülislam Yahya'nın neşeli, hayata bağlı, hoşgörülü ve candan kişiliği şiirlerine, insana yakın samimi bir yapı kazandırmıştır. Şiirlerindeki içtenliğin yanı sıra İstanbul Türkçesini başarılı bir biçimde kullanan Yahya'nın külfetsiz ve samimi şiirleri ile rahat anlatımı kendisine döneminde ve döneminden sonra büyük ün sağlamış ve

¹⁶ Ertem, a.g.e., s. VII.

¹⁷ Banarlı, a.g.e., s. 662.

¹⁸ İsen ve Vd., a.g.e., s.115.

¹⁹ Mengi, a.g.e., s. 186.

²⁰ Ertem, a.g.e., s. XVIII.

divan şiirinin gazel ustaları arasında yer almasına yardımcı olmuştur. Bazı kaynakların Yahya'nın Baki ve Nedim arasında "köprü" oluşturduğu görüşünde olmalarında gerçek payı vardır. Gerçekten, rindane ve aşıkane konulu gazelleri İstanbul Türkçesinin en güzel örnekleri arasındadır. Nedim de divanında gazel söylemede Baki ve Yahya'yı beğendiğini söyler. Üslubu içerisinde yer yer tasavvufi edaya rastlanırsa da genelde şiirlerini ladini bir atmosfer içinde yazmıştır.²¹

Baki yolundan giden Yahya Efendi'nin bazı şiirlerinde Baki'den gelme plastik üslubun izleri görülür. Bunun yanında daha sonra Nedim'de göreceğimiz şuh üslup da açıktır. Diğer bir ifadeyle söyleyecek olursak, şairimiz eski devirlerle yeni devirler arasında köprü rolünü yapmıştır.²²

Divanı; "Yahya'yı tanıtan önsöz ilavesiyle, İbnülemin Mahmut Kemal İnal tarafından 1918 tarihinde İstanbul'da yayımlanmıştır."²³ Divanda "En başta Yahya Efendi'nin el yazmasını gösteren bir levha vardır. 3. ve 65. sayfeler arasında da İbnülemin Mahmut Kemal İnal Bey'in Yahya Beyin şiirlerini inceleyen 62 sayfalık yazısı bulunmaktadır. Bundan sonra 1 naat, 2 kaside, 1 sakiname, 1 tahmis, 349 gazel, 3 tarih, 24 kıta, 4 rubai ve 47 ebyat vardır."²⁴ Divanda hemen her gazelde yer alan aruz kalıplarına yer verilmiştir.

3. NEF'İ

"On yedinci yüzyıl divan edebiyatı şairlerinden olan Nef'i Türk Edebiyatında kasidediliği ve hicivleri ile tanınmıştır. Kaynaklarda Ömer Bey veya Nef'i Ömer Efendi şeklinde geçtiği..."²⁵ söylenir.

"Nef'i Erzurum'un Pasinler ilçesinde doğmuştur. Doğum tarihi tam olarak bilinmiyor."²⁶ Şair, genel olarak zeki ve anlayışlı birisidir. Ne zaman doğduğu kaynaklarda tam olarak ifade edilmemekle birlikte 1570'lerde doğduğu söylenmektedir. Dede ve babası sancakbeyliği yapmış bir yönetici çocuğudur.

²¹ Mengi, a.g.e., s. 187.

²² Ertem, a.g.e., s. XI.

²³ Mengi, a.g.e., s. 187.

²⁴ Ertem, a.g.e., s. XIV.

²⁵ Metin Akkuş, *Nef'i Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, s.13.

²⁶ A.g.e., s.13.

Nef'i'nin babası Mehmet Bey de şairdir. Kırım Hanına nedimlik yapmıştır. Şair, babasını verdiği manzumesinde, bu bilgileri bizzat vermektedir. *Sihâm-ı Kazâ* adlı hiciv mecmuasında yer alan bu yergide, Mehmet Bey'in Kırım'a giderek hana hizmeti dolayısıyla rahat bir yaşam sürdüğü, ancak ardında bıraktığı Nef'i ve ailesinin yoksul ve korumasız kaldığı anlaşılıyor.²⁷

“Aydın bir aile çocuğu ve paşa torunu olan şairin babasının da rahatça şiir yazabildiği ve hatta muhitinde biraz şöhret sahibi olduğu..”²⁸ bilinmektedir.

Babası Mehmet Bey Nef'i'nin iyi bir şair olmasında, en önemli yardımı sağlamıştır. Şairin şiirle tanışması, şair olan babasının şiirleri ile olmuştur. Bunun yanında iyi bir eğitim alan ve iyi derece Farsça bilen Nef'i'nin eğitimine kimlerin katkı sağladığı tam anlamıyla bilinmemektedir. “Çocukluğunda ve gençliğinde sağlam bir medrese öğrenimi görerek, Arapça ve Farsça'yı çok iyi öğrenen sanatçı, şairliğe de oldukça erken yaşlarda başlamıştır.”²⁹

Bir dönem babası Kırım'a yerleşince Nef'i ve annesi yalnız kalmışlar, babası orada rahatlık içindeyken, şair yoksulluk çekmiştir. “Şairimiz daha memleketinde iken, babası, onu bırakıp Kırım Han'ının yanına gitmiş, orada Han'ın nedimi olarak galiba biraz da ferah içinde yaşamının yolunu bulmuş, buna mukabil oğlunun yoksulluğunu ve başını sokacak bir evi bile bulamadığını kale almamış olacak ki, *Sihâm-ı Kaza* adlı hiciv mecmuasında...”³⁰ şiirler aracılığı ile çeşitli serzenişler göze çarpar.

Nef'i'nin şiirlerinde İran edebiyatı ve İran şairlerinin etkisi oldukça açıktır. Şair, İran edebiyatının tanınmış şairlerini takip etmiştir. Olgunluk döneminde “Anadolu'da şiir üstadı benim.” iddiasıyla İran şairleriyle yarışır. Fars dili ile yazdığı divanı onun üst seviyede bir öğrenim gördüğünü belgeler.³¹

Padişah I. Ahmet döneminde İstanbul'a gelen şairin, Anadolu'daki yerel kültüründen çıkıp, İstanbul'a hangi sebeple geldiği bilinmemektedir. Otuz yıla yakın bir süre İstanbul'da kalmıştır. Uzun yıllar devlette alt kademedede memurluk yapan şair,

²⁷ A.g.e., s.13.

²⁸ Abdülkadir Karahan, *Nef'i Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Varlık Yayınları, İstanbul 1967, s. 3.

²⁹ Mengi, a.g.e., s. 183.

³⁰ Karahan, a.g.e., s. 6.

³¹ Akkuş, a.g.e., s.14.

zaman zaman sürgüne gönderilmiştir. O da şairin sivri dilli oluşu ile yakından ilişkilidir. Memurluk görevini bir dönem Divan-ı Hümayun'da yapmıştır.

Daha sonraki yıllarda sadrazam tarafından padişah I. Ahmet'e tanıtılır. Övgü dolu şiirlerini padişaha sunan şair, padişah tarafından çokça ödüle layık görülür. Sultan Ahmet'ten sonra üç padişah daha gören şair, devlet büyüklerince sıkça iltifata tabi olmuştur. "Şiir sanatında sağladığı üstün başarıya rağmen Nef'i, istikrarsız kişiliği nedeniyle çevresiyle kurduğu bağları sürekli tutamamıştır. Yakın çevresindeki dostlarını sürekli hicveder, başkalarının şahsiyetleri rencide edecek derecede sövgüye varan sataşmalarda bulunur. Devlet adamlarını hiçe sayar."³² Onları zedeleyen hicivler yazar.

Fakat bu hicivler, şaire pek tabii olarak, bazıları çok kudretli düşmanlar kazandırıyor. O kadar ki "Adı Nef'i olan o hiciv şairinin katli, engerek yılanının öldürülmesi gibi, dört mezhepçe de vaciptir." diyerek onun idamını lüzumlu görenler de oluyordu.³³

Ama Sultan Murat döneminde Nef'i en üst mertebeye çıkar. Çünkü padişah da şair gibi sert karakterde biridir. Ortak bir nokta bulmuşlardır. Ama nihayetinde de, şair hep sivri dilli ve aşırı eleştirici karakterinin kurbanı olur. Devlet görevinden alınır. Yaşamının son yıllarını da sürgüne gönderildiği şehir olan Edirne'de geçirmiştir. Ama daha sonra bir sebeple, sultan Murat şairi affederek, devlette bir göreve yerleştirir. Bu süre içinde de sataşmalara ve eleştirilere olanca gücü ile devam eder. Daha sonra Sultan Murat emrederek, şairi boğdurarak öldürtür. Daha sonrada denize atıldığı rivayet edilmektedir.

Nef'i övgü ve yergi şairidir. Övgü ve yergi, Nef'i'nin geçmişte ve günümüzde yayımlanmış olan kaynakların görüş birliği ettiği iki ana özelliğidir. Övgü dendiği zaman usta şairin fahriyeciliği, kendi sanatını övmeye düşkünlüğünü hemen belirtmek gerekir.³⁴ O kendisini o kadar çok över ki; İran'ın büyük şairlerinden bile üstün olduğunu belirtir. Bu konuda oldukça iddialıdır.

"Nef'i edebiyatımızda kaside üstadı olarak tanınmıştır. Gerek kendi zamanının gerekse sonraki yüzyıllarda yazılmış kaynakların ve son zamanların bütün edebiyat

³² A.g.e., s.16.

³³ Banarlı, a.g.e., s. 654.

³⁴ Mengi, a.g.e., s. 185.

tarихlerinin genel fikri budur.”³⁵ “Nef’i’nin karakteristik hususiyetlerinden bir başlıcası da; övmek, sövmek ve övünmekteki samimi ve önüne geçilmez meyildir. O, överken de söverken de normal ölçülerin çok üstündedir.”³⁶

Nef’i’nin sanatında göze çarpan önemli bir özellik onun şiir dilinde ve şiir dilinin kullanımında gösterdiği başarıdır. Kelimelerle başarıyla oynayabilen, vezni başarıyla kullanan, kafiyelere zahmet çekmeden hakim görünen Nef’i gür, tok ve kendinden emin bir üsluba sahiptir. Şairin kendine olan güvenini hemen her kasidesinde ve gazeline görmek mümkündür. Vezin ve kafiye konusunda gösterdiği üstün yeteneğinin yanı sıra zengin kelime hazinesi, hemen hiç işitilmemiş, hiç kullanılmamış kelime ve deyimleri arayıp bulmada gösterdiği başarı dikkat çekicidir.³⁷

Nef’i’nin ustaca şiirler yazdığı bilinmektedir. O, şiirin bütününde anlam birliği sağlama hedefindedir. Şiirleri genellikle övgü içeriklidir. O nedenle kasidecilikte önemli bir isimdir. O şiirde sese oldukça önem vermiştir. Şiirleri müziklidir.

...Nef’i’nin şiirlerinde kuvvetli İran kültürüne ve İrankari, klasik edaya rağmen, sağlam bir Türk nazım cümlesi ve dikkate değer bir vuzuhlu söyleyiş vardır. O kadar ki divan şiir lisanının hususi kelimelerini ve bu şiiri meydana getiren umumi kültürü bilen her insan Nef’i’yi anlamakta zorlukla karşılaşmaz. Onun şiirinde esas; ahenk ve ruhtur. Bu şiirler eski edebiyatta fesahat denilen söyleyiş kaidelerine çok uygun manzumelerdir. Şair söz sanatlarıyla oyalanmaktan ziyade, sade fakat kültürlü ve manalı bir söyleyişi tercih etmiş, kelimelerini bu anlayışla seçmiş, yerinde kullanmış, şiirin iç alemiyle sesi arasında tam bir uygunluk sağlamaya muvaffak olmuştur.³⁸ Şair anlattığı savaş ve baharı adeta oradaymış hissi verircesine bize ifade eder. O kasidelerinde de var olan insanı değil de, hayalinde yücelttiği insanı övmek hevesindedir. Sultan II. Osman’ın Lehistan seferinden başarısızlıkla dönmesini bile, büyük bir zafer gibi hayal eden şair şu mısraları kaleme almıştır:

Aferin ey ruzgarın şeh-suvar-ı safderi

Arşa as şimdengerü tığ-i Süreyya-gevheri³⁹

³⁵ Haluk İpekten, *Nef’i Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s.81.

³⁶ Karahan, a.g.e., s. 27.

³⁷ Mengi, a.g.e., s. 185.

³⁸ Banarlı, a.g.e., s. 656.

³⁹ A.g.e., s. 656.

Nef'i övdüğü ölçüde de yermiştir. Onun bu övgülerini sadece yalakalık zannetmek oldukça saçmadır. Yeri geldikçe, yerilmesi gereken kişileri de acımadan yerer.

Nef'i'nin "Sözüm" redifli naatı da onun ne derece dine bağlı biri olduğunu bizlere gösterir. Kaliteli bir söyleyişle dini kültürü bu naatta şair birleştirmiştir. Aynı başarıyı gazellerinde elde edemeyen şair, kasidelerindeki gibi gazellerini üst perdeye taşıyamamıştır.

Şair hicivlerinde müstehcenliği ön plana çıkarır. Küfür derecesine varan bu müstehcenlik, onun yaşadıkları ile ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında bu müstehcenliği mazur görebiliriz.

Nef'i edebiyatımızın en gür sesli, en atak, en tok, en tatlı dilli ve en mağrur şairidir. Sanatında müşahede edilen ilk nokta, şiir tekniğine olan hakimiyetidir. Onun derecesinde vezni ve kafiyeyi, kendi duygu ve hassaten düşüncesi emriden kullanan, tasarruf eden sanatkar pek az yetişmiştir. Lügatçesi çokça zengindir. Hiç işitilmemiş, hiç ellenmemiş, hiç örselenmemiş kelimeler, tamlamalar kullanıldığı vakitlerde bile, zannedilir ki, bunlar eski aşinalardır, yadırganmaz.⁴⁰

Sebk-i Hindi'ye ait olan mübalağalı dil Nef'inin şiirlerinde de görülmektedir. Bu onun bu akımın etkisi altına kaldığının göstergesidir. Yine zıtlık sanatına şiirlerinde fazlaca yer verir. Ama bu akımın bir temsilcisi olarak da ifade etmek yersiz olacaktır.

"Nef'i edebiyatımızın kendine özgü üslubu olan sayılı ustalarındandır. Özellikle kaside alanında, kendisinden sonra gelen hemen her şairi etkilemiştir."⁴¹

Türk şairleri arasında Nef'i'nin en çok meşgul olduğu şair, Baki'dir. Söyleyişte Baki'ye yakınlaşır. Anlama uygun kelimeler seçerek gök gürültüsüne benzer tonlu sesler yakalaması, Baki'nin seslenişlerini andırır. Şiirinde kullandığı bu tarz ve bazı mazmun benzerlikleri "Baki'den mazmun aşırıldığı" şeklinde yorumlanmıştır.⁴²

Nef'i sözü güzel söylemekte ustalaşmıştır. Kaside ve gazellerinde söylemek istediklerini mazmunlar arkasına saklamak yerini, açıkça söylemeyi tercih eder. Şiirinde

⁴⁰Karahan, a.g.e., s. 26.

⁴¹Mengi, a.g.e., s. 186.

⁴²Akkuş, a.g.e., s. 23.

vuzuh vardır. Nef'i'nin şiirlerinde sanatlı ifade endişesi yoktur. Edebi sanatları şiirine kendiliğinden olmuş gibi yerleştirmiştir. Anlamda gizlilik ve derinlik yoktur. O derinleşmeyi, anlamda yoğunlaşmayı kendi hayalleriyle besler.⁴³

Divan şiirinde çok fazla eser vermeyen şairlerden biri olan Nef'i, şiirde gösterdiği ustalık ile klasik sanatçılar arasında yerini almıştır. Eserleri; “Türkçe Divan, Farsça Divan ve Siham-ı Kazadır.”⁴⁴

Türkçe Divan: İstanbul kütüphanelerinde birçok yazmalarına tesadüf edilen Türkçe Divan'ın iki ayrı basımı mevcuttur.⁴⁵ Şairin şairlik gücünü gösterdiği eseridir. “Yaradılış olarak övgüye yatkın olan Nef'i, kendini İran şairlerinden de üstün görür.”⁴⁶ Sözüm redifli meşhur Naat'la başlar. Mevlana Celaleddin mehdine bir kaside ile devam eder. Bunları takib eden 57 kaside I. Ahmed, II. Osman, IV. Murad gibi hükümdarlar için ve devrin muhtelif büyükleri medhinde söylenmiştir. Divanda 119 gazel ve kıt'alar, matla'lar, rubailer gibi daha başka şiirler de vardır. Mey, meyhane, aşk, hikmet ve nadiren tasavvuf gazellerinde teknik hünerlerine sanat inceliklerine uygun ve zaman zaman son derece ihtişamlı söyleyişlerine rağmen, bu gazellerin mühim bir kısmı gazel tarzının icab ettirdiği ürperişli aşk şiiri çeşnisinden değildir.⁴⁷ Onun haklı ve samimi övgüleri, okuyucuyu sıkmaz. Aksine buluş ve söyleyiş kabiliyeti insanı hayran bırakır.⁴⁸

Farsça Divan: “Nef'i'nin Farsçayı çok iyi bildiği ve bu dilde yazan Türk şairleri arasında ön sırada yer aldığını gösteren Farsça Divanı Türkçeye çevrilmiştir.”⁴⁹ “Şairin Türkçe Divanına nisbetle daha az şiir ihtiva eden bu divan da yine naatlarla başlar. Nef'i'nin bu divanında samimi bir peygamber sevgisiyle söylenmiş 7 naatı vardır.”⁵⁰ Bu divanda Urfi'nin etkisi görülür. İran şiirinden etkilendiği bu divanda oldukça açıktır.

Siham-ı Kaza: “Nef'inin hicviyelerini bir arada toplayan eserdir.”⁵¹ Eserin kelime manası “Kaza Oku”dur. “Mizacı ‘övmek, övmek ve sövmek’ şeklinde özetlenen Nef'i, babası başta olmak üzere, padişahlar, devlet adamları ve çağdaşı

⁴³ A.g.e., s. 27.

⁴⁴ Mengi, a.g.e., s. 184.

⁴⁵ Karahan, a.g.e., s.17.

⁴⁶ İsen ve vd., a.g.e., s.118.

⁴⁷ Banarlı, a.g.e., s. 660.

⁴⁸ Karahan, a.g.e., s. 19.

⁴⁹ Mengi, a.g.e., s. 184.

⁵⁰ Banarlı, a.g.e., s. 660.

⁵¹ A.g.e., s. 660.

şairleri ağır bir dille hicvetmiştir. Çoğu mşstehcen kşfşrlerden oluşan bu tşr şiirlerini, Siham-ı Kaza'sında toplamıştır."⁵² Eserin bu yşnş onun edebiyat açısından kıymetini dşşşrşr. Ama bu eser Tşrk edebiyatında hicvin en ۆnemli ۆrneklerinden biridir.

Siham-ı Kaza'nın yazmaları pek o kadar çokça olmadığı gibi, mevcutların da muhteviyatı arasında genişçe farklar vardır.⁵³

⁵² İsen ve vd., a.g.e., s. 118.

⁵³ Karahan, a.g.e., s. 21.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ŞEYHÜLİSLAM YAHYA EFENDİ’NİN GAZELLERİNDE GENEL OLARAK SEVGİLİ

Soyut kavramların ifadesinin mümkün olmadığı için, bir duygu olan sevgi bile, somut benzetmeler veya kişileştirmelerle, sevgili tipi etrafında somutlaştırmalarla ifade edilir. Bazen bu somutlaştırılmış hayaller, akıl ölçülerimize aykırı geldiğinden, bu ifadelerde abartı olduğu düşünülür. Oysa bu durum “bir duyguyu ölçme imkânımız olmadığı halde, bu duygunun yansıtılmasında hangi ölçüye göre abartı olduğunu söyleyebileceğimiz sorusunu akla getirir.”⁵⁴

Yahya divanında sevgili için şeh, şah, padişah, gül, sultan, peri, gonca, mah, meh, tabip, dürr, kamer, sadef gibi ifadeler kullanılır. Aşık sevgiliyi, hayaline göre farklı şekillerde isimlendirir. Bu isimlendirmeler, bazen sevgilinin tamamını ifade adına yapılırken, bazen de sadece bir kısmını, bir organını anlatmak maksadıyla da yapılır.

“...sevgili, acı ve ızdırap verici bir varlıktır. Daima cevır okunu atar. Doğrudan doğruya cana kasteder, zulm ve eziyet namına elinde ne gelirse geri koymaz. Bu manada yapmış olduğu şeyleri kimse ondan sormaz. Hatta bunlar günah bile olsa melekler tarafından deftere yazılmaz.”⁵⁵

Sevgili çok sinirlidir. Aşık o nedenle onun hışmına uğramak istemez. Hatta güzellikte o derece kendini beğenir ki, ayın bile parlaklığını ve büyüleyiciliğini çekemez. Onu bir anda yaralayabilir.

Nişân-ı tîr-i hışm-i yâr olursun ey kamer bir gün

Felekde hüsnüne magrûr olup gögsün aceb gerdin (G202-3)

“Güzellikte bî-bedel bir sîm-tendir. Her yönüyle hassastır. Taze, nev-civan ve nazûkbedendir. Gönülde ne varsa hepsini talan etmiş onu viraneye döndürmüştür. Bununla birlikte yine de gönlün tek süsüdür. Âşığa onun elinden zehir olsa ab-ı hayat

⁵⁴ Saadet Karaköse; *Divan Şiir Sevgili Tipindeki Abartıların Simgesel Boyutuna Birkaç Örnek*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume:3/Issue:15, s. 177.

⁵⁵ Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s. 142.

gibi gelir. Başkalarının elinden şerbet olsa zehir olur. Sevgili bunlara rağmen bu kadar bî-bedel iken kendini bir nukreye satar. Çünkü para hırsı gözünü bürümüştür. Âşığın yalvarmalarına aldırılmaz, güzel ve ateşli şiirlerinden anlamaz. Aşık bu durumda kendi söyler, kendi dinler. Kalbi öyle katıdır ki taşı ve demiri eriten ateşli ahlar ona tesir etmez. Aşığın sararmış yüzü ve gözyaşı onun için bir mana ifade etmez. Altın ve gümüşe daha çok değer verir.”⁵⁶

Sevgilinin her bir unsuru aşığı büyüler. Aşık bu büyü ile kendinden geçer. Sevgilinin en belirgin unsurlarından biri çok güzel ve uzun boylu olmasıdır. Salına salına aşığın önünden geçer ve aşığa yüz vermez. Aşık bu nedenle çok yaralıdır. Sevgilinin servi olarak nitelendirilen boyu, aşığın içini yakar.

Uzanup zülfi kadd-i yâr bülend oldukça
Dil-i sevdâ-zede inkâra düşer dûr u dırâz (G152-6)

Sevgili aşık için hem can veren hem de onun canını alandır. Bu tezatın, zaten aşkın kendisinde var olmasından dolayı, şair de bunu ön plana çıkarmıştır. Sevgili aşığa kendisini göstermemekte, ona eziyet etmektedir. Ama aşık da bu halinden memnundur. Çünkü aşığa göre aşk çile işidir. Çile çekmeyen aşık, sevgilinin de kıymetini bilemeyecektir.

Sevgili aşığın gözünde bir şeh olarak düşünür. Yani bir padişahdır. Güzellik ülkesinde hüküm sürer. Aşık bu padişahın kuludur. Padişaha kulluk etmek için de sıkıntı yaşamaktadır. Gam çekmektedir. Aşığın gamı sevgilinin saçındaki saç teli kadar da çoktur.

Kâmet-i bâlâ belâsıyla çakışdırmak olur
Gussa-i dûr u dırâz zülfi bî-endâzedür (G87-2)

Aşık sevgilinin elini ve eteğini öpmek ister. Çünkü sevgilinin eteği bile aşık için değerlidir. Onun bir telini bile, aşık dünyayı verseler değişmez. Ama sevgilinin nazlı olması, aşığın ona yaklaşmasını engeller. Naz, sevgilinin aşıktan kaçması için bir sebeptir. Aşık bu durum karşısında çaresizdir. Ama sevgiliyi bırakmamaktadır.

⁵⁶Abdullah Eren, *Şeyhülislam Yahya Divanı Tahlili* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2004, s. 149.

Başdan ayaga şîve vü nâz olmuş ol perî

Bî-çâre ehl-i aşkda hâlet ne boy gerek (G208-4)

Aşığa göre sevgili ulaşılmazdır. O nedenle aşık ona peri der. Peri demesindeki maksattan biri de güzelliğinin ne kadar üstün olduğunu ifade etmektir. Aşığa göre sevgili üstün yaratılışlı diğer insanlardan farklı olan birisidir.

Sevgili nazik yaratılıştadır. Onun her hareketi nezaketli ve işveli olur. Aşık sadece onun dış görünüşünden etkilenmemiş, onun nazlı ve nazik davranışlarından da etkilenmiştir. Aşık, sevgilinin o davranışlarından o kadar çok etkilenmiştir ki; bu durum onun hasta bir beden ve ruha sahip olmasına neden olmuştur. Bu hastalığından devası ancak sevgilidir. Bu nedenle şair, sevgiliye “tabip” benzetmesini yapmaktadır. Aşık sevgiliye hasta ve sararmış yüzünü gösterip, sevgilinin ayağının tozuna sürerken, sevgilinin aşığın hastalığından bihaber olması, aşığı oldukça üzer.

Sürersin dâim ey dil pây-ı yare çehre-i zerdin

Dimez mi ol tâbib-i cân ü dil sana nedir derdin (G202-1)

Aşık sevgilinin rakibe, en ufak bir şekilde yaklaşmasını istememekte, sevgili için gözyaşı dökmektedir. Çünkü sevgilinin güzelliğini bilmek için aşık, onun en küçük noktasını yeterli görürken, rakipler ona bu kıymeti vermezler. Zaten sevilen de paylaşılmaz. Öyle bir durumda, sevgilinin okları, aşığın kalbine saplanır. Aşık da, sevgiliden kendi canını almasını ister. Gerçi okun yeri aşığın sinesinde bellidir, sevgilinin her hangi bir yeri hedef almasına gerek yoktur.

Sevgilinin bir diğer özelliği de kan dökmesidir. Bu da yine bakışlarının aşığa saplanması ile birlikte ifade edilir. Bakışlar keskindir. Aşık da bu keskinlikten ürker. Çünkü o bakışlardan kurtuluş yoktur.

Gamzesinden o şehün kimdür iden cânı halâs

Kurtulur mı gönül ol hançer-i gaddâre düşen (G299-4)

Güzelliği bir ülke olarak hayal edersek, sevgili o ülkenin hükümdarıdır. Diğer yaşayanları sevgili büyülemiştir. Onların hükümdarlık yeteneğini yok eden sevgili, tek başına bu ülkede hüküm sürer.

Melâhat mülkünü teshîr idüp şemşîr-i gamzenle

Güzellik kişverinde gayrı sultân olmasun dirsün (G285-3)

Sevgili genel olarak bir güle benzetilir. Gül kırmızı renkte tasavvur edilir. Çünkü sevgili bir gül kadar güzeldir. Kokusu ve şekliyle benzersizdir. Şair hayalinde bir çok güzelliğin gülde var olduğu fikrindedir. Zaten şair tüm güzelliklerin sevgilide var olduğunu, her güzelliğin onda toplanmış olduğunu ifade eder. Sevgili aşıktan o güzelliği gizler. Adeta yüzüne bir örtü örtülmüştür. Sevgilinin örtüyü açması, aşıkların bahtının da açılması anlamına gelir.

Kaldırdı yüzinden ol perî zülfi nikâbın

Baht-ı siyeh-i `âşık-ı bî-çâre açıldı (G386-4)

Sevgilinin bir özelliği de aşkın sırlarını bilmesidir. Çünkü sevgili bu sırları, sadece aşığına açıklayacaktır. Aşık sevgilinin gelmesini, ona yaklaşmayı, gözünün aydın olması olarak niteler. Çünkü sevgili, aşık için parlayan bir ay gibidir.

Gözine teng ü târ oldı cihân yıllardur ey Yahyâ

Gözin aydın dise `âlem meh-i tâbânımız gelse (G346-5)

Sevgili, aşığa cefa çektirir. Aşık da ona vefalıdır. Ama aşığın tek isteği, cefayı sadece kendisine çektiren bir sevgilidir.⁵⁷

Yahyâ'dan özge kimseye tek eyleme vefâ

Kâ'ildür ol ne denlü olursa cefâların (G206-5)

2. YAHYA'NIN GAZELLERİNDE SEVGİLİ İLE İLGİLİ TASAVVUR VE BENZETMELER

2.1. ŞAH, ŞEH, PADİŞAH, HÜNKAR

Divan şiirinde bir çok yerde ele alındığı gibi, Şeyhülislam Yahya Efendi'nin gazellerinde de, sevgili için bir çok tasavvura ve benzetmeye yer verilir. Sevgilinin belli özellikleri ön plana çıkarılarak yapılan bu teşbih ve tasavvurlardan birisi de sevgilinin

⁵⁷ Bkz: Nejat Sefercioğlu, *Nev'i Divanı Tahlili*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990. Cemal Kurnaz, *Hayali Bey Divanı Tahlili*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

hükmetme özelliği ile ilgilidir. Sevgili aşığın gönlüne hükmeder. O nedenle sultan, hükümdar, hünkar, şah, şeh, padişah olarak ele alınır. Aynı zamanda hükümdarlık kanunu koyan, yapılacak ve yapılan her davranışın fikir babası olan olarak da ifadelendirilir. Aşkın kanunu da, bu bakıma hükümdar olarak nitelenen sevgili koyar ve uygular. Aşık ise hükümdar olan sevgili karşısında oldukça zayıf ve düşkündür. Ona muhtaçtır. Çünkü aşık kendisini o hükümdara karşı bağlı ve düşkün hissetmektedir. Sevgilinin ellerini ve ayaklarını öpmek için çok uğraşır, emek sarf eder.

Sevgilinin bakışları dahi aşığı zedeler. Sevgilinin şeh olarak nitelendirildiği bir beyit şu şekildedir:

Gamzesinden o şehün kimdür iden cânı halâs
Kurtulur mı gönül ol hançer-i gaddâre düşen (G299-4)

Sevgiliye şehlik benzetmesini yapan nedenlerden biri onun üstün bir güzelliğe sahip olmasıdır. Güzelliği bir ülke olarak tasavvur eden şair, sevgiliyi de o ülkede en üst mertebede hayal eder. Sevgili ülkenin tahtına oturmuştur. Güzellikte birinci sırada olan sevgili, aşığın gönlünde de birinci sıradadır. Aşıklar o hükümdara ulaşamaz, sevgili için gözyaşı dökerler.

Himmet-i sultân-ı aşkın ey şeh-i âli cenâb
Çeşme-i çeşmine uşşâkın getirdi yine âb (G21-1)

Güzelliklerin tamamı sevgilide toplanmıştır. Baştan aşağı güzeldir. Zaten sevgiliyi şeh yapan nedenlerden biri de budur.

Esbâb-ı melâhat nice cem` olmuş o şehde
Ser-ber mi degül başdan o destâr-ı perîşân (G273-2)

Sevgili güzellik ülkesinde sultan olması sebebiyle bir hazineye sahiptir. Hazinesi ise onun güzelliğidir. O hazinesini korumak için, bakış oklarını kullanır. O oklar ise aşığın canını çıkarır.

Okunun sîneye degdi birisi biri dile
Umarın padişehüm birisi de cânâ çıka (G329-2)

Sevgilinin sultanlığı da tektir. Kendisine rakip istemez. O nedenle güzellik ülkesini sevgili yerle bir etmiştir.

Melâhat mülkünü teshîr idüp şemşîr-i gamzenle

Güzellik kişverinde gayrı sultân olmasun dirsün (G285-3)

Şair sevgiliden adaletli bir padişah olmasını, sözlerinde durmasını, aşığın hatrını kırmamasını ister. Bunu, kendisini sevgilinin mülkü olmasına dayandırır ve şahların mülkünün harap olmasını istemeyeceğini söyler.⁵⁸

2.2. TABİP

Sevgilinin aşıktan yüz çevirmesi, canın bedenden çıkması gibidir. Can ve gönlün hastalığını tedavi etmesi, bu dertlere deva bulması bakımından sevgili de tabibe benzer.⁵⁹

Aşık sevgiliye hastadır. O nedenle sevgili tabip olarak tasavvur edilir. “Aşık gönül derdine düşmüş mecalsiz bir hastadır. Dünyada sevgiliden başka hiçbir tabib onun hastalığından anlamaz. Sevgili can ve gönlün tek tabibidir.”⁶⁰ Dertlerin ilacı tabiptedir. Aşığın yüzü soluktur. Dert içinde kıvrınmaktadır. Sevgilinin tek bir konuşması onun hastalığına iyi gelecektir. Zaten aşığı tedavi edebilecek başka biri yoktur. Çünkü hastalığın tek ilacına sahip olan kişi sevgilidir. Ama sevgili de, aşığa “Neyin var?” diye sormaz. Bu durum aşığı derinden yaralar.

Sürersin dâ`im ey dil pâ-yı yâre çehre-i zerdin

Dimez mi ol tabîb-i cân ü dil sana nedür derdin (G202-1)

2.3. MAH, NECM, AFİTAB

Sevgili, güzellik ve ulaşılmazlık bakımından aya benzetilir. Çünkü ay, insanlar için ulaşılmaz ve dikkat çekicidir. Yine ay, bilindiği üzere her zaman görünmez. Güneş ile belli bir düzen içerisinde yer değiştirir. Aynı zamanda ayın, belli zamanlarında şekli ve görünüş ölçüsü değişir. Bu açılardan da sevgili aya teşbih edilmiştir.

Hatt ile verildi sana ey mâh melâhat

Divan-ı şeh-i hüsnde var anı berât et (G25-2)

⁵⁸ Eren, a.g.t., s. 151.

⁵⁹ Tolasa, a.g.e., s.149.

⁶⁰ Eren, a.g.t., s. 152.

Sevgili, yine yıldız ve güneşe de benzetilir. Güzelliği yönüyle benzetildiği gibi, her hangi bir organı da benzetilebilir.

Cebînün ebruvânun ârızun hâl-i `izârundur

Meh-i bedrüm hilâlüm âftâbum necm-i rahşânum (G248-2)

Yahya sevgiliyi bir ay parçası olarak tasavvur eder. Sevgili o derece parlaktır ki yıldızlara bile yol gösterir.

Virdi kemâl-i hüsn Hak ol mâh-pâreye

Bedr oldı tâli`ümde nazar kıl sitâreye (G328-1)

2.4. PERİ

Sevgili güzelliğinin üstünlüğü bakımından periye benzetilir. O baştan aşağı büyümlü bir yaratılıştadır. Nazlıdır. Aşığın nazı ile büyüler. Zaten sevgili, peri olduğu için herkese görünmez. Aşık onun gönlünün olmasını beklemektedir. Her şey o peri kadar güzel sevgiliye bağlıdır.

Başdan ayaga şive vü nâz olmuş ol perî

Bî-çâre ehl-i aşkda hâlet ne boy gerek (G208-4)

Peri kadar güzel olan sevgilinin en önemli özelliği, paragrafta değinildiği gibi gizli, kimseye görünmeyen olmasıdır. Onun bu gizi aşığı meraklandırır. Aşık onu görmek için yanmaktadır. Onu görmediği zaman, aşığın kaderi de karanlık olur. Kara bahtının açılması, olumlu hale gelmesine yardımcı olacak en etkili unsur, sevgilinin saç örtüsünü açarak kendisini aşığa göstermesi olacaktır.

Kaldırdı yüzinden ol peri zülfi nikâbın

Baht-ı siyeh-i âşık-ı bî-çâre açıldı (G386-4)

2.5. GONCA, GÜL

Sevgili, yanaklarının rengi, taze ve genç oluşu itibari ile goncaya veya güle benzetilmektedir. Aynı zamanda şekil olarak sevgilinin başı ve boynu ile gülün sapı ve gonca kısmı benzerlik teşkil eder. Gülün, yavaşça açılması onun işveli olduğunu da bize gösterir. İlk önceleri aşığa kendini göstermeyen gonca, açıldıkça güzelliğini gösterir. Gülün veya goncanın al olması, sevgilinin kırmızı kırmızı olan yanaklarını anlatmak

için kullanılır. Aynı zamanda bilindiği üzere aşkın renginin kırmızı olması gülün de kırmızı olması ile ilişkilendirilebilir.

Göstermedi ruhın bize ol gonce bir zamân

Sonra açıldı vechini bildük ki âl imiş (G159-3)

Sevgili, “Sabahları naz edip uyurken goncaya, uyandığı ve güldüğü zaman da güle benzer. Onu açtıracak tek şey badedir. Aşğın ısrarları boşunadır.”⁶¹ Goncanın açılmasını, şair sevgilinin göğsünü parçalamasına benzetir.

Ol gonce tâb-ı bâde-i gül-fâma döymedi

Çâk itdi sînesin bir iki câma döymedi (G403-1)

Sevgili, o kadar güzeldir ki, gül bahçesinin süsü gibidir. Aşık ona baktıkça güzelliği ve kırmızılığın çekiciliğini görür.

Sahn-ı gülzâre virüp revnak gül-i ra`nâ ile

Çevresin rengîn gül-i zîbâ tonatmış bâgbân (G286-3)

Yine gülün önemli bir özelliği de nazik olması, her şeyden incinebilen bir yapıda olmasıdır. Ondaki nezaket, hiçbir güzelde yoktur. Aşık da bunun fazlasıyla farkındadır.

Câme-i yek-tâ sıkar dirler o cism-i nâzüki

Böyle terlik bir gül-i nâzük-bedende görmedük (G203-2)

2.6. DÜRR

Bu tasavvurda aşık kendisini dünya denizinin içinde hayal ederek, bir sadef yani incilerin içinde bulunduğu deniz ürünü olarak düşler. Sevgili de aşğın sinesinde ortaya çıkan bir inci tanesi gibidir. İnciler denizlerde az bulunur. Nadir ele geçer. Bu açıdan sevgilinin ne kadar nadir olduğunu ifade eden şair, onun değer ölçütünü ise bize anlatmaya çalışır.⁶²

Sadef gibi basarsa bagrına ol dürr-i yek-tâyı

Kayırmaz olsa ey dil sîne-i bî-kîne sad-pâre (G331-4)

⁶¹ A.g.t., s. 155.

⁶² Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.122. Kurnaz, a.g.e. s. 190.

3. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

3.1. AĞIZ

3.1.1. Genel Olarak Ağız

Genellikle konuşmak için kullanılan ağız kavramı, divan şiirinde olduğu gibi, Yahya Bey divanındaki gazellerde de bu görevi ile kullanılmaz. Şair tarafından ağız; tatlılık, şeker dağıtan, gonca gül, kadeh, şifa, haber veren veya hokka olarak nitelendirilir. Şair sevgilinin ağzının şekline, görevine, rengine bakarak, onunla ilgili çeşitli benzetmeler kurmuştur. Ağız genel manada kapalı olarak nitelendirilir. Çünkü ağız sevgilinin gönlündeki aşkı ya da kötülüğü dışarı çıkaracak en önemli unsurdur. O nedenle ağız, şair için gizemlerin var olduğu bir yer olarak nitelendirilebilir. Bu kapalılık şair tarafından goncaya benzetilir.

Goncney vasf eylese Yahyâ dehânundur murâd

Sünbül-i hoş-bûyı medh eyleser mûyundur garaz (G168-5)

Aşk için sevgilinin deheni, mucizeler yayan bir organdır. Onu anlatmak da, ağzın kendisi gibi bir mucizedir.

Deheni vasfını îcâz itdün

Kâküli medhini itnâb eyle (G375-6)

Şair, ağız için çeşitli deyimlere de yer verir. “Ağzına düşmek” deyiminde sevgilinin içine düşmeyi kasteden şair, gönlünü ve kendini kaybetmiştir. Sevgilinin ağzı, şair için karanlığın olduğu bir yer olarak kabul edilir.⁶³

3.1.2. Ağızla ilgili Tasavvur ve Benzetmeler

3.1.2.1. Gonca

Sevgilinin ağzı sıklıkla gonca bir güle teşbih edilir. Bilindiği gibi gonca gül, gülün açılmamış şeklidir. Adeta bir nokta gibi olur. Kapalıdır. Burada sevgilinin iyi sır sakladığı düşüncesi ortaya çıkar. Aşık o nedenle sevgiliye bağlıdır. Çünkü sevgili, aşkın

⁶³ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.185.
Kurnaz, a.g.e. s. 264.

sırrını dışarıya vurmaz. Şair sevgilinin yanakları ile birlikte dudaklarını da güle benzetmesinden dolayı, onun yüzünü bütün olarak bir gül bahçesi olarak ifadelendirir.

Nihâl-i tâzedür kaddün dehânun gonca rûyun gül

Bir iken iki olsun gül açıl gonca-dehânun gül (G215-1)

Gonca güle benzeyen sevgili oldukça nazlı ve naziktir. Her şeyden incinebilir. Onun küçük ve kibar oluşu dar olan dudakları ile de ilgilidir. Ama bu naziklik, tazeliğinden de ileri gelmektedir. Aşık da sevgilinin gonca dudaklarından çıkan sözleri asla unutmaz. Şair için yine sevgili gül bahçesindeki bir gül olarak ifade edilirse, orada bir şah olarak teşbih edilir. Çünkü sevgili, o gonca ağzı ile bir padişah gibidir.

Gül gibi ele sâgar alınca bu ne sırdur

Ol gonca-dehen başladı güftâre açıldı (G386-3)

3.1.2.2. Hokka

Sevgilinin ağzı, şekil bakımından hokka olarak nitelendirilir. Hokka bilindiği üzere, içerisinde mürekkep bulunan bir kaptır. Yahya hokka olarak nitelediği ağızla, aşk derdinin dermanının orada olduğu ifade eder. Hokka bir mürekkep kabından çok şair için bir ayrılık ilacının bulunduğu nesnedir. Ama bu ayrılık hastalığına, tabip olarak nitelenen sevgiliden başka bir çare bulucunun olmadığını şair de ifade etmektedir.

Dehânun hokkasındandur devâsı derdünün dirsın

Tabîbüm ben de bildüm haste-i hicrâna çâren yok (G185-4)

Hokka kavramı, aynı gonca kavramında olduğu gibi sevgilinin ağzının ne derece küçük olduğunu anlatmak için kullanılan bir benzetmedir. Sevgili hokka kadar küçük olan ağızla gülümseyemez. Tebessüm sevgiliden oldukça uzak bir öğedir. Nedeni ise ağzın minicik olmasıdır. Bu bakımdan şair böyle bir tasavvuru kullanmıştır.

3.1.2.3. Kadeh

Sevgilinin ağzının benzetildiği bir diğer unsur ise kadehtir. Bu sevgilinin dudağının ve ağzının şarap gibi görünmesi, sarhoş edici olması ile ilgilidir. Sevgilinin

dudakları kadehe benzeten şair, ne derece sarhoş eden bir dudak olduğunu şu beyitte dile getirir:

Gösterdi yine sâki-i meclis yed-i Beyza
Zerrin kadehi etti elinde gül-i hamrâ (G2-1)

Ağzın kadehe benzer olması, ortak yön olarak her iki öğenin de kırmızı olması ile ilişkilidir. Ağzın içi kırmızıdır. Şarabın rengi de kırmızıdır. Şair böyle bir benzerlik ilgisi kurmuştur.

3.1.2.4. Şirin, Şeker

Sevgilinin ağzı, şair için şirin veya şeker olarak nitelendirilir. Şeyhülislam Yahya, genellikle ağzı tatlılığı yönünden işler. Sevgili, şeker sözler söyleyip, şeker yer. Bu bakımdan ağzı, dili tatlıdır. Şair de burada sevgiliyi bir papağana teşbih eder. Sevgilinin ağzı şirindir.

Şîrîn dehânun vâsf eylemekdür
Tûtî-i şekker-güftâra lâyık (G189-4)

Şirin kavramını kullanan şair zaman zaman da Ferhat ile Şirin adlı halk hikayesine atıfta bulunur. Ferhat'ın Bisütun isimli dağı delmesi ve Yahya tarafından telmih edilmesi, şiirin halk edebiyatı unsurlarından da etkilendiğinin kanıtı gibidir. Şirinlik kavramını hem sevgilinin ağzının güzelliği, hem de “Şirin” denilen halk kahramanı için kullanır.

Her kemerden nâleler peydâ olur Ferhâdvâr
Irse ey şîrîn-dehen nâlem cibâlün gûşına (G364-2)

Şirinlik ya da şekerlik, çoğu zaman ağzın darlığı ile de bir arada zikredilir. Sevgili ağzının dar olmasından ötürü, aşıkla konuşamaz ve aşık da bu durumu kendisine dert eder. Aşığın içi yanmaktadır.

Söyleşürdi o dehân-ı teng-i şekker-bâr ile
Alabilse gonce şîrîn lebleründen dadını (G432-2)

3.2. SAÇ

3.2.1. Genel Olarak Saç

Yahya divanında saç kavramı en çok ele alınan ve işlenen kavramlar arasında yer alır. Saç için Yahya Bey; gisu, kakül, perçem, zülf, mu, muy, kıl vb. bir çok sözcüğü kullanmıştır. Talat Onay perçem için; “Alnın üstündeki uzun saçlardır. Halk arasında tepede bırakılan bir tutam saça derler.”⁶⁴ demiştir. Sevgilinin saçları çeşitli özellikleri bakımından önem taşır. Saçın siyahlığı karanlık bir geceyi anımsatır. Kıvrımları, bir tuzağı, girdabı; uzunluğu sevgilinin boyunu, kakülün kıvrımı aşğın katlolmasına neden olacak bir çengeli teşbih eder.

Sevgilinin saçı denildiği zaman, fitne çıkarıcı, ortalık karıştıran bir özellik, Şeyhülislam Yahya divanında işlenir. Yahya Bey, sevgilinin saçlarının iç içe olması özelliğini onun aşıklar arasındaki fitne çıkarması ile ilişki kurarak işlemiştir.

Zülfün biri birine katardı gönülleri

Gâhice girmeyeydi eger şâne araya (G328-4)

Sevgilinin saçı hem ince, hem de uzun olarak ifade edilir. Şair sevgilinin boyunu anlattığı anda, aslında, sevgilinin saçını da anlatmıştır. Sevgilinin saçlarının yere dökülmesi bile aşğın sevgilinin eteğini öpmesi için sebep teşkil eder. Çünkü sevgili, aşğın gönlünde ulaşılmaz bir özelliktedir.

Şair sevgilinin saçı için kelepçe, pranga, zincir ve bağ kavramlarını kullanmaktadır. Bu aşğın sevgiliye ne derece bağlı olduğunu göstermektedir. Böylece şair saçı bir araç olarak ele almış olur. Sevgilinin kakülünün tek bir teli ortaya çıkınca, aşğın gönlü yerinden oynar. Onu seven aşık baştan çıkar.

Şübhe yokdur kim çıkar bî-çâre diller başdan

Ol şehün taraf-ı külâhından çıkarsa kâküli (G421-3)

Sevgilinin saçlarının inceliğinden yola çıkan şair, kendi bedeninin sevgiliyi düşünmekten kıl kadar kaldığını sık sık beyitlerde dile getirir. Bu duruma gelmesinde, sevgilinin kakülü rehber gibidir.

⁶⁴ Onay , a.g.e., s.395.

Yalnız bu ten degül kılca kalupdur cân dahı

Az müddetde o gîsûlar beni kıldı dü mü (G300-2)

Aşık artık sevgilinin sadece bir saç teli için canını vermeye hazırdır. Aşık tetikte beklemektedir. Sevgilinin saçının özgürlüğü için aşık her şeyi yapmaya razıdır.

Zaman zaman da sevgilinin saçı, aşığı esir eden bir yapıda ifade edilir. Aşık sevgilinin saçına olanca güçle bağlanmak ister. Çünkü sevgiliye giden yol onun saçından geçmektedir. Bu bakımdan aşık kendini şanslı hisseder. Bu esaret için saçlar aynı zamanda bir tuzak niteliği de taşır. Sevgilinin saçı “Tuzak olmasının yanı sıra, çekiciliği ve bağlayıcılığı da en belirgin özelliklerindedir. Kendisi perişan yani dağınık olsa da gönülleri bir araya toplar. Saçın uzayıp yere yaklaşması da, düşkün durumda bulunan aşıkların yere yaklaşmasına yardımcı olur.”⁶⁵

Sevgilinin özellikleri aşığın gözünde çoktur. Anlatmakla bitecek gibi de değildir. Aşık sevgilinin sadece tek bir saç telini bile anlatsa, ömrü onu tamamlamaya yetmeyecektir. Bu bakımdan sevgili aşığın gözünde üstün vasıflı, olağanüstü bir güzelliğe sahiptir.

Nihâyet bulmaz ol yâr-i güzînün hüsni evsâfi

Hadîs-i hattı bitse kıssa-i zülfi tamâm olmaz (G142-4)

Aşık kendisini, Mecnun yerine koyar. Hatta onun neler çektiğini hissettiğini ifade eder. Çünkü aşık da adeta Mecnun gibi çile ve eziyet çekmektedir. Bu eziyete sebep olan da sevgilinin saçının sevdasıdır.

Mecnûn ne çekdügin ne bilürem cihânda ben

Yârün başımda olmasa sevdâ-yı kâküli (G417-3)

Saçın rengi siyahtır. Başka bir renge tesadüf edilmez. Bununla ilgili olarak tesadüf edilen önemli bir tavsif, siyeh-karlıktır. Şair bu kelime üzerinde de tevriye yapar, hem rengini hem de halini kasteder.⁶⁶

⁶⁵ A.g.t., s. 170.

⁶⁶ Tolasa, a.g.e., s. 154.

Şeyhülislam Yahya Efendi, sevgiliyi anlatırken, saçlarının rengine de değinmiştir. Ona göre sevgilinin saçları siyahtır. Bunu da “Zülf-i siyah” terkibi ile kullanmıştır. Sevgilinin saçı bu bakımdan bir geceyi, karanlığı da bizlere hatırlatır. Yine siyah saçlar, aşığa ayrılığı da hatırlatmaktadır.⁶⁷

Benüm sabrum gibi kûtâhdur vaslun günü mâhum
Şeb-i hicrün senün zülf-i siyâhun gibi mümteddür (G127-3)

3.2.2. Saç İle İlgili Tasavvur ve Benzetmeler

3.2.2.1. Ham, Gird-ab, Çin, Hıta, Şiken, Halka

Divan şiirinde anlatılan sevgili tipinin en önemli özelliği, saçlarının kıvrıkcık olmasıdır. Şair sevgilinin kıvrıkcık saçını direkt olarak ifade edebileceği gibi, onun bu özelliğini çeşitli nesne veya varlıklara da benzetebilir. Kıvrıkcık saç genellikle çin, ham, girdab, külale ve şiken sözcükleri ile ifade edilmektedir.

Yahya sevgilinin saçını bir girdaba benzetmiş, her türlü kargaşanın ve kendini kaybetmenin yerinin orası olduğunu dile getirmiştir.

Gönlümde hemîşe zülf-i pür-pîç
Gird-âb-ı yem-ı hayâle döndü (G387-4)

Kıvrıkcık saç, sevgiliye tüm insanları aşık eder. Aşıklar da birer serseri haline gelir. Buna sebep olan da aşktır.

Aşıklar için bu kıvrımlar aynı zamanda birer tuzak olarak dile getirilir. Şair sevgiliye aşık olanları, bu tuzağa düşmemeleri konusunda uyarmaktadır. Hatta şair bu kıvrımlı saçları bir bela, dert dalgası olarak tasavvur etmektedir.

Zülf-i siyâh-ı yârde var sad-hezâr çîn
El çek tolaşmadan ana Yahyâ hatâsı çok (G176-5)

Sözü geçen sevgilinin saçı kıvrıkcık olmakla birlikte, aynı zamanda aşığı etkileyen bir koku da yaymaktadır. Aşık bu koku ile ihya olur. Kıvrıkcık saçlar rüzgar ile dalgalanır ve kokusu aşıkların burunlarına yayılır.

⁶⁷ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.138.
Kurnaz, a.g.e. s. 204.

Hıtâdan çîn-i târ-ı müşg-bârın sakınur gûyâ

Hemîşe ser-be-zânûdur gönül ol zülf-i pür-hamda (G335-4)

Tolaşup kâkûl-i anber-şiken-i cânâne

Ne kadar hâtır-ı mahzûna tokandı şâne (G352-1)

Kıvrımlı saç aşıkların düştüğü bir tuzaktır. Aşıklar bu tuzağa batarlar. Yahya genellikle bunu, bir örümcek ağına benzetmiş, aşıkların bu tuzağa nasıl bulaştığını ifade etmiştir. Ama bu tuzak, kurtuluşun olmadığı bir tuzaktır. Aşıklar çırpındıkça daha da batmaktadırlar.

Zülf-i siyeh-i yâr nice ham-be-ham olmaz

Tolaşmaya bir nice gönül ana dem olmaz (G141-1)

Bu tuzağa aşğın düşme sebebi, sevgilinin kıvrıcık dalgalı bir deniz gibi olan saçları karşısında başının dönmesidir. O saçı gören aşğın sadece başı dönmemekte, dünyası da tamamen değişmektedir.

Sevgilinin saçları, bazı beyitlerde halka olarak ifade edilir. Halka, şair için bir tuzaktır. Gönül kuşunu avlayan bu tuzak, sevgilinin daireye benzeyen saçlarındadır.

Halka halka zülf-i dâm u iki hâli iki zâg

Mürg-i dil sayd itmege ben gösterüp kurmuş duzâg (G172-1)

Sevgilinin yüzü Kabe olunca, “zülf-i müca’ad”i de Kabe’nin halkası olur. Sekiz cennet onun saçının halkası olmak için sanki yüzünde tek bir kapı halinde birleşmişlerdir. Burada cennetin birçok dereceleri olmakla birlikte bir tek kapısı olduğunu unutmamak lazımdır. Saç halkalarının sevgilinin yüzü üzerinde çevreledikleri kısımlar birer yıldız manzarasını aksettirir.⁶⁸

3.2.2.2. Zencir, Bend, Beste, Bağ

Sevgilinin saçı, Yahya divanında esir edicilik bakımından da işlenmiştir. Yahya’ya bu esareti reva gören sevgili, saçını esaret için bir araç olarak kullanmıştır. Esaret, genellikle sevgilinin saçını zincir ve bağ gibi nesnelere benzeterek ifade edilir. Aşğın bağlanan eli kolu değil, gönlüdür. Gönlü bağlı olan aşık, beden olarak özgür olsa

⁶⁸ Tolasa, a.g.e., s. 164.

da ruhsal anlamda özgür sayılmaz. Çünkü aşığı yaşatan gönlüdür. Gönülsüz aşık da bir hiçtir. Çılgınlaşan aşık da kendisini kölelik makamında düşlemekte, bu makamın en üstün makam olduğunu düşünmektedir. Ona göre sevgiliye köle, bende olmaktan üstün bir makam yoktur.

Ubûdiyyet makâmından çıkar mı `âşık-ı şeydâ

Egerçi fikr-i zülfünle düşerse hâlden hâle (G304-2)

Ama şair de aşığın saçı zincire benzeyen her güzele aşık olup, ona esir olmamasını dile getirir. Çünkü bu dünya hep esirlikle geçecek bir dünya olarak da algılanmaz.

Her saçı zencîre lâzım mı esîr olmak sana

Ey gönül bir iki gün âlemde bî-kaydâne gez (G137-4)

Aşığın sevgilinin saçları tarafından bağlanması, aşığı üzmektedir. Çünkü aşık bu esareti hak edecek bir suçunun olmadığı düşüncesindedir. Aşık günahsızdır. Çünkü aşığa göre aşıkta günah olmaz. Ama sevgilinin alınının her iki kısmından sallanan saçları, aşığa zincir olmuştur.

Ol iki zülf ayak tolayup bî-sebeb dile

Bir bî-günâhı beste-i zincîr itdiler (G66-4)

Sevgilinin esareti sonunda, aşıklar akıllı iken deli divane halini alırlar. Bu bakımdan, sevgilinin saçının her kıvrımı aşığın aklını kaybetmesine yol açan bir dönemeçtir.

Zülf-i pîç-â-pîçi diller bend ider zencîrdür

Uslı varur kim o zencîrün olur dîvânesi (G437-3)

Bağlanmak kavramı da Yahya divanında ele alınan ve en çok ifade edilen kavramlar arasındadır. Aşığı bağlayan bazen kakül, bazen sevgilinin uzun saçı bazense tek bir saç telidir.

Benzetdi serv-kaddüni nahl-i sanevbere

Baglandı târ-ı zülfüne kalb-i sanevberî (G411-3)

Aşık bağlanma sonunda, sıkıntı ve dertten uzaklaşmaktadır. Aşık hem bu esareten şikayetçidir, hem de memnuniyet hissini kalbinde barındırır. Ama onun bildiği

bir şey de vardır ki, bu bağdan da aşğın kurtuluşu yoktur. Bundan kurtulmak demek, aşık için aşktan vazgeçmek anlamındadır.

Dırâz oldukça efzûn olmada dil-besteler Yahyâ
Muhassal kurtuluş yok kâkül-i cânâne kaydından (G291-5)

3.2.2.3. Örgü, Belük

Sevgilinin saçlarının bir diğer özelliği de örgülü olmasıdır. O örgüler genellikle iki kat olarak tasavvur edilmektedir. Hatta Şeyhülislam Yahya, sevgilinin yüzünü Kabe'ye, örgülü saçlarını ise Kabe örtüsüne benzetmektedir. Bu bakımdan sevgilinin örülmüş saçları aşğın yüz sürmesi gereken bir özelliktir.

Dökülse rûyına estâr-ı Ka`be zann iderüz
Tevâzu`yile o zülf-i dü-tâyâ yüz sürerüz (G138-4)

Örgülü saçların bir diğer ifade edilen özelliği, sihirli olmasıdır. Aşıklara büyü yapar. Hatta sadece aşıklar değil, bu büyüden tüm alem etkilenmektedir.

Gîsûlarun dil almaga tedbîr itdiler
İki belükle âlemi teshîr itdiler (G66-1)

3.2.2.4. Yasemin, Sümbül, Reyhan, Gül Dalı

Sevgilinin saçı veya kakülü koku ve şekil olarak yasemin, sümbül ve reyhana teşbih edilmiştir. Yasemin bilindiği gibi kokusu ile ünlü bir bitkidir. Aşık da sevgilinin kendisini çeken kokusu karşısında etkilenmektedir. Ona olan bağlılığının bir özelliği de budur. Sevgilinin terlemesini, şair çiğ düşmüş bir yasemin olarak işlemiştir. Yine sabah rüzgarında sevgilinin saçı dağılmaktadır. Sevgilinin saçlarının çiçeğe benzetilmesinde bu unsuru da öne plana almak gerekir.

Ey gönül aglama gül sümbül-i hoş-bûyından
Ebrden nem kapar ol zülf-i semensâ ter olur (G77-2)

Kokusu yönü ile sevgilinin saç teli, reyhana teşbih edilir. Reyhan bir deste olarak ifade edilir. O da sevgilinin saçlarının çokluğu ile alakalıdır. Aynı zamanda sevgilinin saçının sıkı bir biçimde bağlı olması, deste kelimesi ile alakalıdır.

Cân riştesi kim turra-i cânâna sarılmış

Bir târ durur deste-i reyhâna sarılmış (G164-1)

Sümbül çiçeği de sevgilinin saçına teşbih edilen çiçekler arasındadır ve en çok benzetilen çiçektir. Ama sevgilinin saçı, sümbülden bile daha değerli bir şeydir. Hatta sevgilinin saçının yanında aşığa göre sümbülün hiçbir kıymeti de yoktur.

Şekli, kokusu itibariyle sevgilinin saçına benzer. Hatta sevgilinin saçını kıskanır ve ona özenir. Sümbül ile gül hemen çok zaman birlikte bulunur. Bunun sebebi sümbül saçların gül yanakların üzerine dökülmesidir. Şekilce dağınık ve kıvrımlı olan sümbül bazen süpürge veya gölgelik de olabilir.⁶⁹

Zülfî yanında kim dü cihân kıymeti degül

Ey bâgbân inende ögüp satma sünbüli (G417-2)

Aşıklar sevgilinin sümbül saçına ulaşmak sevdasındadır. Çünkü sümbül aşıkların gönlüne ferahlık verir. Tek bir tel bile aşık için kıymetlidir. Şair, sümbül denildiği zaman, sevgilinin saçının akla gelmesini aslında sevgiliye yapılmış bir hakaret olarak vasfeder. Çünkü sevgilinin başındaki saçı, şair taç olarak görürken, rakipler şimdi sümbül ismini vermişler ve kıymetsizleştirmişlerdir.

Sevgilinin kakülü, şair tarafından bir gül dalı olarak ifade edilmiş, yanakları da birer gül olarak düşünülmüştür.

Tâze güllerle görüp Yahyâ nihâl-i gülşeni

Meyl ider bî-ihyâr ol ârızî kâkül sanur (G68-5)

3.2.2.5. Koku

Sevgilinin saçının bir diğer belirgin özelliği kokulu olmasıdır. Koku için; misk, müşg, buy, ıtır, anber, muattar gibi ifadeler kullanılır. Aşık, sevgilinin kokulu saçlarını özler. Rüzgâr sevgilinin saçındaki kokuyu getirir. Genelde, bahar mevsimi tasviri ile anlatılan bu durum, şair için bir çiçek kokusu gibidir. Şair bu anda ıtır benzetmesini ortaya atar. Sevgilinin saçının kokusunun gelmesi, sevgilinin gelişinin de habercisidir.

⁶⁹ Pala, a.g.e., s.414-415.

Nesîm-i nev-bahârî de haberdâr gibi zûlfinden

Mu`attar kıldı âfâkı sehergeh müşg-bûy oldu (G452-2)

Sevgilinin saç kokusunun bir diğerk özelliğı de, esir edici olmasıdır. Aşık bu koku ile adeta afyon içmişçesine kendinden geçmektedir. Kendini kaybetmektedir. Her zaman ve her yerde bu kokuya bağımlı hale gelir. Aşık, ona ulaşmak hevesiyle artık aklını kaybetme boyutundadır. Diğerk insanların ona verdiği ya da vermeye çalıştığı öğütler aşık için kıymetsizdir.

Şarâb-ı pendî gûş itmez ümîd-i akl u hûş itmez

Esîr-i zûlf-i müşgînün olan dîvâne-i aşkun (G213-2)

Saçların kokusu aşığın burnuna misk kokusundan daha üstün olarak gelir. Aşık bu kokuya hayrandır. Aşığa göre bu koku onu büyülemiştir. Hatta öyle bir kokudur ki, aşığın bağırını kanatır.

İletdün bûy-ı zûlfî nâfenün bağırını hûn itdün

O miskîni çıkardun ey sabâ âhir diyârından (G281-4)

3.2.2.6. Çengel, Kanca (Kullab, Çevgan)

Sevgilinin kakülünün ucunun kıvrık olması aşıkların nazarında, kakülün bir çengele benzemesi anlamına gelir. Aşığın gönlü, sevgilinin adeta çengele benzeyen kakülüne takılmıştır. Aşık bu çengelden kendisini kurtarmak ister ama kurtaramaz. Aşık kakülün çengel olarak tasavvur edildiğı beyitlerde kendisini de bir kandile benzetir. Bu benzetmede sebepler vardır. Kandil bilindiğı üzere ateş ile etrafı aydınlatan bir tür lambadır. Aşık da kendi gönlünü sevgilinin çengele benzeyen kakülüne asılmış olduğunu ifade etmektedir.

Baglayup kandilveş gönlüm saçun kullâbına

Câmi`-i hüsnünde revnakdur kaşun mihrâbına (G365-1)

Bu kanca, hem tuzak olarak ifade edilir, hem de aşığı da çeken bir özelliğe sahiptir. Aşık bundan etkilenir. Aşık bundan acı duyar. Ama sevgili için her türlü acıya katlanmalıdır.

3.2.2.7. Dert, Bela

Aşık sevgilinin saçını ile perişan haldedir. Saçlar dağınık olduğu anlarda perişandır, aşığın gönlü de sevgilinin dağınık saçları gibi perişandır. Bu aşık için büyük bir dert ve bela olarak ifade edilir. Aşık, bela nedeniyle öyle çok sıkılmakta, öyle çok derde düşmektedir ki; bundan bir kurtuluşun olduğunu düşünmemektedir. Sevgili de aşığın bu vaziyetini görüp, nasıl halin diye sormamakta, aşık da bunu kendine yeni bir dert olarak görmektedir.

Görür her şeb ışiginde dimez bir kerre ol âfet

Nic'oldun derd-i zülfümle nedür hâl-i perîşânun (G212-4)

3.2.2.8. Sehab, Encüm

Sevgilinin saçları renginden dolayı, bir buluta benzer. Yanakları da aya benzetilir. Bulutlar açıldığı zaman ay görünür. Aynı zamanda saçlar da gece olarak tasavvur edilir.

Havf eylerin ki ter düşire hâk-i râhını

Zülfün sehâbı şevkine bârân olan yaşum (G249-4)

Sevgilinin yanağının hem güneşe hem de aya benzetildiği varsayılırsa, saçları da güneşi ve ayı gizleyen birer yıldız olarak vâsfe edilir. Aşık sevgilinin her saç telinin altın renginde olduğunu ve sürekli parladığını söyler.

Encüm tağılup sanma tulû` eyledi hürşîd

Ol sîm-beden tügme-i zer-târını çözdü (G425-3)

3.2.2.9. Aşyan

Sevgilinin saçları, Yahya divanında şekil bakımından bir kuş yuvasını andırmaktadır. Çünkü sevgilinin saçları kıvrım kıvrımdır. Aşık için sığınılacak bir özelliktedir. Ama asıl özelliği, aşığın gönül kuşunu saklamasıdır.

Kendün ol zülf-i ham-ender-hamda pinhân ide gör

Zînhâr o tıfl ammâ âşiyânun tuymasun (G257-3)

Saçın kıvrımları gül dalındaki bülbül yuvasına benzer. Gülün mekanı bu kıvrımlardır. Saçların dağıtılmasıyla gönül telaşlanır ve bu haliyle gül bahçesinde yuvası bozulmuş bülbüle döner.⁷⁰

3.2.2.10. Tuzak

Tuzak teşbihinde, sevgilinin saçlarının kıvrımlı olması ön plana çıkarılır. Tabîî ki aşğın gönlü de bir kuşa teşbih edilir. Aşık bu tuzağa düşer ve artık kurtulmasının imkanı yoktur.

Gönüller murgını gûyâ ki sayda dâmlar kurdı

Cemâli bâğına dil-ber ki zülf-i ham-be-ham dökdi (G400-3)

Aşğın gönlü yüksekten uçan bir kuş iken, yani aşık kibirli kendini beğenmiş birisi iken; sevgilinin aşkından dolayı kendini kaybeder. Ayaklar altına düşer.

Sevgilinin saç tuzağına aşğın düşmesinin nedeni, sevgilinin yanağında var olan siyah benleri birer yem olarak görüp, ona ulaşma isteğidir. Sevgili o benleri kullanarak aşğın gönül kuşunu yakalar. Aslında aşğın gönül kuşu öyle en iyi ağı ve avcıyı getirsen dahi, yakalanacak gibi değildir. Onu tek yakalayan, gönül kuşunu tek avlayan sevgilinin tuzak saçlarıdır.

Degme bir ağ ile olmaya gönül mürği şikâr

Anı sayda kara zülfün gibi bir dâm olmaz (G139-2)

3.2.2.11. Leyl

Aşık sevgilinin uzun ve siyah saçlarını bir geceye teşbih eder. Çünkü geceler karanlıktır, sevgilinin saçları da siyahtır. Saçların uzun olması da gecenin uzunluğu ile ilgilidir. Aşık sürekli uzun geceyi arar, ister. Aşık için bu karanlık aslında, aydınlığın işaretidir.

Şâm-ı vaslun isterüm Yahyâ dırâz olduğunı

Zülf-i yâri ohşayup dâ'im dirüm yâ leyl tul (G214-5)

⁷⁰ Eren, a.g.t., s. 175.

Gece aynı zamanda koku ile ortaya çıkar. Gecenin ortaya çıkması, aşğın sevgilinin saç kokusunu alması için bir ön şarttır. Sevgilinin uzun saçları, aşğın dertleri ile birlikte anılır. Saçların uzunluğu ile dertlerin büyüklüğü aynı orandadır.

3.2.2.12. Karmakarışık, Dağınık

Sevgilinin karmakarışık olan dağınık saçları, aşğın gönlünü de darmadağın etmiştir. Her bir kıvrımı düşünen, hayal eden aşık aklını kaybetmeye yüz tutar. Aklını kaybettiği anda da onu bağlayacak olan tek unsur, sevgilinin saçıdır.

Gönül efkâr-ı pîç-â-pîç-i zülfünle zebûn oldı

Belâ bu en iyü tedbîri zencîr-i cünûn oldı (G392-1)

Aşık sevgilinin o dağınık saçlarına bağlı olarak yaşamını sürdürür. Sevgili aşğın gözünde tavus kuşu gibi hayal edilir. Bu benzetme sevgilinin saçlarının dağınık olduğunu, bununla birlikte süslü ve kendine yakışan bir özellik taşıdığını ifade eder. Aynı zamanda sevgilinin saçları dans eder gibidir.

Zülfin tagıdup girince raksa

Tâvûs-ı güşâde-bâle döndü (G387-5)

Dağınık saç, aşğı ölüme de sürükleyebilir. Her kıvrım ve dağınıklık aşıkların gönüllerini belaya düşürmektedir. Aşık tarafından girdaba ve denize de benzetilmektedir. Sevgilinin saçları aynı zamanda sevgilinin yanağında bir ziynet olarak ifade edilir. Aşık için hem güzelliği hem de ölümü, belayı hatırlatan bir özelliğe sahiptir.

Saçlarının karışıklığına neden olarak rüzgar gösterilir. Rüzgar saçları perişan hale getirdiği gibi aşıkları da perişan etmektedir.

3.2.2.13. Ser-rişte, Risman, Resen

Sevgilinin saçları, Yahya divanında ipe de benzetilmiştir. Bu ip, bazen aşıkla sevgiliyi birbirine bağlarken, bazen de aşğın sevgiliye sahipliğini gösteren bir unsurdur. Aşğın, sevgiliye bağlı olması, aşkın ipinin kendi elinde olmasına bağlıdır. Sevgilinin saçları, adeta bir ip gibi aşğın elinde olduğu için, şair Allah'a minnettardır.

Sevdâ-yı ser-i zülfünü elden komam ey mâh

Ser-rişte-i aşk eldedür el-minetü li'llâh (G305-1)

Aşık yine sevgilinin ipe benzeyen saçında bir ip cambazı gibidir. Bu ip köprüden geçmek, sevgiliye ulaşmanın bir yoludur. Burada sırat köprüsünden geçmeye de atıfta bulunulmuştur.

Zülfünde gönül gamzen ile eglenür ey mâh

Cân-bâz gibi tîg ile oynar resen üzre (G308-3)

3.3. BEL

Şair, sevgilinin belini inceliği yönünden ele alır. Yahya divanında sevgilinin beli, kıla benzetilir. Kıl, hem kırılığandır, hem de esnektir. Sevgilinin beli de öyledir. Onun narinliği, gönle teşbih edilir. Buradaki anlatım ve benzetme aynı zamanda mübalağalıdır.

Lutfını ol mû-miyânun gör ki bir cevri eylese

Sarılr Yahyâ hemân hâtır-şikest anlar beni (G390-5)

Bel şair için aynı zamanda acımasızlığın ve öldürücülüğün sembolüdür. Ama bununla beraber aşık da sevgilinin belinden vazgeçemez.⁷¹

Yârün ki meyânındadır ol hancer-i gaddâr

Şimden girü Yahyâ geçemezsin sen o belden (G279-5)

3.4. TEN

Sevgilinin teni, Yahya divanında çok ele alınmasa da zaman zaman yer verilen bir güzellik unsurudur. Sevgilinin cilt rengi beyazdır. Aşık da bu sebepten sevgiliye sıklıkla “sim-ten” ifadesini kullanır. Aynı zamanda bu ifade sevgilinin nurlu ve kıymetli bir özelliği olduğunu da bize hatırlatır. Aşık kıymetli olan bu yanağa vurgundur.

Pervânedür ki bâl ü perin yakdı âteşe

Şem`-i ruhunda hâlün eyâ serv-i sîm-ten (G264-3)

⁷¹ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.207.
Kurnaz, a.g.e. s. 283.

Sevgilinin teni, aşığa rahat vermemektedir. Bu alemde sevgili o tenle dolaşırken aşık rahat etmez. Aşık o şekilde sevgiliyi her gördüğünde, kendisini de çılgın bir Mecnun olarak tasavvur etmektedir. Ten elbisesinden kasıt aslında batnıdır. Dünya ile ilgili şeylerden uzaklaşarak, manevi boyuta yükselmek kastedilmektedir.⁷²

Tururken câme-i ten rûha râhat var mı`âlemde

Tutalum kim soyundum Kays-ı şeydâ şekline girdüm (G235-1)

3.5. BUSE

Genellikle dudak, ağız kavramı ile ilgili olan buse, yani öpücük Yahya divanında çok fazla üzerinde durulmayan bir özelliktir. Birçok şekilde tezahür eder. Bazen ayak, bazen el, bazen de yanaktan yapılan öpücük şair tarafından dillendirilmektedir. Aşık sevgiliyi öpmek arzusuyla yanar. Fakat sevgili bu konuda pek gönüllü değildir. Aşık da bu duruma üzülür.

Öpücüğü sevgili herkesten kıskanır. Çünkü onun öpücüğü çok değerlidir. Herkese dağıtılacak kadar da bol değildir. Az olan bir malın kıymetinin çok olduğu gibi, sevgilinin öpücüğü de aynı niteliktedir.

Bin câna virmese nola bir bûsesini yâr

Az olıcak metâ olur anun bahâsı çok (G176-3)

Sevgilinin yanağını öpmek için aşığın ömrü yetmez. Yahya divanında sevgiliden alınacak bir öpücük için, bir ömür beklemek gerekebilir.

Bûse-i la`l-i lebin hattına ta`lik itmiş

Ömr-i Yahyâ bize ol va`deye mühlet mi virür (G108-7)

Sevgilinin öpücüğü aşığın gönlünü deler. Şair bu durumu dolu yağışının yağdığı yeri delip geçmesine benzetmektedir.

Her toluda sultanım bir bûse olur deler

Küstâhlık olmasın sizde bu mudur âdet (G26-2)

⁷² Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.208.
Kurnaz, a.g.e. s. 284.

3.6. DİŞ

Diş ile ilgili çeşitli tasavvurlarda bulunan Yahya; dendan, dürr, nazm, lülü gibi ifadelerle şiirlerinde sevgilinin dişini anlatmıştır. Şaire göre diş, düzenin, temizliğin, parlaklığın, bakımlılığın bir sembolü olarak karşımıza çıkar. Sevgilinin inciye benzeyen dişleri aşık tarafından her zaman bir deniz veya okyanusla ilişki kurularak anlatılmıştır. Çünkü inci ve değerli taşlara benzeyen dişler denizlerde oluşmaktadır. Denizler ise gözyaşlarına teşbih edilir. “Diş daima inciye benzetilir. Bunun içinde lülü, le'al, dürr, cevahir ve güher kelimeleri kullanılır. Sevgilinin dişi ile aşığın gözyaşları çoğu zaman birlikte anılır. Beyazlığı, güzelliği ve parlaklığı nedeniyle inciyi andıran dendan, bir dizi halinde de ele alınabilir. Böylece bir inci dizisi oluşur. Sevgilinin lal dudakları ise incinin saklandığı bir kutudur. Aşığın gözyaşları bir deniz oluşturursa, sevgilinin dişleri de bu denizin incisi olurlar.”⁷³

Şair kendi dişleri ile sevgilinin dişleri kıyasladığında ne derece çirkin bir dişe sahip olduğunu da mısralarında dile getirir. Hatta sevgilinin dişini görenler, onun güzelliğine hayretle bakmaktadır. Cennette bile rastlanmayacak kadar güzel dişler olduğunu dile getirirler.

Nice benzer bu hazef-pâreleri Yahyâ'nun

Dür-i pâkîze-i nazm-ı şeh-i `âlî-şâna (G339-5)

Şair sevgilinin dişlerini “lülü” ifadesi ile bir beyaz inciye teşbih etmiş, gözyaşını ise, bir okyanusa benzetmiştir. Bu unsurları bir arada kullanarak tenasüp sanatından da yararlanmışır. Aynı zamanda fazlaca mübalağalı bir anlatım kullandığı görülmektedir.

Ey la`l-i yâr hicri ile kan olan yaşum

Lü'lü dişi gamı ile `ummân olan yaşum (G249-1)

Yahya sevgilinin dişlerini sürekli olarak kıymetli taşlara benzetmiştir. Ona göre dişler bazen sedef, bazen inci, bazen de lal taşıdır. Ama her zaman kıymetlidir. Aşık bu kıymetleri görememekten yakınmakta, dalgalı bir denizde de bunları görmenin zorluğunu dile getirmektedir. Burada dalgalanan sevgilinin yüz güzelliğidir ki,

⁷³ Pala, a.g.e., s.111.

dalgalanmakla kastedilen ise, sevgilinin surat asmasıdır. Böyle bir durumda, gülümsemeyen sevgilinin dişlerini görmek de oldukça zordur.⁷⁴

Olmadı peydâ melâhat bahri mevvâc olalı

Dürr-i dendânun gibi bir lü'lü-'i la`lin sadef (G174-2)

3.7. ALIN

Yahya divanında sevgilinin alnına çok fazla yer verilmemiştir. Sevgilinin kaşı ve alnı bir arada kullanılmış, saç ise bir hüma kuşu olarak ifade edilmiştir. Kuş, sevgilinin alnına gölge etmekte, aşık da bunu sevgilinin kaşı değil de gölgesi olarak ifadelendirmektedir.

Başına konmuş hümâ-yı nâz Yahyâ ol şehün

Sanma ebrû alnına sâye salıpdur rîşesi (G405-5)

Alın temizliğin, aklığın sembolü olarak karşımıza çıkan bir unsurdur. Bu bakımdan, aşık hem şeklen, hem de parlaklık bakımından sevgilinin alnını bir ışıltılı aya benzetir.⁷⁵

Cebînün ebruvânun ârızun hâl-i `izârundur

Meh-i bedrüm hilâlüm âftâbum necm-i rahşânun (G248-2)

3.8. EL

Saltanat ve esaret devirlerinde cebbarların ayağı, eteği öpülmüş. Saltanat makamında olanların bayram tebriklerinde –ilk zamanlar elleri öpülürken-sonraları ayakları ve nihayet tahta merbut bir saçak öpülmek adet olunmuştur. Bir zamanlar padişah huzurunda yer de öpülmüş.⁷⁶

Şeyhülislam Yahya sevgilinin eli ile ilgili çok fazla tasavvur ve benzetmeye yer vermemektedir. Genellikle şair sevgilinin eli için, öpülesi, ulaşılmaması zor gibi ifadeler kullanmaktadır. Şair sevgilinin elini öpmek için, önce ondan ayağını öpmeyi rica eder. Buna izin veren sevgilinin bu cömertliği için onun elini öpmek istemektedir. Zaten el ve

⁷⁴ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s. 204.

Kurnaz, a.g.e. s. 281.

⁷⁵ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.150.

Kurnaz, a.g.e. s. 221.

⁷⁶ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, MEB Yay. İstanbul 2004.a.g.e., 116.

ayak öpmek, sevgilinin büyüklüğünün ve azametinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pâ-bûs ricâ eylesem ol şâh-ı cihândan

Lutf eylemege eylese ikrâr elin öpsem (G238-4)

Sevgili, aşığın onu öpmek istemesine karşı soğuk yaklaşmaktadır. Bu konudan aşık hoşnuttur ama sevgili hoşnut değildir. Sevgilinin aşığa olan tepkisi aşığı üzer. Bu bakımdan aşık, sevgiliden özür dilemek için onun elini öpmek ister.

Bir bûse ricâ eyledüm âzürde-dil olmuş

Afv itse günâhum benüm ol yâr elin öpsem (G238-3)

Aslında her şey, aşığın sevgilinin eline dokunup onu öpmesi için bir fırsattır. Aşık için sevgilinin eli bir zenginliktir. Zenginliğe ulaşmak için aşık çalışmalıdır.

El virse visâli bana dil-dâr elin öpsem

Bir devlete irsem yine hünkâr elin öpsem (G238-1)

Sevgilinin elinin benzetildiği bir diğer unsur da güldür. Biçim ve renk olarak sevgilinin eli şair tarafından güle teşbih edilir.⁷⁷

Tutar bî-bâk gül destinde sâgar bezm-i ayş eyler

Eder mestâne efgân bülbül-i şûrîde bî pervâ (G4-3)

3.9. KAMET, BOY

3.9.1. Genel Olarak Boy

Yahya divanında sevgilinin güzellik unsuru olarak ele alıp, üzerinde en çok durduğu konulardan birisi boydur. Boy en çok uzun olması yönü ile ele alınırken, inceliği, rengi, salınarak yürümesi, nezaketi, kırılganlığı bakımından da Yahya divanında işlenmiştir. Sevgilin başını taşıyan boy, onun ne derece erişilmez olduğunu simgeler. Şair de ona ulaşmak için yapılacak ilk işin ayaklardan sevgiliye ulaşmak olduğu fikrindedir. Sevgili boyun etkisi ile salınarak, nazlı bir şekilde yürür. Aşığı bu

⁷⁷ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.210.
Kurnaz, a.g.e. s. 284.

durum tabiri caizse bitirir. Sevgilinin boyuna bakmayı bir tarafa bırak, onun boyunu düşlemek bile aşık için müthiş bir dert ve eziyettir.

Yeterdi kâmet-i bâlâsı fikri ey Yahyâ

Başuma başka belâ oldu âh o perçem de (G359-4)

Aşığın derdi de sevgilinin boyu kadardır. Bu dert deryasının içinde aşık kavrulur. Aşık o dertle yaşamın tadını alır. Aşığın başka bir çaresi de yoktur. Çünkü sevgilinin azameti karşısında kendisini aciz hissetmektedir.

Sevgili çeşitli ağaçların fidanlarına da teşbih edilir. Bu sevgilinin ince ve taze olması ile ilgili bir durumdur. Sevgilinin dile getirilen bir özelliği de nazlı bir servi olarak nitelenmesidir. Naz boy ve yürüyüşün ayrılmaz parçasıdır.

Boyun ele alınan başka bir özelliği “mevzun” olmasıdır. Mevzun olmak demek, sevgilinin boyunun ölçülü, orantılı olması manasındadır. Ona güller ve serviler de sevgilinin boyuna ölçülü olması bakımından benzemektedir. Aşık sevgiliye ulaşmanın zorluğunu ifade etmiş, onu bir meyvesiz ağaç olarak görmüştür.

Bin şevk ile ol kâmet-i mevzûna yetişdük

Ammâ nidelüm bir iki şeftâlûlerin yok (G187-4)

Sevgilinin ölçülü boyu kimseye benzemez. Ondaki bütün uzuvlar uyum içindedir. Ona ulaşmak için aşıklar kıyametler bile koparsalar yeridir.⁷⁸

Ne kıyâmet kopa ol kâmet-i mevzûnunçün

Ne temâşâ ola şâhum hele seyrâna çıka (G329-3)

3.9.2. Boy ile ilgili Tasavvur ve Teşbihler

3.9.2.1. Servi

Bildiğimiz üzere servi ağacı, uzunluğu, düzgünlüğü ve inceliği ile ön plana çıkar. Sevgili de bu yönlerden Yahya'nın gazellerinde ifade edilir. Divanda servi için “serv-i rana, Serv-i revan, serv-i hıraman, serv-i hoşhıram, serv-i sehi, serv-i bala, serv-i

⁷⁸ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.198.
Kurnaz, a.g.e. s. 276.

bülend, serv-i dil-ara” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bu teşbihlerin her biri, servinin çeşitli özelliklerini ifade etmektedir.

Sevgilinin serviye benzetildiği yönlerden biri başkaldıran bir sevgili olarak ifade edilmesidir. Sevgilinin ne derece uzun ve azametli olduğu “ser-efraz bülend” ifadeleri ile dile getirilir.

Olucak servveş ol kadd-i ser-efrâz bülend
Tâk-ı hüsnün olur ey dilber-i mümtâz bülend (G42-1)

Aşık sevgilinin servi boyundan ayrılmamak için, sürekli olarak Allah’a dua eder. Aşığın gönlü bu aşkla sevgilinin ayaklarına akar. Aşık bundan dahi sevgili incinir fikrindedir.

Su gibi pâyuna şûrîde gönüller akdı
Korkarın dâmenün ey serv-i dil-ârâ ter olur (G77-3)

Kolun boynına salmakdan cenâb-ı yâr âlîdür
Elün irse yeter dâmânına ol serv-i bâlânun (G205-4)

Şair sevgilinin ilk önceleri taze bir fidan olduğunu fakat günler, zamanlar geçtikçe bir servi ağacı halini aldığını ifade etmektedir. Bu aşığın sevgilinin ayağına su olup akması ile ilgilidir.

Nihal tâze iken böyle bir serv-i bülend oldu
Dil-i meyyâl çokdan yüz sürer pâyına âb-âsâ (G7-3)

Aşık sevgilinin boyunun uzunluğu ile övünmesinden de şikayetçidir. Çünkü aşığa göre her yüksek olan bir gün düşer. Sevgilinin kibirli olması onun güzelliğinden de ileri gelmektedir. Ama rakiplerin de sevgiliye ulaşması aşığın üzecektir. Aşık sevgilinin rakiplerle yakınlaşmaması için dualarını eksik etmez.

Çeksün elin o serv-i revâna ulaşmasun
Şâh-ı çenâr gibi şu kim teng-dest ola (G322-4)

Ama yine de servi boylu sevgili bazen rakiplerle konuşmaktadır. Aşık kıyamette sevgili ile konuşayım ibaresini kullanır. Burada kıyametten kastedilen öldükten sonra olabileceği gibi, sevgili gibi ayakta durayım manasında da kullanılabilir.

Uyup sözine rakîbün benümle söyleşmez

O serv-kâmet ile söyleşem kıyâmetde (G368-4)

Sevgili servi boyu ile adeta cennetteki hurilere benzer.

Hûr-i gilmânâ muâdil olımaz mı sofî

Bâg-ı dehrin şu güzel serv ü semenleri (G442-2)

Yahya, yine serviyi yürüyüşü ile tasavvur eder. Onun attığı her adıma, salınına, endamına aşıklar gönlünü kaptırır. Sevgili aşıkların gönlünde taht kurmuştur. Ayrıca sevgili bağda diğerlerinden farklıdır. En uzundur. Sevgilinin yürüyüşü işve ve naz iledir. Onun salınıp dalgalanması şairin gözünde adeta dalgalanan bir bayrak gibidir. Aşıkları da onun askeridir.

Şîve vü nâz ile ol serv-i hırâmân yürisün

Bî-kerân leşker ile râyet-i sultân yürisün (G292-1)

3.9.2.2. Nihal, Sehi

Sevgilinin boyu süslü bir fidan olarak da nitelenmektedir. Süs güzelin en belirgin özelliğidir. Aşıkların dikkatini çekmek için kullanılır. Aşığın dikkatini çeken de sevgilinin güzelliğidir. O güzelliğin gölgesi altında şair yaşamak ister. Onun fidan boyunun gölgesinin altında yaşamak aşık için bir mutluluk kaynağıdır. Aşık bir başkasına mihnet etmez. onun amacı sevgilinin gölgesidir.

Olmamız minneti altında çınâr u servin

Ol sehî kadd ki sala üstümüze sâye yeter (G122-2)

Sevgilinin boyu, yaşı nihale benzetilir. Bu benzetmede aslolan gençlik ve inceliklidir. Sevgili aşığın gözünde narinliğin simgesi olduğundan, şık benzetmelerden yararlanır. Uzun ve dik bir fidan olarak da ifade edilen sevgili, kimseye baş eğmeyen

inatçı yapıdadır. Onun bu vahşiliği, dolaylı olarak onunla ilgilenmeyi de zorlaştırır. Aşık bu konuda zorluklar yaşar. Ama aşık sevgili için her şeyi yapar, onu hatırından dahi çıkarmaz.

Kâmetün nahlini dâ'im idemem hâtır-nişân

Ey gül-i pâkîze-dâmânum gönülden bû biter (G73-4)

3.9.2.3. Tuba, Sidre

Tuba; “Cennette, kökü semada bulunan ağaç”⁷⁹ olarak tanımlanmaktadır. Sevgilinin boyu, tuba denen cennet ağacına benzetilir. Bilindiği gibi tuba cennette varolan, kökleri yukarıda dalları aşağıda olan bir cennet bitkisidir. Yahya da sevgiliyi cennete yakıştırmamasından ötürü böyle bir benzetme yoluna gitmiştir. Ayrıca sevgilinin boyu Sidre'ye de benzetilmektedir. Sidre göğün 7 kat üzerinde bulunan bir Allah makamıdır. Herkes tarafından ulaşılmaz. O nedenle şair de sevgiliyi ulaşılmaz ve yüksek bir kişi olarak tasavvur etmekte, tuba ve sidreye benzetmektedir.

O nahl-i gülşen-i hüsn ü bahâ `aceb benzer

Nihâl-i Sidre vü Tûbâ'ya kadd ü kâmetde (G368-2)

3.9.2.4. Elif

Sevgilinin boyu, şeklen elif harfine benzer. Bilindiği gibi elif, doğruluğu, inceliği, dik duruşu simgeleyen bir harftir. Şair de sevgiliyi bu özellikleri bakımında elife benzetir. Şair sevgiliyi kendi sinesinin levhasına yazılmış bir elif harfi olarak düşler.

Bir elif yazdı hayâl-i kaddi levh-i sîne

Dîde turmaz yaş döker itmez kabûl-i şüst ü şû (G300-4)

3.9.2.5. Söğüt, Gül, Ar'ar

Şair tarafından sevgili tuba ve serviden farklı bitkilere de teşbih edilmiştir. Bunlardan ilki söğüttür. Söğüt, su kenarlarında yetişen bir ağaçtır. Su kenarında olması, aşığın göz yaşının akması ile ilgili bir özellik olarak karşımıza çıkar. Aşık da sevgilinin

⁷⁹Onay, a.g.e., s.480.

boyunu bir söğüde teşbih etmiştir. Ama sevgili bu benzetmeden de memnun değildir. Bu benzetme sevgiliyi incitir. Aşık onun incindiğini duyunca gözyaşı dökmeye başlar.

Nihâl-i bânı kadd-i yâre benzetmişdüm incinmiş

Anı nice yetiştirmişler ol şâh-ı cihânbâne (G353-2)

Şair sevgilinin süslü olan boyunu bir gül ağacına da benzetir. Sevgili şaire göre sıra dışı yaratılıştadır. Çünkü gül bitkisinde şeftali olamaz. Allah'ın özene bezene yarattığı bir yaratılıшта olduğu ifade edilebilir. Burada şair tasavvufî manada, anlatmak istediğini ifade eder. Allah'ın kudreti, güle benzeyen sevgilide bir şeftali meyvesinin oluşmasını da sağlar.

Nahl-i güldür kâmetün ey gonce-i bâg-ı vefâ

Kudret-i Hak ile ammâ anda şeftâlû biter (G72-3)

Sevgilinin boyu Yahya divanındaki bazı beyitlerde dağ servisi olan ar'ara benzetilmiştir. Bu benzetme uzunluk bakımından yapılmıştır. Hatta şaire göre sevgilinin boyu ve posunun yanında ar'ar servisinin lafi bile olamaz.

Bâgbân her ne kadar göge çıkarsa ögerek

Kadüne nisbet ile `ar'ara kûtâh derin (G275-2)

3.10. YÜZ VE YANAK

3.10.1. Genel Olarak Yüz ve Yanak

Sevgilinin dikkati çeken en önemli güzellik unsuru yüzdür. Bu nedenle şair Şeyhülislam Yahya Efendi'de bu konu ile ilgili beyitlere sıkça yer verir. Sıkça yer vermesinin diğer bir nedeni de sevgilinin güzellik unsurlarından olan kaş, göz, ağız, burun, kirpik gibi unsurların tamamının yüzde yer almasıdır. Allah'ın ortaya çıktığı yer sevgilinin yüzüdür. Yüz ayva tüylerle birlikte kullanılmaktadır. Allahın cemalinin nuru sevgilinin yüzündedir. Ayva tüyler sevgilinin yüzünden kalkarsa o zaman sevgiliye ulaşmak ve onu seyretmek daha çok zevk verir. Aşığa göre sevgilinin güzel yüzü, Kabe'ye gitmek için bir rehberdir.

İrişür Ka`be-i maksûda kalmaz râh-ı mihnetde

Ana kim pertev-i nûr-ı cemâlün reh-nümûn oldu (G392-4)

Aşık sevgilinin alımlı yüzüne bakarak, ona karşı duygular besler. Sevgilinin yüzü uzundur. Aynı zaman tüysüz bir yüze sahiptir. O bu nedenle aşık sevgiliye güzellik mülkünün sultanı sıfatını da yakıştırır.

Melâhat mülkünü teshîr idüp şemşîr-i gamzenle

Güzellik kişverinde gayrı sultân olmasun dirsün (G285-3)

Sevgilinin yüzü parlaktır. Işıklıdır. Aşığın gönlünü de ıştırır. Aşık da onun yüzünü anlatacak kelime bulamaz. Anlatmanın olanaksızlığı aşığı üzer. Aşık için sevgilinin yanakları oldukça kıymetlidir. Çünkü yanaklar parlak ve alımlıdır. Yanaklar güneşe sık sık teşbih edilir.

Siyeh zülf ol ruh-ı zîbâya düşmiş

Güneş üzre `acebdür sâye düşmiş (G160-1)

Aşık için sevgilinin yüzü, güzel bir kaderi simgeler. Sevgilinin saçları aşığın bahtını kapatır.⁸⁰

3.10.2. Yanak ve Yüz ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

3.10.2.1. Gül, Gonca, Gül-nar

Yüz, Yahya divanında renk ve şekil bakımından güle ve goncaya benzetilir. Sevgilinin yanakları gül- bülbül mazmununu da akla getirir. Aşık için sevgilinin yanağı ulaşılmazdır. Aşık ona sadece kendi yaklaşır. Başkalarının yani ağyar⁸¹ın yaklaşmasını istemez. “Bülbüller havalar ısınmaya, güller açılmaya başladığı zaman çiftleşirler. Dişisi yumurtadan kalkıncaya kadar yalnız kalan erkek, ekseriya gün batarken başlayıp, gece yarısından sonralara kadar öter. Yuvasını sık dallı ve yapraklı ağaç dallarına, çokça gül ocakları içine yapar. Böyle yerlerdeki yuvalara yılanlar çıkamaz. Rakip, Başkalarının menfaatına mani olarak kendi menfaatine çalışan kimseler demektir”⁸²

⁸⁰ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.164.

Kurnaz, a.g.e. s. 239.

⁸¹ Onay, a.g.e., s. 403.

⁸² A.g.e., s.146.

Aşık sevgilinin gül yanağı karşısında bir bülbül gibidir. Aşık sevgili için feryat figan etme düşüncesindedir.

Gülşen-i kûyumda Yahyâ'nun ne kârı var dime

Gül-ruhun şevkine bülbül gibi nâlân it beni (G444-5)

Sevgilinin yüzü şair tarafından cennet gülü olarak vâsfe edilir. Çünkü benzeri bulunması zordur. Ama yine de şair sevgiliyi uyarmakta, gül yanakların bir zaman solacağını da hatırlatmaktadır.

Solar ruhun güli zinhâr olma gel magrûr

Gelen hazândur efendi bahârun ardınca (G361-3)

Sevgilinin ağzı gonca yanağı ise güle teşbih edilir. Bu açıdan, yüzün tamamı adeta bir gül bahçesi gibidir.

Gülzâra ragbet eyleseler nola benzedi

Gonce dehân-ı dil-bere güller yanagına (G366-4)

Sevgilinin yanağı kırmızıdır. Yanaklar güle benzetildiği zaman, sevgilinin kakülü de adeta gül ağacının dalı olarak tasvir edilir.

Tâze güllerle görüp Yahyâ nihâl-i gülşeni

Meyl ider bî-ihdiyâr ol ârızı kâkül sanur (G68-5)

Aynı zamanda sevgilinin yanağı da bir gül gibi güzel kokmaktadır. Etrafa miske benzeyen hoş gül kokuları yayar. Aşık da bu kokunun tesirinde kalır. Şair güle benzettiği sevgilinin yanağını görmeyi ve koklamayı sürekli ister. Bu nedenle de her zaman gül mevsimi olmasını yani bahar mevsimi olmasını Allah'tan diler.

Gül-ruhların mahabbeti düşdi derûnıma

Her dem bahâr olursa nola bâg u râg-ı dil (G220-2)

Sevgilinin yanakları, renk bakımından gül-nar denilen nar çiçeğine benzetilmiştir.

Dirlerdi inanma suya vü yara tayanma

Yahyâ niçün ol `arızı gül-nâra tayandı (G440-5)

3.10.2.2. Ay, Güneş, Gün

Sevgilinin yanakları güneş ve aya benzetilir. Çünkü yanak, yuvarlak oluşu, parlak oluşu vb. özelliklerinden dolayı bu unsurlara teşbih edilir.

Sevgilinin yanakları yakıcıdır. Bu yakıcılık, sevgilinin kakülü ile engellenir. Güneşe perde çekilmiştir. Güneş aşığı helak etmekte, aynı zamanda ona sonsuz bir hayat sunmaktadır. Bu çatışma beyitte şöyle dile getirilir:

Helâk oldu o dil kim mihr-i rûy u târ-ı mûyunla
Hayât-ı lâ-yezâli buldı `ömri câvidân oldu (G451-4)

Güneşin farklı bir özelliği de ışık saçmasıdır. Aşık bu ışıkla aydınlanır. Sevgiliye aşığın bağlılığı artar.

Bir cemâl-i bâ-kemâlün olmuşuz meftûnı kim
Bakduğı mir'ât ider hurşîd gibi feyz-i nûr (G55-3)

Aşık sevgiliyi hem güneş hem ay olarak da ifade eder. Onu aramak, onu beklemek süreklilik arz eder. Aşık bu döngünün için döner durur.

Subha dek kûyun tolanduk gün yüzün göstermedün
Çıkmadun ey mâh-ı tâbân bekledük ahşâma dek (G192-2)

Sevgilinin yüzü aya benzetilir. Ay parlak ve yuvarlaktır. Sevgili ortaya çıkınca parlak bir ay doğar, karanlık geceler de aydınlanır.

Götürüp burka`-i zülfün yüzden
Karanu giceyi meh-tâb eyle (G375-3)

Ay aşığa az görünür. Aşık, ay yüzlü sevgili olmadığı zamanlarda üzüntü çeker. Ama aşık için yüz, bir enerji kaynağıdır. Aşık onun enerjisi ile yaşamını sürdürür. Hayallerini sevgilinin yanakları üzerine kurar.

Kuvvet-i kalb olur ey mâh güler yüz senden
Yoksa hiç sana mukâbil mi olurdu mir'at (G27-2)

Sevgili gökyüzündeki parlak aydır. Aşık da ona sesini duyurmak için feryat ve figan eder. Böylece aşığın ahı göklere çıkar.

Firâkın mı çekersin ey gönül bir mâh-ı tâbânun

İşitdüm göklere çıkdı gice feryâd u efgânun (G212-1)

Sevgilinin yüzü aydınlığı açısından güne benzetilir. Gün her şeyin ortada olduğu alelade bir yerdir. O nedenle sevgilinin yüzünün her bir kıvrımı da aynı şekilde alenidir. Ama gece olduğu zaman da bu aydınlık karanlığa dönüşür. Çünkü sevgilinin yüzü görünmez.

Safâ-yı rûz-ı ruhun mahv ider hat-ı şeb-reng

Karanu gice ulaşur nehârün ardınca (G361-4)

3.10.2.3. Lale, Lalezar

Sevgilinin yanağının kırmızı olması, onun yanağının lale ve lale bahçesine benzetilmesini ve ilgi kurulmasını sağlamıştır. Lale, tazedir. Sevgili bu nedenle lale yüzlü olduğu zamanlarda gençlik dönemini yaşar.

Gam-ı dîrîne nedür bâde olunca dîrîn

Sâki-i bezmde bir lâle-`izâr-ı tâze (G384-4)

Şair sevgilinin saçı ile lale arasında da bir ilişki kurar. Sevgilinin yanağa doğru sarkan kakülü bir sümbül iken, altındaki yanağı bir lale olarak teşbih edilir. Bu durum aşık için, seyretmeye değer bir andır.

Gör `ârızını zülf-i perîşân arasında

Seyr it açılan lâleyi sünbüller içinde (G372-2)

Sevgilinin yanağı ile saçları arasında farklı ilgiler de kurulmaktadır. Yanağa doğru sarkan adeta “lam” harfine benzer iki kakül şair tarafından tasavvur edilir. Kakülün iki tane olması ve her iki tarafta da “lam” şeklinde olması, “lale” sözcüğünü hatırlatmak içindir.

Ol iki zülf-i siyeh-ı `anberîn

Lâle-i ruhsâra olur iki lâm (G242-4)

Sevgilinin yanakları laleye benzetildiği gibi, bazen de bir lale bahçesi olan lalezara da benzetilir. Aşık gözlerini her açtığında lale bahçesi olarak nitelediği sevgilinin yanağını görerek şad olur.

Hemîşe merdüm-i çeşmüm izâr-ı yâra bakar
Gözüm o pencereden sahn-ı lâlezâra bakar (G73-1)

3.10.2.4. Al, Şarap, Ateş, Mum

Yahya gazellerinde sevgilinin yanağının renginden bahsederken, bazen sezdirme yolunu kullanmıştır. Hiç renge değinmeden, yanağın nasıl bir renkte olduğunu okuyucuya tahmin ettirmiştir. Şaire göre sevgilinin yanak rengi, benzersiz bir renktir.

Arız-ı rengînünün hergiz misâlin görmedüm
Suları gözden geçirdüm gerçi kim mânend-i pül (G214-4)

Ama bilinen bir unsur var ki, sevgilinin yanakları her zaman şarap rengindedir. O renk de Yahya'nın deyimiyle aldır. Ama bu allık sonradan yapılan, boya ile oluşturulan bir allık değil, Allah vergisidir.

Hüsn kim gâliye vü gâzeden imdâd ister
Istemez dil anı bir hüsn-i Hudâ-dâd ister (G86-1)

Sevgilinin yanağı konusunda yapılan benzetmelerden biri de şaraptır. Şarap renk bakımından sevgilinin yanağına benzer. Ayrıca sevgilinin içilen şarap sonunda yanaklarının kırmızı kırmızı olması da bu duruma örnek gösterilebilir.

İder ruhsârını gül gül açar gül gibi mey yâri
Meger kim aks-i rûyî sâgar-ı sahbâya düşmüşdür (G136-4)

Sevgilinin yanağı ateşe de teşbih edilir. Ateş aşıkların gönlünü yakar. Bu ateş, sevgilinin aşkının, aşğın gönlüne girdiği günden beri yanar ve sönmek bilmez.

Şem`-i bezm-ârâ gibi niçün yanup yakılmazuz
Nâgehân bir âteşîn ruhsâra düşdi gönlimüz (G155-2)

Aşık sevgilinin yanağını bir mum, kendisini de mum etrafından dönen bir pervaneye benzetir. Pervanenin maksadı, ışığa ve ateşe ulaşmaktır. Bu ateş de pervaneyi yakar. Aslında onun aşkı, pervane için bir yok oluşturmaktadır. Aşık da sevgilinin yüzünü yanan bir muma teşbih etmiş, onun etrafında dönerek ölen bir pervane olarak kendisini hayal etmiştir.

Hep rûy-ı lutfudur görinen ehl-i meclise

Ben şem`-i hüsnüne nice pervâne olmayam (G239-2)

3.10.2.5. Yusuf, Peri, Güzellik Hocası

Sevgili yüz olarak Hz. Yusuf peygambere teşbih edilir. Bu Yusuf kıssasından bir bölüme dayanan bir benzetmedir. Yusuf, Kenan ilinde güzelliği ile büyüleyen birisidir. Ona aşık olan Züleyha bir gün onu kadınların bulunduğu bir meclise çağırır. O mecliste Züleyha ve diğer kadınlar elma soyarlarken, tüm kadınlar bıçakla, Yusuf'un güzelliğine kapılıp parmaklarını da doğrarlar. Bu bakımdan aşık da sevgili için, dünyaya gelmiş ikinci bir Yusuf olarak düşlemeyi, onu alçaltmak olarak görür. Çünkü sevgilinin güzellikte geri plana atılmasını istemez. Ona göre sevgili Yusuf'tan bile üstün bir güzelliğe sahiptir.

Hûblar da Yusuf-ı sâni demek sâdik değil

Ol şeh-i gül-pirehen Yusuf-likâdır var ise (G377-3)

Aşık sevgilinin güzelliğini anlatmak maksadıyla onu peri yüzlü olarak görür. Sevgili aşık için olağanüstü bir güzellik harikasıdır. Hatta şair onun güzelliğini bir putla kıyaslar ve putlar onun güzelliğinin karşısında adeta kaçacak yer ararlar.

Büt-hâneye seyr itmege girdi o perî-rû

Bütler yıkılup her biri dîvâra tayandı (G440-3)

Sevgili, dünyada eşi benzeri olmayan bir peridir. Aşık bununla övünç duyar. Hatta, o diğer insanlara da güzelliği öğretmiştir. Aşık tarafından güzellik hoca olarak zikredilmektedir. Güzellikten anlayan bir usta olarak nitelenen sevgili tabî ki de güzelliğinin de kıymetini bilir.

Dil-ber odur ki hüsn ü bahâ kıymetin bile

Ol hâce-i cemâl sakınsun ziyân ider (G62-4)

3.10.2.6. Varak, Ka'be, Cennet, Rıdvan, Kağıt

Sevgilinin yanakları hadise ve Kur'an sayfalarına benzetilmiş, insanların haber almasını, güzelliği görmesini sağlayan bir unsur olarak ifade edilmiştir.

Hâdis olalı hatt-ı izârın

Ruy-ı cihânı tuttu hâvâdis (G35-2)

Sevgilinin yanağı ve ayva tüyleri bahsedilerek, adeta bir Kuran-ı Kerim sayfasına teşbih edilmiştir. Müthiş bir özenle yazılan yazı, sevgilinin hattı iken, yanakları da birer kitap sayfası olarak şair tarafından tahayyül edilmiştir.

O hat kim safha-i ruhsâre-i cânâne yazmışlar

Tamâme ermemiş tefsîrdir Kurâna yazmışlar (G118-1)

Şair sevgilinin önüne sarkan kakülünü, adeta Kabe'nin üstüne örtülen siyah örtü olarak düşler. Aşık ona baktıkça tevazu gösterir. O örtü her kalktığında ise aşık, Kabe'ye dönmüş gibi olur. Beyitte sevgilinin ne derece kutsal bir aşkla sevildiği dile getirilmekte, aşığın kabesi sevgilinin yüzü olarak ifade edilmektedir. Sevgilinin yüzü Allah'ın tecelligahı olduğundan aşık da bu yüze bakarak oradan Allah'a ulaşır.

Dökülse rûyına estâr-ı Ka`be zann iderüz

Tevâzu`yle o zülf-i dü-tâya yüz sürerüz (G138-4)

Şair sevgilinin yüzünü adeta bir cennet olarak vasfeder. Cennet bildiğimiz üzere, bir müslümanın ulaşmak istediği en son noktadır. Ama cenneti amaçlayan bir müslümanı zahit olarak tanımlayan aşık, asıl amacın cennet değil, sevgili olduğunu ifade eder. Burada tasavvufi mana ön plandadır.

Hâcınun maksûdı Ka`be bana kûyundur garaz

Fikr-i cennet zâhidün uşşâka rûyundur garaz (G168-1)

Şair, sevgili olmadan ne cennetle, ne de huri ve gılmanla huzur bulur. Onun için sevgili kıymetlidir. Gerisi boştur. Beyitte tasavvufi manada, dünya ve onun nimetlerini

yani masivayla yaratıcıyı kıyaslayan şair, Allah aşkını her türlü güzelliğin üstünde tutmakta, Allah'ın olmadığı, güzelliklerin de olmaması fikrini ifade eder.

Gönül dîdârun özler bâg-ı rıdvân ile eglenmez

Senün şîven görenler hûr u gilmân ile eglenmez (G149-1)

Bazı beyitlerde ise sevgilinin yanakları bir al kağıda benzemektedir.

3.10.2.7. Ayna

Sevgilinin güzelliğini yansıtan yüzü Yahya tarafından aynaya benzetilmiştir. Ayna sevgilinin güzelliğini göstermede, yalansızdır. Ayna, açıklığın parlaklığın sembolüdür. Güzeller içinde de zaten sevgiliye rakip olabilecek birisi yoktur. Şair de bunu sevgilinin kendisinin de fark etmesi için ona ayna verir. Sevgilinin tek rakibi yine kendisidir.

Kim ola karşı tura hûb-rûlar içre ana

Meger ki âyîne de aks-ı rûy-ı rahşânı (G430-2)

Al ele âyîneni seyr it ruhun âyînesin

Meyl idersen misli yok mahbûb-ı zîbâ seyrine (G380-3)

3.11. GAMZE

3.11.1. Genel Olarak Gamze

Süzgün bakış, sevgilinin süzgün ve manalı yan bakışı. Divan şiirinde sevgilinin bakışı gamzeyi doğurur ve gamzede binlerce anlam vardır. Aşık bakışın manasını çözmekte güçlük çeker. Gamze yalnızca bakışa dayanmayıp, göz, kaş ve kirpiğin birlikte koyduğu bir harekettir. Gamze, gözden çıkar ve aşığa ıstırap verir. Öylesine naziktir ki hiç hissettirmeden sanatını icra eder.⁸³

Gamze, Yahya divanında genellikle fitneci, yaralayan, öldüren, kılıç, hırsız, sihirli, aldatan, hançerleyen, sarhoş edici, ok vb. tasavvur ve benzetmelerle yer alır. Gamze sevgilinin en önemli silahıdır. Aşığı yaralar, ona eziyet eder ve onu öldürür. Bu can alış, genellikle kanatarak yapılır. Aşık bu acıyı hissetmez, sevgilinin bakışları ile

⁸³ Pala, a.g.e., s.162.

adeta uyuşmuştur. Sevgili kaş, göz ve bakışlarla aşığı büyüler. Dolayısı ile bakış kavramı, göz ve çevresinde yer alan uzuvlarla ilişkilidir. Aşığın gönlünün cezp edilmesi için sevgilinin bakışı yeterlidir.

Şehr-i cemâl o gamze vü ebrû vü hâl ile

Hakkâ ne cây-ı dil-keş olur dil-rübâsı çok (G176-2)

Sevgilinin bakışları, karışıklık çıkaran, fitne çıkaran bir özelliğe sahiptir. Aşıkları naz şarabı ile sarhoş eder.

Olmuş şarâb-ı nâz ile mestâne gözlerün

Uymuş yine o gamze-i fettâna gözlerün (G201-1)

Sevgili bakışlarında lütfu da kahrı da bir arada tutar. Bakış, aşık için sevgiliden ona gönderilen bir lütuftur. Herkese nasip olmaz. Bu nedenle kıymetlidir. Aşık bu lütfu kendi hastalığı için bir merhem, bir ilaç olarak kabul eder.⁸⁴

Gerçi merhemdür nigâh-ı lutfi yârün yârâna

Sanma ammâ zahm-ı tîg-i gamze-i câdû biter (G72-4)

3.11.2. Gamze ile ilgili Tasavvur ve Benzetmeler

3.11.2.1. Kılıç ve Hançer

Kılıç Yahya divanında öldürücü bir öge olarak ele alınmıştır. Aşığın göğsünden yaralayan sevgili, onun bağrını ve sinesini kanatır. Ama sevgili aşığın bu düşkün durumunu anlamaz ya da anlamamazlıktan gelir. “Gamze kılıç olduğu zaman, güzellik ve can ülkesinin kılıç zoruyla ele geçirilmesi esas alınır. Ayrıca kılıcın öldürücülüğü de unutulmamalıdır. Sevgilinin kılıcı öldürürken, dudağı ab-ı hayat bağışlar ve diriltir.”⁸⁵

Belürmez zahm-ı tîg-i gamzesiyse dilde ey Yahyâ

Ne bilsün yâr hâlün zâhirâ sînende yâren yok (G185-5)

⁸⁴ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.159.

Kurnaz, a.g.e. s. 232.

⁸⁵ Pala, a.g.e., s.162.

Aşığa göre sevgilinin bakışları adeta bir kılıç gibidir. Kılıç, aşığın gönlünde bir fitneye sebep olur. Aynı zamanda aşık bu kılıçla bir anlamda, sarhoş olmaktadır. Ama kılıç, asıl olarak aşığın göğsünü sadece kanatmaz, paramparça eder. Aşık da bu yaranın altında kıvrılmaktadır. Beyitte, müjgan, navek, sine sözcüklerinde tenasüp sanatına yer verilir.

Sîne-i uşşâkı tîg-i gamzesi sad çâk ider

Her biri müjgânınun bir nâvek-i dil-dûz olur (G130-4)

Sevgilinin kılıcı aşık için keskin olduğu kadar da büyüleyicidir. Bu büyü, sevgilinin güzellik ülkesine tek başına hakim olma isteğindedir. Beyit bakış-büyü kavramları arasındaki ilgi, nazara atıfta bulunmak içindir.

Melâhat mülküni teshîr idüp şemşîr-i gamzenle

Güzellik kişverinde gayrı sultân olmasun dirsün (G285-3)

Aşık da sevgilinin bakış kılıcı ile yaralanmıştır ki; bunu açıklamaya dahi gerek olmadığını, zaten buna sebep olanın güzel sevgili olduğunu ifade etmiştir.

Şol şerhalar kim eyledi şemşîr-i gamzen dil-berâ

Yok şerhe kâbil bir mahal pür-yâre gönlüm neylesün (G289-3)

Hançer, kan dökme yoluyla, aşıkların canına kasteden, zalimliğin aracıdır. Aşık da bu kan içinde ölür. Sevgilinin bakışları aşık için bulunmaz bir hançerdir. Aşık kan deryası içindedir.

Gamzen gibi bir hançer bulunmaz

Ol çeşm-i mest ü hûn-hâra lâyık (G189-3)

Sevgili hançer gibi bakışları ile sadece aşığı yaralayıp öldürmez. Her baktığı kişide bir yara açar. Ama o hançere düşenin de kurtuluşu yoktur.

Gamzesinden o şehün kimdür iden cânı halâs

Kurtulur mı gönül ol hançer-i gaddâre düşen (G299-4)

3.11.2.2. Ok

Sevgilinin bakışları Yahya divanında bir oka teşbih edilir. “Gamze ok olunca, yaralamak, delmek, öldürmek ve avlamak gibi görevleri üstlenir. Bir ok olan gamzenin

hedefi ise can, gönül, sine, ciğer ve yürektir.”⁸⁶Ok yay kaşlarla birleşerek bir bütün oluşturur. Amaç aşğın sinesini delmektedir. Aşık bu oklarla aşk derdine bir derman bulmayı düşler. Aşğın canını parçalayan oklar adeta, onun göğsünü paramparça eder. Oktan kastedilen, sevgilinin bakışlarının sertliğidir.

Türk ü tâz eyledi ol şâh-süvâr-ı meydân
Nâvek-i gamzeleri oynadı çak cânında (G358-2)

Eylemez Yahyâ siham-ı gamzesinden bî-nasîb
Ol kaşı yânun meger hâtır-nişânıdır gönül (G225-7)

3.11.2.3. Hun-riz, Hun-har, Rüstem

Sevgilinin bakışlarının en önemli özelliği, öldürücü olmasıdır. Aşık bu bakışlar karşısında canından can gittiğini düşünür. Çünkü sevgili kötü bakmıştır. Sevgilinin bakışları acımasızdır. Merhameti olmayan bakış, aşğı sağ bırakmaz. Aşık da aynı acıyı her şekilde çekeceğini bilir ve ölmekle ölmemek arasında fark görmez.

Mâni olma gamze-i hûn-hâr görsün kârını
Aşıkun yolunda ölmek ölmemek yeksândur (G54-3)

Sevgilinin bakışları zaten öldürücülüğü ile meşhur olmuştur. Şairler ne zaman kından ve hançerden bahsetseler, tüm insanların aklına sevgili gelir. Ama aşık bu kan dökücülüğü, Allah’tan gelen bir hışım olarak niteler.

Aşûb u fitendür hat u hâlün senün ey mâh
Ol gamze-i hûn-rîz ise bir hışm-ı Hudâdur (G79-2)

Sevgilinin bakışları İran halk kahramanı Zaloğlu Rüstem’e benzetilmektedir. Öldüren, katleden olması bu benzetmenin yapılmasına neden olur.

Müje-i gamze-i ebrûsunu gör dildârın
Rüstem-i Zâl nedür tîgi nedür tîri nedür (G70-3)

⁸⁶ A.g.e., s.162.

3.11.2.4. Hırsız, Polis

Sevgilinin bakışlarının hırsız olması ön plana çıkartılır. Aşığın gönlünü sevgili bakışları ile çalmıştır. Bakışlara şair “eli çabuk” ve “düzd” sıfatları ile özellik yükler. Sevgili çaldığı gönlü ise gözünün bir köşesinde saklar.

Düzd gamzen kanda gizlerdi alup nakd-i dili

Gûşe-i çeşmün eger anun yatağı olmasa (G319-2)

Sevgilinin bakışları hırsıza benzetildiği gibi, polise de benzetilir. Saçlar ile aşığın eli kolu bağlanır.

Aşûb u fitendür hat u hâlün senün ey mâh

Ol gamze-i hûn-rîz ise bir hışm-ı Hudâdur (G79-2)

3.11.2.5. Naz, Sarhoş

Sevgilinin bakışlarının en belirgin özellikleri arasında nazlı olması ifade edilir. Sevgili bu nazla aşığı kendisine bağlar. Naz kavramı sevgilinin bakışlarının sarhoş edici özelliği ile bir arada kullanılmaktadır. Ama naz da aşığı öldürmektedir. Aşık nazlı bakışlar altında kılıca, hançere gerek kalmadan katledildiği için yakınıdır.

Karşu vardum şol kadar şemşîrüne nâz eyledün

Nâzun öldürdi beni şemşîre hâcet kalmadı (G398-2)

Sevgilinin bakışları aşığı sarhoş eder. Aşık bu sarhoşluktan kurtulamaz. O, sevgili ile ilgili olan her beraberlikte hep sarhoştur.

Mümkün mi mest-i gamze-i cânâne olmayam

Mest olanı sevem yine mestâne olmayam (G239-1)

3.11.2.6. Tatar

Tatar kavramı, kahramanlık, güçlülük ve savaş eden manasında ele alınmıştır. Tatar bakışlar aşığı yaralar. Aşığın aklı, karar verme gücünü yağmalar. Böylece din de diyanet de aşık için yağmalanmış olur. Bu sevgilinin hiçbir şey ayırt etmeden aşığı öldürme isteğinden ileri gelmektedir.

Akl u karâr u sabrumı yagma iderse gam degül

Tâtâr gamzen dil-berâ gâretger-i dîn olmasa (G317-2)

3.11.2.7. Aldatıcı, Sihirli

Sevgilinin bakışları gerçekleri ifade etmez. Aşık bu durumdan oldukça muzdariptir. Bunun için sevgiliye güvenmez. Aşık çünkü her surette hep kandırılmıştır.

Dirsin nigâh-ı lutfumı dilden murâd itmek gerek

Çeşmün uyar ol gamze-i mekkâre gönlüm neylesün (G289-4)

Sevgilinin bakışlarının aldatıcılığı aynı zamanda onun sihirli, cadu olmasından da ileri gelmektedir. Şair onun bakışlarının gücüne hayran kalır. Her ne kadar kandırılrsa da, aşık büyüleyici bakışlar karşısında hayranlığını gizleyemez.

Gamze-i câdû-yı dil-berde ne tâkat var idi

Fitneler öğrenmese ol çeşm-ı sihr-âmûzdan (G278-4)

3.12. KİRPİK

3.12.1. Genel Olarak Kirpik

Kirpik için genellikle ok, kılıç, avcı, mızrak ve iğne gibi benzetmelere yer verilmiştir. “Müje ve müjgan adları altında kirpikten bahsedilirken, onun gamze gibi yaralayıcı ve öldürücü vasıfları söylenir. Kirpik oklarını aşığın üzerine salar. Kirpikler göz kapaklarına saf saf dizilirler. Saç ve kaş gibi karadırlar. Aşık kirpiğin saldığı oklara hedef olmak ister. Kirpik yerine göre kılıç veya hançer olabilir.”⁸⁷

Kirpik sevgilinin güzellik unsurları arasındadır. Öldüren niteliği ön plana çıkartılmıştır. Aşığın yaralar öldürür. Acı çektirir. Sevgilinin en güçlü silahı olarak ifade edilir. Kaş, yay iken kirpik genellikle ok olarak tasavvur edilir. Aşığın gönlü, kalbi delinir. Kirpik aşığın canına kasteder. Gamze ile birleşerek aşığa karşı savaş açarlar.

Yahyâ gibi olur nice bî-çâre dil-figâr

Ruhsat virince gamze vü müjgâna gözlerün (G201-5)

⁸⁷ A.g.e., s.276.

Aşığın gören sevgilinin kirpikleri hızlıca birbirine çarpar. Aşık bu edadan etkilenmektedir. Bu tatlı hareket aşığın gönlünü yerinden oynatır. Bu estetik yapının güzelliği ile Kur'an ayetlerini kıyaslar.

Aks-i müjgânile ey dilber-i şîrîn hareket
Sanırım ruhların i'râb konulmuş âyât (G27-1)

Şair, sevgilinin kirpiklerini Rüstem'in oklarına benzetir. Bu bakımdan kirpiğin can alıcı bir özelliği olduğu açıkça görülür. Aşığın gönlünü paramparça doğrar.⁸⁸

Kurs-ı dâgum tîg-i hûn-rîz ile eyler çâk çâk
Turmaz etmek tograr o bî-rahm dil-ber kanuma (G348-2)

3.12.2. Kirpik İle İlgili Tasavvur ve Benzetmeler

3.12.2.1. Ok

Kirpiğin en çok benzetildiği nesnedir. Şeklen bir benzerlik gösterir. Kirpiğin uçlarının sivri olması ve kaşın yay olarak düşünülüp kirpiğin de onun içinde yer alan bir ok olarak ele alınması nedeniyle şair böyle bir benzetmeye gider. Ok, aşığın ciğerini parçalar. Aşık kirpikleri bir bela olarak ifade eder. Kaza okudur. Ama aşığın gönlü de oldukça sağlamdır.

Dil-i sevda-zede pûlâd mîdur ey Yahyâ
Yârün endîşe ider nâvek-i müjgânı ucın (G255-5)

Bu oklara aşık canını vermek istemektedir. Tüm halkı, sevgilinin, kirpik oku yok edebilir. Mübalağalı bir dil kullanılmıştır beyitte.

Halk-ı cihânı kırmaga tîr-i müjen yeter
Bî-hûde tîrger çalısup tîr yonmasun (G259-4)

Aşık sevgilinin okuna göğsünü açar. Hatta onun da oradan hiç çıkmamasını ister.

Şu şart ile tutarın tîr-i yâre sînemi Yahyâ
Çeküp hadengini alursa dilde demreni kala (G349-5)

⁸⁸ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.161.
Kurnaz, a.g.e. s. 235.

Şair yüreğini, okun içine konduğu bir kın olarak niteler. Onun için sevgilinin okunu her zaman aşık yüreğine yerleştirir.

3.12.2.2. Avcı, Mızrak, İğne

Sevgilinin kirpikleri avcıdır. Aşığı yaralar, avlar. Bu çok sık olmasa da Yahya divanında ifade edilen bir özelliktir.

Sanma müjgânum hayâlün şâh-bâzın sayd ide

Ey hü mâ-sâyem kurupdur çeşm-i giryân aglar (G107-2)

Kirpikler bazen iğne olarak da hayal edilmiştir. Kirpik, Mecnun'a çölün dikenini hissettirmedeği gibi aşığa da hissettirmemiştir. Aşk, aşığı duyarsız hale getirmiştir.

Mecnûna fikr-i sûzen-i müjgân-ı dil-rübâ

Azâr-ı hâr-ı deşt-i belâyı tuyurmadı (G423-2)

Yine delici bir alet olarak mızrak aşığın gönlünü ok ile birleşerek parçalar.

Kirpiklerün alsun eline tîr ü sinânı

Uşşâk dizilsün saf-ı peykân düzilsün (G274-2)

3.13. KAŞ

3.13.1. Genel Olarak Kaş

Sevgilinin ikinci derece güzellik unsurlarından biri sayılır. Fitne konusunda göz ile ortak gibidir. Adeta kaş bir fitne dükkanıdır. İçindekiler de göz, kirpik ve gamzedir. Sevgilinin saçı ile yakınlık kurup onu fitneye ortak etmek ister. Kaşın en büyük özelliği eğri oluşudur. Bu özellik onun hareketlerinde de vardır. Asla dosdoğru olmaz. Kaş çatmak bazen öfkeyi, bazen sitemi gösterir. Hilale benzer ve bu haliyle bayram hilalini gösterir. Çünkü sevgilinin hilal ebrusunu görünce aşıklar arasında ıyd başlar.⁸⁹

Yahya divanında sevgilinin güzelliğini anlatmak için kullanılan unsurlarından birisi de kaşlarıdır. Kaşların aşığa karşı kullanılan bir silaha benzetildiği sıklıkla

⁸⁹ Pala, a.g.e., s.131.

görülür. Sevgilinin gözü, kaşı ve kirpiği aşığın canına kasteder. Aşık bu bakımdan kirpiği oka benzettiği gibi kaşı da yaya benzetebilir.

Yine şeklen kaş aşık tarafından bir hilal olarak ele alınır. Bazen de bir saçak olarak teşbihte bulunulur. Ama genel olarak sevgili portresinde kaşın siyah renkte olduğu ifade edilir. Sevgilinin yüzündeki güzellik öğeleri uyum içindedir. Kaşın siyahı da bu uyuma katkıda bulunmuştur.

Birbirine uymuş eshâb-ı cemâl-i dil-rübâ

Kâkûl-i hoş-bûyı miski çeşm ü ebrûlar siyâh (G311-3)

Aşık sevgili uğruna her şeyini feda edebileceği gibi, sevgilinin her bir parçası uğruna da kendini feda etmeye hazırdır. Kaş da, şair için çok kıymetlidir. Can verilesidir. Aşıklara yalnızca sevgilinin kaşları yeter.

Tolaşmam kâkûl-i müşgînine çok başlı âfetdür

Fedâ olsun dil ü cân gamze vü ebrû-yı cânâne (G332-3)

Sevgilinin kaşları aynı zamanda köşelidir. Aşık sevgilinin kaşının köşesini düşünür, onun hayali ile yanar. Aşığın gönlü, ezik büzüktür ve sevgilinin kaşının köşesinde sarhoş halde yaşar.

Benüm ol câm-ı la'l u gûşe-i ebrû hayâliyle

Mukîm-i künc-i derdün sâkin-i mey-hâne-i aşkun (G213-4)

Yahya divanında sevgilinin kaşı ile ilgili bir özellik de, çatılmış olmasıdır. Bu, sevgilinin sinirli, hışımlı olduğuna delalet eder. Aşığa kızgın olan sevgili, sınırını ona sözle anlatmaz, kaşla gösterir.

Anlayan hüsnini ey dil girih-i ebrûnun

Hışmgîn olduğına katlanur ol meh-rûnun (G209-1)

Sevgilinin kaşları her zaman çatıktır. Rakiplere dönen sevgili güler yüzü davranırken, aşığa bakarken de çatık kaşlarını gösterir.⁹⁰

Çîn-i ebrûdan inen ragbet görünmez âşıka

Meylini uşşâka lutfile nigâhı gösterür (G105-3)

⁹⁰ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.151.
Kurnaz, a.g.e. s. 221.

3.13.2. Kaş İle İlgili Tasavvur ve Benzetmeler

3.13.2.1. Yay

Yahya divanında kaş ile ilgili en önemli benzetmelerden birisi yay benzetmesidir. Yay, olarak ifade edilen kaş, kirpiklerle birleştiği zaman, adeta bir ok silueti ortaya çıkar. Şair şeklen, kaşın okun atıldığı yaya benzemesinden ötürü, bu teşbihi yapmıştır. Yine kaşla ilgili en çok benzetme, yaya yapılır. Sevgili bu yay ile aşığın ciğerini parçalar.

Peykânunı Yahyâ'ya sor ey kaşı kemânun

Bir ancılayın `âşık-ı hûnîn-cigerün yok (G187-5)

Yay benzetmesi ile sevgiliye genel manada avcı benzetmesi de yapılır. Sevgilinin bakışları adeta avcının etrafı gözleriyle tarayarak, silahını sağa sola çevirmesine benzetilmiştir. Sevgilinin aşığını gözleri ile avladığını şair Yahya ifade eder. Aşık bu açıdan da kendisini, bir kuşa benzetir. Koskoca avcının kuş gibi bir aşığı avlaması kadar kolay bir şey yoktur.

Aşık-ı ham-geşteden dil-dâr kim olmaz cüda

Bir kemân-keşdür ki yanınca kemânın gezdürür (G100-2)

Sevgili o yay kaşları ile aşıklara cevr ve cefa çektirir. Tüm aşıklar bundan muzdariptir.

Yok yâ kaşı cevrin çekenün hadd ü hisâbı

Gûyâ ki açıldı yeni dükkân-ı kemân-keş (G162-4)

Şair yayı, keman olarak düşler. Aşığın gönlü sevgilinin gönderdiği cevr okları ile delinir. Ama yine de sevgiliye gönlü kırılmaz.

Sevgilinin kaşları “Kavs-ı kaza” olarak da nitelenir. Bu, kaşların yine yay gibi kavisli olmasından dolayıdır. Burada kaşın şekli ön plana çıkarılmıştır.

Kaşların kavs-i kazâ her bir müjen tîr-i belâ

Devr-i hüsnünde kemân u tîre hâcet kalmadı (G398-2)

3.13.2.2. Kılıç

Sevgilinin kaşlarının aşığı öldürme özelliğinden ve şeklen adeta bir kılıcı andırmasından dolayı, şair sevgilinin kaşlarını bir kılıca teşbih eder. Kılıçlar da adeta kaşlar gibi kavisli bir şekle sahiptir. Bu özellik yaralama, aşığa zarar verme, eziyet etme gibi özelliklerle bir arada kullanılır.

Ebrû vü müjen tîg-i cefâ tîr-i kazâdur

Ol kâkül-i pür-çîn ise emvâc-ı belâdur (G79-1)

3.13.2.3. Hilal, Ra

Sevgilinin kaşlarının teşbih edildiği bir diğer unsur da hilaldir. Hilal bilindiği gibi, ayın en küçük ve en ince halidir. Sevgilin kaşları da aşık için inceliğinden dolayı, hilale benzetilir. O kaşlar sevgiliyi ay kadar güzel yapar. Sevgili, güzelliğinin hakkına aynaya baksa, ne derece parlak bir hilale benzediğini de görebilir.

Ey hilâl-ebrû cemâlün hakkı bak âyîneye

Bir musaffâ nûrdur kim aks-i mâhı gösterür (G105-4)

Farklı beyitlerde de sevgilinin kaşı, hilale benzetilir ve değişik şekillerde ele alınır.

Münevver tal`at-ı ferhundesı bir hûbdur bayrâm

Güneş yüzli hilâl ebrûlu bir mahbûbdur bayrâm (G245-1)

Şair sevgilinin kaşlarını”ra” harfine benzetir. Bu benzetme şekil olmaktadır. Bu aşığa gam çekmek için bir nedendir. Aşık bu nedenle hüzne bürünür.

Geçmedi bir dem ki râ kaşın gamdan dilberâ

Tîr-i âhım tabla-i evc-i semâdan geçmedi (G447-2)

Hilal benzetmesinde “incelik ve kavislilik” isim ve tabirlerle belirtilmektedir.⁹¹

⁹¹ Tolasa, a.g.e.,s.182.

3.14. GÖZ

3.14.1. Genel Olarak Göz

Sevgilinin gözleri aşığı etkileyen bir özelliğe sahiptir. Gözler için; aldatıcı, fitneci, ahu, mahmur, büyüleyen, sarhoş, avcı, nergis vb.. şekilde, Yahya, teşbihlerde bulunmuştur. Sevgilinin güzelliğini içerisinde taşıyan, hatta sevgilinin tüm güzelliğini içinde taşıyan en önemli organ sevgilinin gözleridir.

Güzellik olduğuna sana muhtass

Şehâ ebrûn ile çeşmün yeter nas (G166-1)

Güzellik unsurları arasında baş köşeyi alanlardan birisi de gözdür. Göz aslında tek bir unsur değildir, mürekkeptir. Gamze, kirpik ve hatta kaş unsurları, her ne kadar ayrı olarak zikredilseler ve ayrı birer güzellik unsuru olarak görülseler bile aslında güzellik terkinin birer parçasıdır ve yeri gelince onunla birlikte mütalea edilirler.⁹²

Şair aşığın gözünü hasta olarak ifade etmiştir. Bu hastalık sevgiliye olan ayrılığın neticesidir. Ayrılıkta ağlayan aşık doğal olarak hasta da olacaktır. Aşık onun ayrılığından oldukça sıkıntı içerisine girmiştir. Bu durumda, aşığı üzer.

Bir gözi bîmârun ey Yahyâ teb-i hicrânıdır

Pister-i gamda dil-i pür-ıztırâbı inleden (G270-5)

Sevgilinin bakışları aşığa adeta bir diken gibi batar. Aşık da bu durumdan rahatsız değildir. Çünkü aşık o bakışlarla sarhoş olmuştur. Ama gözler her bakışta da aşığı yaralar. Hatta aşığı öldürür. Çünkü gözler hançerini çekmiştir.

Halas etmek elinden kuşça canı nice mümkündür

İki ebr u kemânın toldurup hançer çeker gözler (G119-2)

Aşık, sevgilinin gözlerini ifade ederken, onun gözlerinin karanlık bir gece gibi olduğunu belirtir. Bu durum sevgilinin siyah gözlü olduğunu bizlere ifade eder. Ama aşık için asıl karanlık gece, sevgilinin rakiple işrete gittiği andır. Gözlerin siyah olması, olumsuz karamsar bir durumu bize ifade eder.

⁹² A.g.e., s. 188.

O nûr-ı dîde ki ide bezm-i `işreti teşrîf

Sevâd-ı dîde olur `âşka şeb-i deycûr (G132-2)

Gözlerin önemi, sevgilinin kalbinin göstergesi olması ile ilişkilidir. Çünkü şair, gözlerden sevgilinin kalbinden geçirdiklerini de anlayabilir. Sevgilinin ağlaması gözlere çeşme benzetmesinin yapılmasına neden olur. Ama yine de aşık için en önemli sığınak sevgilinin gözleridir.⁹³

3.14.2. Gözle İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

3.14.2.1. Şahbaz

Sevgilinin gözleri, bir avcı, aşık ise bir av olarak teşbih edilir. Aşık, sevgilinin azameti yanında her zaman güçsüzdür. Bu açıdan gözler de, aşığı düşkün hale getirir, yaralar ve öldürür. Gözler gönül avını avlamak için uğraşır.

Şeh-bâz gözün sayd-ı dil ü câna süzölsün

Zülfündeki dil-besteler ey mâh çözülsün (G274-1)

Sevgilinin gözleri, aşıkların huzurunu kaçırdığı gibi, onların uykularını da kaçıır. Aşık da bu durumu olağanüstü olarak görür. Sevgilinin avcı gözü karşısında kendisinin av haline düşmesine şaşkınlıkla bakar:

Bir sencileyin gözleri şeh-bâz olur mı

Bir bencileyin sayd olunur bâz ele girmez (G153-4)

3.14.2.2. Fattan

Aşığa göre sevgilinin gözleri fitnedir. Aşık sevgilinin fitne dolu bakışları karşısında güçsüzdür. Feryat figan koparmaktadır.

Vücûdum nâ-tüvân itdi işüm âh u figân itdi

Senün ol çeşm-i fettânun benüm bu cân-ı meftûnum (G246-4)

Sevgilinin gözlerinin fattan olması, onun aşığın gönlünden uyandırdığı duygudan ileri gelmektedir. Sevgili nazlandıkça, gözlerdeki fattanlık da artar. Ama

⁹³ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.155.
Kurnaz, a.g.e. s. 227.

güzel bakışlar, aşığa değil de her zaman rakibe döner. Fitne o kadar çoktur ki, adeta bir nehir gibidir.

Misâl-i çeşm-i fettânı ol âfet fitne-cûy oldu

Gül-i ra`nâ gibi her yana yüz tutdı dü-rûy oldu (G452-1)

Sevgilinin gözleri, büyüğü bir yapıdadır. Aşık bu büyüye bağlanıp kalmaktadır.

Gamze-i câdû-yı dil-berde ne tâkat var idi

Fitneler öğrenmese ol çeşm-i sihr-âmûzdan (G278-4)

3.14.2.3. Ahu, Ceylan

Vahşetlerinden, güç avlanmalarından kinaye olarak haşin dilberlere, gözlerinin letafetinden dolayı güzel gözlülere, misk ahusu münasebetiyle güzel kokululara da ahu denilir.⁹⁴

Sevgilinin gözleri güzellik bakımından ceylan ya da ahu gözlü olarak nitelendirilmektedir. Tabî ki bu benzetmede ise aşık, avcı pozisyonundadır. Çünkü aşık güzeli avlamayı amaç edinir.

Fârig olamam deşt-i talebde tek ü pûdan

Ol gözleri âhûyî şikâr eylemeyince (G323-2)

Sevgili bir ceylan kadar güzel, bakışları da ahu bakışlı olunca, doğal olarak isteyen de çok olmaktadır. Aşık sevgilinin nazından çok rakiplerin yaptıklarından şikayetçidir. Sevgili ceylan gözlerle bakarken, rakip de arkasından sanki bir avcı köpek gibi dolaşmaktadır. Sevgiliyi avlamak istemektedir.

Rakîb o çeşm-i gazâlâne yârün ardınca

Hemân ol it gibidür kim şikârün ardınca (G361-1)

3.14.2.4. Sarhoş

Sevgilinin gözleri Yahya divanında sarhoşlukla birlikte anılır. Bilindiği gibi sarhoş gözler, ne yaptığını bilmez. Sarhoşluk bir özürdür. Kötü söylese de mazur

⁹⁴ Onay, a.g.e., s. 91.

görülür. Aşık da sevgiliyi böyle mazur görür. Sevgili de bu rahatlıktan dolayı olsa gerek, sarhoş gözlerle aşığın kanını içer.

Mestâne çeşmi ehl-i dilün kanın içmede

Dâ'im tolup boşalmada Yahyâ sebû-yı gül (G226-5)

Bu gözler aşığın gönlünü çalan gözlerdir. Güzele gönül veren aşık, mutludur. Onun için eza ve cefa zor değildir. Sadece sevgiliden bir gülücük görmesi, gözlerin ona yönelmesi yeterlidir.

Aldı gönlüm bir cevân-ı hûb-rûy u tünd-hû

Gamze-i ser-tîzi hûnî çeşm-i mesti fitne-cû (G300-1)

3.14.2.5. Nergis, Mahmur

Sevgilinin gözleri; renk ve şekil bakımından bir nergise tasavvur edilir. Aynı zamanda nergis bitkisinde uyuşturucu bir özellik vardır. Bu nedenle güzel uykuludur, mahmurdur. Güzelin gözlerinin şaşı olduğunu dile getirmek için şair, nergis benzetmesini kullanır. Sevgili nergise benzer gözlerle aşığa hiç bakmaz.

Bir mi görürüz nergis-i şehlâ ile çeşmün

Bir göz ucu ile bize ammâ nazarun yok (G187-3)

Sevgilinin gözleri uykulu gibidir. Aldatıcıdır. Aşık gözleri görünce yerle bir olur. Onun uykulu görünüşü aşığı aldatmamalıdır.

Sâyeveş pâyına düşmek ne idi ey Yahyâ

Bilse dil-dâr nedür ol gözi mekkâre düşen (G299-5)

3.15. GERDAN

Bilindiği gibi gerdan, sevgilinin göğsünün üst kısmı ve boyun bölgesidir. Bu bölgeye güzeller çeşitli ziynet ve takılarını takar.

Yahya divanında gerdan kavramı yalnızca bir beyitte dile getirilir. Bu beyitte de gerdanın güzellik unsuru olarak ön plana çıkmasından çok, her hangi bir takımın

bulduğu yer olarak bahsedilmektedir. Bu beyitte Yahya sevgilinin kırmızı renkteki küpesini görünce, kendi kanını kulağına taktığını düşünerek üzüntüye kapılır.⁹⁵

Helâk oldum görünce gerdenünde la`l-i mengûşun

Niçün alursın ey rûh-ı revânum boynuna kanum (G247-2)

3.16. NEFES

Sevgilinin nefesi, Yahya divanındaki gazellerde sadece bir beyitte ele alınmıştır. Bu beyitte de her tarafı güzelleştirdiği, adeta bir bahar yeli gibi orta çıktığı ifade edilmiştir. Sevgilinin nefesi, bahar yeli benzetmesi yapılması aynı zamanda bahar mevsiminde her yerin hayat bulmasına da işaret edilerek anlatılmıştır.⁹⁶

Gönül bâgını hurrem itdi ey ney tîb-i enfâsun

Yayıldı nefha-i bâd-ı bahârî gibi âfâka (G351-4)

3.17. NAZ

Naz sözcüğü için; naz, şive, şivekar, işve, istigna, nazenin, şuh, idlal, nazik, eda gibi sözcükler kullanılmıştır.

Divan şiirinde sevgilinin en önemli özelliği, nazlı olmasıdır. Bu naz, aşığı sevgiliye bağlar. Aşık da sevgiliyi her hali ile sever. Hoş görür. Onun nazı aşık için her zaman kıymetlidir.

Hûbdur nâzı da yârün severin nâzını da

Şîvenün hoş göririn çoğunu da azını da (G360-1)

Naz aynı zamanda aşıkça hoş karşılandığı gibi, aşığa cefa getirir. Sevgili aşığın ona sunduğu gönlü almaz. Ama aşıktan nazı ve şivesini çekmesini ister. Aşık da buna karşı çıkar.

Dil mi virdüm sana kim şîve vü nâzun götürem

Ey felek cevri koy a cânuma cânâne gibi (G409-4)

⁹⁵ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.197.

Kurnaz, a.g.e. s. 282.

⁹⁶ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s. 223.

Yahya sevgilinin nazının öldürücü bir özelliğine de değinmiştir. Sevgili bakış kılıcı ile aşığa yaklaşırken, gösterdiği naz, sevgilinin kılıcı kullanmadan aşığın ölmesine neden olur.

Dâ'imâ `uşşâkı öldürmekde istignâ ider

Öldürür âhir bizi ol şûh istignâyile (G326-3)

Aşığı da öldürmeyecek tek şey, sevgilinin onun yanına gelerek, Yahya'yı neşelendirmesidir. Böylece aşık ölümsüz olacaktır. Ölümsüzlüğün şarabı olan sevgilinin gözleri, şaire sonsuz bir hayat verir. Naz, aşık için bir şaraptır. O nazı gören aşık, aynı zamanda, fitnenin çıktığına da şahit olmaktadır.

Sevgilinin nazı, şair tarafından adeta bir kaftan gibi ifade edilir. "Hilat-ı naz" kavramı ile şair, nazı somut bir öge olarak ifade etmiş, sevgilinin üzerine giyeceği bir kıyafet olarak nitelendirmiştir.

Râstdur kâmetine hil`at-i nâz ol servün

Eylemez şîveleri gerçi ki endâze ile (G315-3)

Nazın çokluğu, aşığın istemesi ile orantılıdır. Aşık ne derece isterse, sevgili de o kadar naz eder. Ama buna binaen naz her zaman sevgili tarafından yapılmaz, aşık da bazen nazlanabilir.

Düşmez ol şâha ki her-gâh eder istignâ

Gâh olur âşık-ı şeydâya düşer istignâ (G9-1)

Sevgilinin yapacağı naz, aynı zamanda onun güzelliği ile ilgilidir. Sevgili ne derece güzel olursa, o kadar nazlı olur. Bu güzellik sevgilinin kıyafet güzelliği ile de ilgilidir. Aşık naz bahçesinde gonca olarak sevgiliyi görür. Aşık o goncaya tutulur. Aşığın içi yanar. Her nazda sevgili binlerce istek içine girer.⁹⁷

Şîve vü nâz it disem bin nâz ider ol nâzenîn

Bu ne istignâ olur bir nâza ister bin niyâz (G147-2)

Aşık da sitemlerden ve nazlardan bıkmış, çok kötü duruma düşmüştür.

⁹⁷ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.225.
Kurnaz, a.g.e. s. 293.

Yeter etdin sitemin bu dil-i şeydâya yeter

Etdiğin cevri u cefâlar bana dünyâda yeter (G122-1)

3.18. AYAK

Yahya divanından sevgilinin ayağıyla ilgili beyitlere çok fazla yer verilmemekle birlikte, genellikle ayakla ilgili, yüz sürme, ayak öpme, ayağın tozu ve aşkın en uç noktasına ulaştığı anlamlarına yer verilir.

Aşık için sevgilinin en uç noktası ve en kötü noktası ayaktır. Ayak, yerlerde gezer. Aşık da yerlerde gezer. Bu nedenle aşık, sevgilinin ayağına dokunma isteğiyle yanar. O ayağın altında toz bile olmak aşık için ulaşılmaz bir şeydir. Aşık sevgilinin ayağındaki tozu, sevgiliye duyulan aşkın neticesinde oluşan bir rüzgarın ortaya çıkardığını ifade eder. Göz yaşları ile sevgilinin tertemiz ayağındaki tozların yıkanmasını dilemektedir.

Hâtır-ı pâkine konmuş bâd-ı âhımdan gubâr

Hâk-i pâyine yetiş ey eşk eyle i'tizâr (G50-1)

Aynı zamanda sevgilinin ayağı, miske benzeyen bir koku da yayar. O koku aşığa göre adeta bir gül kokusu gibidir.

Yârün ayağı tozına ugrar meger sabâ

Gülzâra armaganla gelür müşg-bâr eser (G94-2)

Aşığın gönlü sevgilinin ayaklarına su gibi akar. Çünkü aşık sevgili ile ilgili en küçük bir şeyi gördüğünde gönlü erir. O sevgilinin ayağını öpmek için adeta toprak olma fikrindedir. Ama o sevgiliye ulaşmak için toprak olurken, rakip de aşığı ezer.

Ümid-i pây-bûs ile yolında hâksâr oldum

Müyesser olmadı pâ-mâl-i agyâr olduğum kaldı (G435-2)

Aşık sevgilinin ayağını öpmezse, üzülür, aşığın gönlü kırılır. Aşık onu öpmek için eğildiğinde ona parçalanmış, rezil olmuş diyenler, aslında onun ne büyük zenginlik içinde olduğunu fark edemezler.

Pây-bûs-ı yâre hâk olmakla mümkündür vusûl

Pây-mâl olsun diyen Yahyâ'ya devlet-hâhıdur (G82-5)

Sevgilinin ayağındaki toza yüz sürmek de önemli bir özellik olarak karşımıza çıkar. Aşığa göre o toz oldukça kutsaldır. Yüz sürmek, suyun ayağının altından geçmesine teşbih edilir.⁹⁸

Nihal tâze iken böyle bir serv-i büleld oldu
Dil-i meyyâl çokdan yüz sürer pâyna âb-âsâ (G7-3)

3.19. BEN

3.19.1. Genel Olarak Ben

Ben, sevgilinin yüzünde yer alan bir güzellik unsurudur. Genellikle siyah renktedir. Nokta gibidir. Aynı zamanda kokulu özelliği, tuzak gibi görünüşü, fitneci olması, karınca yuvasına benzemesi itibari ile Yahya tarafından kaleme alınmıştır. Genellikle sevgilinin yanağında bulunan benin, bazen de kulak memesinde yer aldığı görülmektedir.

Ruhsâruna cânâ düşer ol sünbül-i gül-pûş
Zîbâ yaraşur hak bu ki ol hâl-i binâ-gûş (G163-1)

Ben için, hal ve dane sözcükleri ben kavramı yerine kullanılmıştır.

Hâl-i siyehün `ârız-ı zîbâna yaraşmış
Zülfün ne güzel düşmüş o vech-i hasen üzre (G308-2)

Ben aşığı cezp eder. Güzellik şehri içinde ben önemli bir unsurdur.

Şehr-i cemâl o gamze vü ebrû vü hâl ile
Hakkâ ne cây-ı dil-keş olur dil-rübâsı çok (G176-2)

⁹⁸ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.211.
Kurnaz, a.g.e. s. 292.

3.19.2. Ben ile ilgili Tasavvur ve Benzetmeler

3.19.2.1. Anber

Sevgilinin beninin kokulu olduğunu şair zaman zaman dile getirir. Aşık o anber kokulu benin aşkıyla yanar. Aşık o kokunun hayaliyle yanar, tutuşur.

Süveydâ-yı dil ol gîsû-yı anber-sâya düşmüşdür

Hayâl-i hâl-i müşgînünle bir sevdâya düşmüşdür (G136-1)

3.19.2.2. Tuzak, Dam

Sevgilinin saçları bir tuzağa benzetilince, yanağında yer alan ben de tuzağın ortasındaki bir tuzak yemi olarak tasavvur edilir. Bu tuzağa da her aşık yakalanır.

Dâmdur zülf-i siyâhun dânedür hâl-i ruhun

Kangı âdemdür ki sayd-ı zülf ü hâlün olmaya (G302-3)

Aşık ben tuzağı içinde inlemektedir. Aşkın tuzağından kaçarken, sevgilinin yanağındaki danenin tuzağına düşmek aşığı üzer. Burada gönül kuşu avlanır. Gönül de saftır, hemen tuzağa düşer.

Halka halka zülfî dâm u iki hâli iki zâg

Mürg-i dil sayd itmege ben gösterüp kurmuş duzâg (G172-1)

3.19.2.3. Karınca, Mür

Aşığın yüzündeki ben, çaresiz bir karınca olarak nitelendirilmiştir. Karıncanın yuvasına girdiği gibi, aşığın yanağındaki ben de aynı şekildedir.

Gizleyüp dâne-i hâl-i ruhınun sevdâsın

Mûr-ı bî-çâre-i dil künc-i süveydâya çeker (G75-3)

3.19.2.4. Fitne, Köle

Sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri ve beni, fitnenin ve kargaşanın başlangıcı olarak teşbih edilir. Sevgilinin yanağındaki ben, Allah'ın aşıklara hışım etmesinden ileri gelir. Ben ve ayva tüyler kesret sebebidir. Bu nedenle siyahtır. Ahirette fitne olarak düşünüldüğü için Allah tarafından da lanetlenmiştir.

Aşûb u fitendür hat u hâlün senün ey mâh

Ol gamze-i hûn-rîz ise bir hışm-ı Hudâdur (G79-2)

Yanaktaki ben köle olarak da tasavvur edilmektedir. Bu benzetmeye neden olan, siyah renktir.

Hâl-i ruhunun bendesin diyü o mâhun

Ahum işidüp dâmen-i keyvâna sarılmış (G164-3)

3.20. KOKU

Sevgilinin aşığı cezbeden ve kendisine bağlayan en önemli özelliklerinden birisi kokusudur. Koku kavramı sevgilinin başka özellikleri ile yani diğer organları ile birlikte ele alındığı gibi, tek başına da ele alınabilir.

Sevgilinin kokusu aşığın gönlüne asılmıştır. Aşık o koku için adeta canını vermek ister. Çünkü aşık için çok kıymetlidir. O koku ile aşık şereflenir.

Nice cân virmeyem bûy-ı dil-âvîzine dil-dârun

Müşerref eyledükçe bezmi tebşîr-i kudûm eyler (G90-4)

Aşık sevgilinin güzel kokusunu Hz. Meryem'in tütsüsü ile kıyaslar. Meryem tütsüsü bir tür çiçektir. Meryem'in Hz. İsa'yı doğururken, elini yanında bulunan çiçeğe attığı ve çiçeğin el şeklini alarak, doğumu kolaylaştırdığına inanılır. Bu sıra bu bitki de bir koku yayar. Sevgilinin saçlarının kokusu da bu bitkinin kokusuna teşbih edilmektedir. İşte sevgilinin kokusu bile o bitkinin kokusu ile kıyaslanmamaktadır.

Senün bûy-ı dil-âvîzünle bahse eylemez cür`et

Bahûr-ı Meryemün ey gonçe-fem gûşı burulmuşdur (G81-3)

Sevgilinin kokusu, şair tarafından bir miske benzetilir. Misk kokusu bazen bende bazen yanakta, bazen de sevgilinin yürüyüşünde gizlidir. O koku aşıkları darmadağın eder. Sevgilinin attığı her adımda, kokular etrafa yayılır.

Vasf-ı hatt-ı şâr Yahyâ şöyle tesir eylemiş
Hâme refât eyledikçe geldi bûy-ı müşg-i nâb (G21-5)

Koku sevgilinin saçından anber kokusu gibi gelir. Anber, aşğın burnuna rüzgar ile gelir. Böylece aşğın gönlü rahatlar. Aşık da bunu adeta bir gülzardan gelen anber kokusuna teşbih eder.

Rûy-ı zîbâsında dil-dârun ki müşgîn mû biter
Benzer ol gülzâra etrâfında anber bû biter (G72-1)

Sevgilinin kokusu gül ve sümbüle de teşbih edilmektedir. Sevgilinin gül kokusu aşğa eğlence verir. Şaire göre meyhanedeki şarap kokusu da gül kokusundan eksik kalmaz. Sevgili sümbül bitkisinin kokusuna benzer.

Safâ-bahş olmada gülzârdan meyhâne eksik mi
Kalır mı bûy-ı gülden bâgbâna nûkhet-i sahbâ (G6-2)

Ey gönül ağlama gül sünbül-i hoş-bûyından
Ebrden nem kapar ol zülf-i semensâ ter olur (G77-2)

3.21. REFTAR, HIRAM

Sevgilinin yürüyüşü, aşğın dikkatini çeken en önemli güzellik unsurları arasında sayılabilir. Sevgili yürürken bazen bir ağaca, bazen nazlı bir fidana, bazen keklîge, bazen rahvan bir ata, bazen de bir güle benzetilir.

Sevgili hoş yürüyüşü ile aşıkları kendine bağlar ve onları büyüler. Aşık onun yürüyüşünü gördüğünden beri ortalıkta avare avare dolaşmaktadır. Sevgili yürüdükçe aşğa onun kokusu yayılmaktadır. Aşık bundan etkilenmektedir. Bu koku adeta bir misk kokusudur. Kalem gibi ayaklarla adımlarını atar.

Bir ser-âmed serv-i hoş-refâtâra düşdi gönlimüz
Yine el virdi hevâ âvâre düşdi gönlimüz (G155-1)

Sevgilinin yürürken dikkati çeken bir noktası da, onun nazlı olmasıdır. Aşık sevgilinin nazlı yürüyüşünü gördüğünde, onun geldiği yola kapanır. Adeta güçten kuvvetten düşer. Bu da sevgilinin ne derece etkileyici bir naz içinde olduğunu bize gösterir.

Bir gönül var mı ser-i kûyunda ârâm itmeyüp
Nâz ile refâtara gelsen pâ-y-mâlün olmaya (G302-2)

Şair sevgilinin boyu ile yürüyüşünü ve yüksekliğini tenasüplü bir şekilde kullanarak, sevgiliyi serviye ve karaağaç benzettir. Bahçedeki servi ağacı bile sevgili kadar alımlı değildir.

Şîve vü refâtarını serv-i çemende görmedük
Bu ser-âmed kâmeti bir nârvende görmedük (G203-1)

Sevgilinin yürüyüşü ar'ar ve gül ağacına da benzer. Aşık da o ar'ar servisi boylu sevgilinin gölgesi olmak niyetindedir. Gül mevsiminde ise sevgili parlar. Adeta bir gül edası ile yürür.

Fasl-ı gülde gül cemâlin revnak-ı gülzâr olur
Nahl-ı gül gibi eğer gelsen hırâma yaraşır (G124-2)

Sevgilinin yürüyüşü, her zaman bitkilerle ilişkilendirilmemiştir. Bazen bir keklik ile bazen de at ile ilişkilendirilir. Bilindiği üzere keklik hayvanı, sesi ve yürüyüşü ile ün yapmış bir hayvandır. Keklik gibi yürüyen sevgili aşıkların dikkatini çeker. Aşığa göre keklik, bir avdır. Aşık da kendisini avcı yerinde varsaymış, her aşığın keklik gibi bir hayvanı avlamak istediğini dile getirmiştir.

Her kişi bir kebg-refâtârı şikâr itmek diler
Ben de bir sayd idecek şeh-bâz buldum kendüme (G320-2)

Sevgilinin yürüyüşü adeta bir rahvan ata da teşbih edilir. Sevgili asil yürüyüşüyle, bir ata benzer.⁹⁹

Safâ eder dil ü cânım nesîm eser sanırım
Semend-i nâz ile ol şeh-süvâr yaklaşısa (G356-3)

⁹⁹ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.215.

3.22. HATT

3.22.1. Genel Olarak Hatt

“Çizgi, yazı, el yazısı, mektup, ferman gibi birçok manalardan başka, genç kimsenin yanağında ve dost dudağında çıkan ince tüy manasına da gelmektedir.¹⁰⁰ Hatt sözcüğü, Yahya şiirinde sevgilinin yanağında yer alan ayva tüyleri olarak tabir edilen tüyleri anlatmak maksadıyla kullanılır. Ayva tüyleri şair için genellikle kesreti ifade eder. Geçici dünya hevesini anlatır. Ayva tüylerinin altı yanaktır. Asıl gerçeklik de odur. “Şiirlerde yanak, dudak, ben, saç ve çene ile birlikte kendini gösteren hat, genelde hub olarak düşünülür. Kelimenin yazı anlamına gelmesi dolayısıyla bir yazıya benzetilen tüyler, yanak sayfası üzerine yazılmış olarak ele alınır. Hat, anber kokar. Latiftir ve gönül alıcı özellik taşır.”¹⁰¹

Hat sözcüğünün Yahya divanında sık ele alınan özellikler arasında olduğu söylenebilir. Aşık sevgilinin güzelliğini anlatamayacak kadar çok özellik taşıdığını bilir. Hat da bunlardan bir tanesidir. Ama hattın özellikleri, onun hakkında anlatılacakların, bir sona ulaşamayacağı kadar çoktur.

Nihâyet bulmaz ol yâr-i güzînün hüsni evsâfi

Hadîs-i hattı bitse kıssa-i zülfî tamâm olmaz (G142-4)

Aşık sevgilinin hattını izlemek derdindedir. Onu seyretmekten zevk alır. Hat için aşık yanar. Zaten sevgiliyi sevgili yapan onun bu çekiciliğidir. Aşık ona ulaşamayınca adeta sonunun geldiğini düşünür. Zaten aşığı öldüren bir özellikte olan hat, Yahya tarafından şu şekilde dile getirilir.

Aşık-ı bî-çâreye gelmiş ecel midür hattun

Yâhud ol âb-ı hayâta cây olan zulmet midür (G128-4)

¹⁰⁰ A.g.e., s.260.

¹⁰¹ Pala, a.g.e., s.196.

3.22.2. Hat ile ilgili Tasavvur ve Benzetmeler

3.22.2.1. Benefşe, Reyhan

Sevgilinin hattının benefşe olarak ifade edilmesi, ayva tüylerin ne kadar güzel bir kokuya ve renge sahip olduğunu dile getirmek içindir. Ayva tüyler, taze bir benefşe olarak ifade edilmekte, ayva tüylerin tamamı da  emenzar olarak nitelendirilmektedir. Renk benefşe-hat ilişkisinde en önemli unsurdur.

Varsam gam-ı hattunla  emenz ra görinür

Her t ze benefşe bana mânend-i kej-d m (G251-2)

Benefşe aynı zamanda şair için misk kokulu olarak nitelenir. Dünyayı sevgilinin benefşe kokusuna aşık değişmez.

Sevgilinin ayva tüylerinin kokusu, aslında vefalı bir sevgili olduğunu da bize ifade eder.  unk  o kokunun varlığı, sevgilinin aşığın yanında olduğunu da bize anlatır. Yine reyhan bir  i ek ismi olduğu gibi, bir yazı çeşididir.

Yaraşır safha-ı ruhs rına hatt-ı siyehin

Hoş-n m dır hatt-ı reyh nile ahmer k gaz (G45-4)

3.22.2.2. Anber, Misk

Sevgilinin ayva tüylerinin kokusu anber ve misk olarak ifade edilir. Sevgilinin hattının kokusu, anber karakterlidir. O tüyleri anmak bile şaire onun misk kokusunu hatırlaması için yeterlidir.

Anber hatın andım tama`-ı hüma düşürdüm

Dil m rgini kurtulmayacak dâma düşürdüm (G240-1)

Sevgilinin hattı yine güzel bir koku olan miske benzer. Yüz hoş kokulu bir çiçektir. Bu  i ek, misk gibi kokar. Sevgilinin yanakları ve ayva tüyleri de aynı özelliktedir.

Rûy-ı âşık za`ferân-renk olduğunun vechi bu

La`line şîrînlik yazar o hatt-ı müşg-bû (G300-3)

3.22.2.3. Siyah, Gece

Sevgilinin ayva tüyelerinin rengi siyahtır. Bu siyahlık bazı beyitlerde açıkça ifade edilirken, bazı beyitlerde siyaha benzeyen unsurlar kullanılır. Mesela; siyah yerine sevda, gece gibi ifadeler yer verilir.

Siyahlık genellikle sevgilinin ayva tüyelerine bir sıfat olarak addedilir. Yanak ile sevgilinin ayva tüyleri arasındaki zıtlıktan bahsedilir. Şair ayva tüyleri Arap'a, yanağı ise Rum padişahına benzetmiştir. Araftan kastedilen hem bir ırk, hem de siyah olan ayva tüylerdir.

Ruhsârün üzre hatt-ı siyeh itmesün hücûm

Maglûb olur mı bir `araba pâdişâh-ı Rûm (G252-1)

Siyah hat, sevgilinin yanağına ulaşmada da bir engel olarak ifade edilmektedir. Aşık sevgilinin siyah hattından geçmekten zorlanacağı fikrindedir. O nedenle sevgilinin yanağına ulaşmak da zordur.

Rûyında karâr itmege yüz tutmuş idi dil

Ardınca imiş hatt-ı siyehkârı ne bilsün (G260-2)

Sevgilinin karanlık bir geceyi andıran ayva tüyleri, yine sevgilinin adeta güneşe benzeyen yanaklarında bir engeldir.

Safâ-yı rûz-ı ruhun mahv ider hat-ı şeb-reng

Karanu gice ulaşur nehârün ardınca (G361-4)

3.22.2.4. Yazı, Ayet, Hadis

Sevgilinin yüzü bir kitap olarak düşünüldüğünde, ayva tüyler de bir yazı olarak vasıflandırılır. Hem şeklen hem de renk olarak, bir kitabın üzerindeki yazıya benzetilen hat, aşığın bakmaktan zevk aldığı bir güzellik unsurudur. Sevgilinin hattı, aşık için kutsal bir nitelik de arz eder. Bu nedenle aşık, sevgilinin hattına hadis benzetmesinde bulunur.

Hâdis olalı hatt-ı izârın

Ruy-ı cihânı tuttu hâvâdis

(G35-2)

Sevgilinin güzelliği, onun yanağından ve yüzünden dolaydır. Yazı ile sevgilinin güzelliği ona verilmiştir. Hatt, sevgilinin güzelliği için verilmiş bir berat olarak da ifade edilebilir.

Hatt ile verildi sana ey mâh melâhat

Divan-ı şeh-i hüsnede var anı berât et

(G25-2)

Sevgilinin hattı şair tarafından, ayete de benzetilir. Rahmet ayetidir. Çünkü bu ayet, merhametin göstergesidir. Ama ilginçtir ki, sevgilide kıl kadar merhamete de rastlanmaz.

Hatt-ı ruhuna âyet-i rahmet okıturken

Olmaya `aceb sende nedür kılca terahhum

(G251-3)

3.22.2.5. Gubar

Aşığın yanağındaki hat, toz olarak ifade edilirken, yanak ise temizlik simgesi olarak karşımıza çıkar. Şair de bu iki zıt unsuru bir arada kullanmıştır. Yanaklarda yer alan pislik, aşığı üzer. Aşık üzüntü içindedir. Bu nedenle gülmeye uzaktır. Ağlar. Her ağlama, sevgilinin yanağındaki o kiri temizlemeye yardımcı olur. Aşık sevgilinin kendisini güldürmemesine rağmen ona hayrandır.

Gubâr-ı hattının hayranı olduk nice demlerdir

Bizi güldürmedin bir gün anın hayrânıyız cana

(G12-2)

Hattun gubârı agladur ey dil-rübâ beni

Gerçi gubâr merdüm-i hayrânı güldürür

(G96-3)

3.22.2.6. Fitne

Sevgilinin birçok güzellik unsurunun özelliği olan fitne, onun hattında da yer alan bir özellik olarak karşımıza çıkar. Aşığın aşkında fitne çıkaran bir özelliktedir. Aşıklar arasındaki kavga ve huzursuzluğa neden olur.

Aşûb u fitendür hat u hâlün senün ey mâh

Ol gamze-i hûn-rîz ise bir hışm-ı Hudâdur (G79-2)

3.22.2.7. Celali

Sevgilinin yüzündeki ayva tüyler siyah ve çok oluşu bakımından celal olarak vasıflandırılmıştır. Celal hem sert davranan manasına gelir. Hem de şair 11. yüzyılda Anadolu'da yaşamış olan bir savaşçıya telmih etmek bakımından Celali ifadesine yer vermiştir.

Yüz bulup hattun Celâlîveş helâk itdi bizi

Mülk-i Rûmı yohsa hâlî buldılar fırsat mıdur (G128- 3)

3.22.2.8. Sebzezar

Sevgilinin ayva tüyleri siyah ve yeşil renkte kabul edilmekte bu nedenle böyle bir sifata yer verilmektedir. Sevgilinin hattı, aşğın gönlünü yumuşatmakla görevlidir. Bu görevi yerine yetirmeyen sevgilinin, sebze bahçesi gibi olan yanaklarındaki ayva tüylerle bir alakası olmaz.

Mülâyim itmez ise yâri gelmesün hattı

Safâ bağışlamayan sebze-zârdan ne biter (G52-2)

3.23. DUDAK

3.23.1. Genel Olarak Dudak

Divan şiirinde en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biri de dudaktır. Görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevirili oluşu, konuşma, söz, ağız oluşturucu vs. yönleriyle dudak, divan şairlerinin vazgeçemediği bir güzellik ögesidir. Cinsi açıdan öpmek, emmek, sormak, ağza almak, buse almak vs. fiillerle birlikte kullanılır. Dudağın gülümsemesi aşık için fevkaledede bir durumdur. Ağız ve dişler onun içindedir. Canın son çıkış noktası dudak olduğu için can

ile yakından ilgilidir. Bu noktada dudaktan dökülen can bağışlayıcı kelimeler de önem kazanır.¹⁰²

Yahya divanında en çok kullanılan güzellik unsuru sevgilinin dudağıdır. Dudak öpücükle, şekerle, goncayla, gülle, şarapla, emmeyle, gülümsemeyle, kadeh, şerbet, cevher vb. birçok unsurla bir arada kullanılır.

Sevgilinin dudağı çok güzeldir. Aşık sevgilinin en olumsuz davranışını bile görmek istemez. Sevgili konuştuğu zaman onun ne söylediği önemli değildir. Önemli olan, sevgilinin dudağını görmektir.

Acı sözler niyyet eylersen de olmam bî-huzûr

Çünkü eyler ol zebân ile o leblerden sudûr (G55-1)

Sevgilinin dudağının gülümsemesi bile, aşığın onu tanınması için yeterlidir. Aşık o dudakları görünce yanar. Dudaklar yakıcıdır. Sevgilinin bakışı aşık için bir dertken, dudakları ise bir lütuftur.

Yahyâ işimüz itdi bizüm şükr ü şikâyet

La`l-i lebinün gamzesinün lutf ile kahrı (G414-5)

Şekil olarak dudak küçüktür. Adeta bir katre gibidir. Görünmesi zordur. O nedenle dudak, gizemleri taşıyan bir özelliğe sahiptir.

Sevgilinin dudağı aşığa can verir. Aşık, sevgilinin kırmızı dudaklarını beğenmektedir. Dudaklar aşığı çeker. Dudakların bu kırmızılığı ve değeri lal taşı ile ifade edilir. Lal aynı zamanda kırmızı demektir.

Ser suhanlar surhla yazılsa hûb olur diyü

Hall eder vâsf-ı lebinçün dîde-i ahbâb surh (G41-3)

Aşık sevgilinin dudaklarının hasreti ile yanar. Bu ateş aşığı çöle sürükler. Ama bu ateş sevgilinin ıslak dudakları tarafından söndürülebilir. Bu nedenle aşık sevgilinin dudağına bir özlem duyar. Sevgilinin bu ayrılığı ile yanar. Zaten o güzellikler olmasa, aşık sevgiliye rağbet etmeyecektir. Ama Yahya sevgilinin saf dudağı ile hayal kurar. Bu

¹⁰² A.g.e., s.285.

hayalle yaşar. Aşığa göre altın değerini biçen madenci olduğu gibi sevgilinin saf dudağına değer biçebilecek olan da aşıktır.

Hezârân kân-ı gevherden idüpdür kadrini âlî

Hayâl-i la`l-i nâbun kim dil-i Yahyâ'ya düşmüşdür (G136-5)

Aşık için, sevgilinin dudağı emilesidir. O dudağı emen aşık, orada sonsuz bir hayat bulur. Adeta cennet suyundan tatmış olarak kendisini düşleyen aşık, sevgilinin bu yaptığını şu şekilde ifade eder.

Buldı lebin emenler hep `ömr-i câvidânî

Viridi nişâne la`li Yahyâ cinân suyundan (G298-5)

Sevgilinin dudakları, çok tatlıdır. Aşık için şarap bile onun yanında adeta bir zehir gibidir. Aşık sürekli sevgilinin dudağını emmek hevesindedir. Sevgili de aşığın bu isteğini kırmaz. Yine bu beyitte sevgilinin dudağının aşığa sonsuz bir hayat bağışladığı da dile getirilmektedir. Bu “ab-ı hayat” olarak nitelendirilen hayat suyunun aşığa geçtiği, verildiği kısımdır. “Ölmezlik suyu, damlaları sonsuz hayat bağışlayan tatlı ve lezzetli su, bengisu. Efsaneye göre İskender-i Zülkareyn, ordusuyla birlikte bir memlekete uğramış. Orada kendisine ileride bir deniz olduğunu, o deniz geçilince üç ay süren karanlıklar ülkesinin başladığı ve bu ülkede ab-ı hayat olduğu söylenmiş. İskender veziri Hızır’ı da yanına alarak, denizi geçmiş ve karanlıklar ülkesine varmış. Bu arada İlyas da yanlarındaymış. İskender’de karanlıkları aydınlatan iki mücevher varmış. Birini Hızır ile İlyas’a vermiş. Hangisi suyu bulursa yekdiğerine haber etmek kaydıyla ayrılmışlar. Hızır ile İlyas yorulunca bir pınar kenarına oturup karınlarını doyurmak istemişler. Hızır yanında getirmiş olduğu pişmiş balıkları çıkarmış. Pınardan elini yıkarken bir damla su balığa damlamış. Balık o anda canlanıp suya karışmış. Hızır bilmiş ki ab-ı hayat budur, kana kana içmiş. İlyas’a da içirmiş. O sırada bunlara Emr-i İlahi gelmiş ki bundan İskender’e söz etmesinler.”¹⁰³ Bu açıdan ab-ı hayat suyu Hızır ve İlyasa ölümsüzlük verdiği gibi, aşığa da sevgilinin dudağının ıslaklığı ab-ı hayat gibi gelmekte ve ona ölümsüzlük vermektedir.

Bir niyâz ile lebin emdirdi çok nâz itmedi

Lutf u ihsânı bana çok sevdiğüm âz itmedi (G394-1)

¹⁰³ A.g.e., s.3.

Sevgilinin dudakları ile ayva tüyleri ilişki içerisinde kullanılır. Ayva tüyler dudakların üzerine yazılmış bir yazı olarak teşbih edilmektedir.¹⁰⁴

Bûse-i la`l-i lebin hattına ta`lîk itmiş

Ömr-i Yahyâ bize ol va`deye mühlet mi virür (G108-7)

3.23.2. Dudak İle İlgili Teşbih ve Benzetmeler

3.23.2.1. Şarap, Mey

Dudak ile ilgili benzetmelerde en çok kullanılan unsurlardan birisi şaraptır. Şarap, mey, bade şeklinde beyitlerde yer bulur. Dudak, şarabla renk ve sarhoş etmesi bakımından benzerlik ilgisi kurulur. Şarap bildiğimiz gibi insanı, sarhoş eder. Bildiğini unutturur. Bir olanı iki gösterir. Aşğın akli ve mantıksal davranmasını engeller. Aşğı sıkıntılardan kurtarır. Aşıklar şarap yüzünden, ayakta duramazlar. Toprağa düşerler. Sevgilinin ayağına düşen aşık aslında mertebe olarak yükselir.

La`l-i nâbın hâke saldı cür'a-veş âşıkları

Etdi bir bezm ehlini bir katre mey mest-i harâb (G21-2)

Sevgilinin şarap kırmızısı dudağı aşğın aklını almıştır. Aşık sevgilinin dudaklarıyla mest olur. Aşğın keyfi yerine gelir. Aşık sevgilinin dudakları ile ilgilenirken, başka bir şeyin onu rahatsız etmesini istememektedir.

Sen inleme kim bezm-i mahabbetde yerün yok

Mest itdi seni bâde-i la`li haberün yok (G187-1)

Şarap, genellikle gül renklidir. Bu açıdan sevgilinin dudakları ile ilgi kurulur. Bu açıdan sevgilinin dudakları, bir şarap satıcısı olarak ele alınmaktadır.

Lebüdür şehri hüsnün mey-fürûşu

Gözüm merdümledür bâde-nûşu (G438-1)

Sevgilinin dudak şarabının bir başka özelliği de gönlü hasta aşıkları iyileştirmesidir. Bu maksatla sevgili dertlere de deva, hastaya şifa verir.

¹⁰⁴ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.187.

Sorarsa derdine bir çâre haste-dil-i `âşık

Şarâb-ı la`lünü gel ey tabîb-i cân em de (G359-3)

Dudaklara erişmek oldukça zordur. Aşık bu maksatla sokaklarda inler. Onu görenler, meyhaneden bir sarhoşun çıktığını zanneder. Aşık onun kırmızı dudaklarına olan özlemini gidermek için kırmızı şaraba alıştır. Bu aşık için bir mecburiyettir.

Hep ettiğimiz zühd ü riya bî-meze oldu

Düşdük heves-i la`l-i lebinle meye cânâ (G13-4)

Artık aşığın sabrı tükenmiştir. Çünkü sevgilinin dudak şarabına erişemeyen aşık, yani bir anlamda alkolik ruh, dayanılmaz bir hale bürünür. Şair bu benzerliği, meyhane yolunda tüm malını mülkü harcayan sarhoşlar olarak ifade eder.

Düketdi sabrını gönlüm o la`l-i nâba düşelden

Komadı varını harc eyledi şarâba düşelden (G283-1)

3.23.2.2. Gonca, Gül

Sevgilinin dudağının şekli, rengi, kapalı oluşu, büyüklüğü onun goncaya teşbih edilmesine sebep olur. Sevgilinin ağzı çok küçüktür. Onun ağzını görebilmek için aşık, gülümsemesini veya bir söz söylemesini ister. Zaten goncaya benzetilmesinin en önemli nedeni budur. Sevgilinin ağzı goncaya benzetildiği zaman, aşık da bülbüle teşbih edilir. Bu da bülbül-gül mazmunu bize hatırlatır.

Gonceyi açmış nezâketle nesîm-i nev-bahâr

Bülbül-i şeydâ sevinsün öyle bir hem-râzı var (G103-3)

Dudak da gonca da kapalıdır. Bu özelliği, onların sırları saklaması ile ilişkili olarak ifade edilebilir. Gonca-nihal-raz kavramları arasında bir tenasüp olduğu da söylenebilir.

Açılmış bir nihâl üstünde iki gonce-i ra`nâ

İki yâr-i muvâfık birbirine keşf-i râz itmiş (G161-2)

Sevgilinin dudağının açılması, goncanın açılarak adeta bir gül yaprağı haline gelmesine benzetilir. “Gonca giriban” denilmesi bu nedenledir.

Bî-karâr olup eder gonca girîbânın çâk
Andelîbân olucak nagmeye âgâz bülend (G42-4)

Sevgilinin dudakları yani goncaya benzeyen dudakları kimseler tarafından görülmemiştir. Bu gonca dudağın çok küçük olması ile ilgilidir.

Gösterür sünbül-i ter zülf-i perîşanı ucın
Goncenün kimse dahı görmedi dâmânı ucın (G255-1)

3.23.2.3. Kadeh

Dudak-kadeh ilişkisi, bu iki unsurun şeklen birbirine benzemesinden dolayıdır. Her iki unsurun da ortası çukur ve kenarları dışarıdadır. Kadehin içi kırmızıdır. Sevgilinin dudağının içi de kırmızıdır. Aşık da zaten meyhaneye sevgilinin kadehe benzer dudağını gördükten sonra alışımtır. Sevgili her aynaya baktığında aslında kendi dudağını değil de içi şarapla dolmuş bir kadehi görür.

Yâr açup mir'âtı bakdukça açılmış gül sanur
Aks-i la`lin sâgar-ı la`line konmuş mül sanur (G68-1)

Sevgilinin dudak kadehinden, mey içmenin tadı hiçbir şeyde yoktur. Aşık Halep şarabı ile karşılaştırma yaparak, sevgilinin dudağının sefasını anlatmaktadır.

Câm-ı leb-i şîrînüni emmek ne safâdur
Bu neşve `aceb var mı mey-i sâf-ı Haleb'de (G369-3)

3.23.2.4. Şeker, Şirin, Helva

Sevgilinin dudağını tadı yönüyle ele alan şair, onu şeker ya da şirin olarak tasavvur eder. Sevgilinin dudakları tatlıdır. Çünkü dudaklar şeker saçar. Ama sevgilinin şeker saçan dudakları ile aşık konuşamaz. Aşık sevgiliye böyle bir pozisyon bırakmamaktadır.

Söyleşürdi o dehân-ı teng-i şeker-bâr ile

Alabilse gonce şîrîn lebleründen dadını (G432-2)

Şeker benzetmesi, tatlı yiyen bir papağan benzetmesini de bize hatırlatır. Şeker yiyen sevgili aynı zamanda o şeker tadında güzel sözler söyler.

La'lini Yahyâ igen rengîn ü şîrîn vasf eder

Tûti-i şîrîn-suhandır bülbül-i rengîn-edâ (G10-5)

Sevgilinin dudakları helvaya benzetilir. Dudaklar helva gibi yumuşak ve tatlıdır.

La'l-i cânâneye benzer diyü helvâ-yı teri

Agzuna alma leb-i nâzüki Yahyâ ter olur (G77-5)

3.23.2.5. Şerbet, Deva

Sevgilinin dudakları aşıkların susuzluğunu giderir. Bu açıdan şair sevgilinin dudaklarını bir şerbete benzetmiş, susuzluğu gidermeye yardımcı olacağını ifade etmiştir.

Teşneyüz şerbet-i la'lün umaruz

Lutf u ihsânunı işrâb eyle (G375-5)

Aşk sevgilinin dudağının şerbetini kendi aşk hastalığı için bir ilaç olarak görmekte, gittiği yerlerden olumlu bir sonuç alamamaktadır. Yalnızca sevgilinin ilaç gibi olan dudaklarından derdine deva istememiştir.

Bulamadım bir çâre hergiz derd-i bi-dermânıma

Şerbet-i lâ'linden özge etmedik em kalmadı (G440-3)

3.23.2.6. Cevher, Mercan

Sevgilinin dudakları şair tarafından cevhere benzetilir. Genellikle “lal” kelimesi hem dudak hem de değerli bir maden olan taş anlamından kullanılması nedeniyle şair böyle bir teşbih şekline başvurmuştur. Şairin güzel söz söylemesi bir cevherdir, aynı zamanda sevgilinin dudağı da bir cevherdir.

Demidür âzmâyiş eyleyüp tab`un hüner göster

Murassa bir gazelle la`lini vasf it güher göster (G98-1)

Sevgilinin dudakları başkalarına gösterilmeyecek kıymette bir cevherdir. Her isteyen onu göremez.

Agız açma lebün emmek umana

Gevher-i la`lüni nâ-yâb eyle (G375-4)

Sevgilinin dudakları mercana benzetilir. Bu benzerlik ilgisi, dişlerin inciye benzeyişi ile birlikte ifade edilebilir. Çünkü inciler mercanların içinde saklıdır. Mercanlar kapaklı küçük sandıkçıklar gibidir. Şair gözyaşını deniz olarak da tasavvur edince, bu benzetmenin ne derece yerinde düştüğü açıkça görülür. İnci-mercan-deniz sözcükleri tenasüplü bir biçimle kullanılmıştır.

İki çeşmüm yaşından kûyun itdi mecma`u'l-bahreyn

Hevâ-yı dürr-i dendânun hayâl-i la`l-i mercânun (G212-3)

3.23.2.7. Nehir

Sevgilinin dudağı ıslaklık açısından nehre benzetilir.

Sâye endâz ol leb-i cûya gel ey nahl-ı revân

Pâyına yüz sürmege âb-ı musaffâ teşne-leb (G20-2)

3.24. SÖZ

Söz insanın zihnindekilerinin dışı vurumudur. Aşık da sevgilinin düşüncelerini sözleri ile anlar. Ama her şey kötü dahi olsa, aşık onu iyiye yorar. Çünkü seven insan kötülerini görmez, görmek istemez. Her zaman sevgilinin olumlu yönlerini görür. Zaten aşk denilen şey de budur.

Sevgilinin sözü aşık için, güzel sözlerdir. Aşık o sözleri duyduğu zaman başka hiçbir şey istemez. O sözler aşığın zihnine kazanmıştır. Aşık onları unutmaz, unutamaz. Sevgili güzel sözleri her zaman rakibe söyler. Aşık bu güzel sözlerden umduğunu bulamaz. Gerçi sevgili kırk yılda bir aşığa güzel bir söz söyler.

Yâdımdadur ol gonce-femün sözleri Yahyâ

Tab` ehli ider mi suhan-hûbı ferâmûş (G158-5)

Her zaman sevgili güzel sözler söylemez. Çoğu zaman aşığa acı sözler de söyler. Ama aşık için eğer bu kötü sözler bir taş olarak nitelenirse, aşık onu başında taşır. Bu aşığın huzurunu kaçırmaz, aşık aksine daha mutlu olur. Çünkü o sözler sevgilinin güzel dudaklarından çıkmıştır. Aşık için bu bile bir mutluluk ve övün kaynağıdır.

Seng gelse yârdan âşık öper başına kor
Güyyâ ihsân ider hân-ı keremden nân atar (G57-3)

Sevgilinin sözleri aşığa can verir. Adeta bir ab-ı hayattır.

Sevgili, ağzında şeker saklayan bir papağan olarak Yahya tarafından nitelenmektedir. Hatta sevgili güzel söz söyleme konusunda papağandan daha üstündür. Çünkü, sevgili güzel söz söylemeyi papağana öğretmiştir.

Tûtî nice söylerdi bu şîrîn kelimâtı
Olmasa zebânun ana cânâ suhan-âmûz (G144-3)

Tuti suhandan olarak nitelendirilir. Bu niteleme sevgiliye de yüklenmiştir. Sevgili adeta bir papağan gibi her şeyi, olur olmaz ifadelerle aşığa söyler. Aşık da bu sözlerin kendisine bir lütuf olduğu fikrindedir.

Öykünürmüş tûtî-i güyâ şehâ güftârına
Bulduğun söyler mi âkıl ana biraz âr ver (G121-3)

Sevgili esprili sözlerle aşığı büyüler. Ama bu espriler içinde bazen de ateş gibi, sert sözler de vardır. Beyitte “söz atmak” deyimine yer verilmiştir. Bu deyim konuşmak istemek için ya da olumsuz, sinirli olunan bir anda kullanılır. Bu açıdan şair tevriyeli bir dil ile beyti şu şekilde ifade eder.¹⁰⁵

Söz atar hışmı ile kûyundan rakîbe ol perî
Yâ melek Iblîse gökden âteş-i sûzân atar (G57-2)

Sevgilinin sözleri aşık için bazen ilaç gibidir.

Hiç söz yokdur dehânından dimiş erbâb-ı dil
Aşık-ı dil-haste-i hicie şifâdur var ise (G336-3)

¹⁰⁵ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.212.
Kurnaz, a.g.e. s. 287.

3.25. GÖĞÜS

Yahya divanında sevgilinin göğsüne pek yer verilmez. Göğüs tek bir beyitte ele alınmış, parlaklığı ile ifade edilmiştir. Güneşe benzeyen bir parlaklık olduğu göze çarpar.¹⁰⁶

Letafetle açar göğsün çözer gûy-ı gîrbânın
Gül-i rânânın ohşar sinesin mihr-i cihan-ârâ (G4-4)

3.26. SES

Güzellik unsuru olarak çok az yer verilen ses, Yahya divanında ne kadar güzel ve etkileyici bir sese sahip olan sevgiliyi övmek maksadıyla ele alınır. Sevgilinin sesi tazedir. Hoştur. Aşığı etkiler. Ses yüksek çıkar. Şair sevgilinin sesini adeta bir bülbül sesine benzetir.

Bî-karâr olup eder gonca girîbânın çâk
Andelîbân olucak nagma ye âgâz bülend (G42-4)

Aşığın içine sevgilinin güzel sesi işlemiştir.

Câna te'sîr itdi Yahyâ ol cevânun nagesi
Korkarın kim anı bir nâ-sâz nâ-sâz öğredür (G95-5)

3.27. HANDAN

Handan sözcüğü Yahya divanında gülümseme, tebessüm etme manasında ele alınır. Aynı zamanda hande de bu anlama gelmektedir.

Aşık sevgilinin ona gülümseyerek bakmasını istemektedir. Sevgilinin gülümseyerek bir kez bakması, aşığın kalbinde güller açmasını sağlar. Ama bir kez asık yüzle bakması aşığın yanıp yok olmasına neden olur.

Güle baksan yüzüme dildeki âteş gül olur
Hışm edersen tutuşur cümle vücûdum kül olur. (G131-1)

Aşık sevgilinin her gülümseyişinde ona bir kat daha bağlanır. Gülümsemek işveli ve alımlı bir şekilde olur.

¹⁰⁶ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.206.

Gehî itse tebensüm gonceveş geh gül gibi hande

Güzel yâr-i güzînüm gibi şûh u şivekâr olsa (G363-4)

Sevgili bir gonca güle benzetilir. Gonca gül dudağa benzediği için gülümseme kavramı ile birlikte ele alınır. Aşık kendi gönlünü adeta bir çiğ tanesine benzetir. Sevgili ise açılmamış bir gül olan gonca olarak teşbih edildiğinden, o çiğ tanesi goncanın içine düşer. Ama o çiğ tanesinin düşüşü sevgili gülümsediği andadır. Yine sevgilinin gülümsemesi Hz. Yusuf'un düştüğü kuyu olarak da teşbih edilir.

Şeb-nem gibi dil gonce-i handânuna düşdi

Yûsuf gibi cân çâh-ı zenahdânuna düşdi (G424-1)

Aşık sevgiliyi dudağındaki gülümsemesinden tanır. Ama sevgili aşık için merhametsiz birisidir. Çünkü o rezil olan aşığı görünce adeta bir gül gibi gülümsemektedir. Aşıklar sevgili yolunda perişan olmaktadır.

Hüsni ile mümtâz olaldan verd-i handânun senün

Dâg-dârun lâleler güller perîşânun senün (G200-1)

Sevgilinin ağzının küçük olması, onun gülümsemesini de engeller. Aşık ondan bir küçük tebensüm almak için beklemektedir.¹⁰⁷

3.28. ÇENE

Çenenin güzellik unsuru olarak kullanılması, onun bir çukur olması ile ilgilidir ki; aşığın gönlü sevgilinin zindanına düşer. Çene Hz. Yusuf'un kuyuya atılması bu tasavvura sebep olan önemli bir etkidir. Kuyu bilindiği gibi sıkıntılı ve kasvet dolu bir yerdir. Aşık da sevgilinin çene kuyusuna düşmekten bahsetmiş, bu sıkıntıdan neler çektiğini dile getirmiştir. Aşık, o kuyudan sevgilinin sarkan perçemi ile çıkmayı umar.

Dil ider zülfinde ol çâh-ı zenahdânı hayâl

Sarkacak yerdür belî fikr-i amîk ashâbına (G365-2)

Ama aşık bir gün bu kuyudan kurtulma fikrindedir. O fikir ile yaşar. O fikir zaten aşığın aşkının var olduğunu ve devam edeceği ifade eder.

¹⁰⁷ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.225.

Kurtılır çâh-ı zenehdâna düşen dil kayddan

Mübtelâ-yı zülfine pâ-bend olur tûl-ı emel (G227-2)

Sevgilinin çenesini ters dönmüş bir kadeh olarak da nitelendiren Yahya, dudakları şekil olarak kadahe teşbih etmiştir. Bunun yanında dudakların kırmızı olmasını şarap olarak düşünmüştür.

Pür iken bâde ile benzer idi ârızına

Ser-nigûn eylediler döndü zenehdâne kadeh (G39-3)

İKİNCİ BÖLÜM

1.NEF'İ'NİN GAZELLERİNDE GENEL OLARAK SEVGİLİ

Nef'i'nin gazellerinde sevgili vasıflandırılırken, ona farklı farklı isimler ve sıfatlar verilmiştir. Bu, şairin sevgiliye ve aşka karşı olan bakış açısını, dönemin, bölgenin, yaşamın beğenilerini de bizlere ulaştırmada yardımcı olur. Divanda sevgili kavramını kast etmek için; büt, şuh, dilruba, serv-i rana, gül-i ruhsar, yar, canan, şeker-güftar, İsa-dem, afitab, gazal, ahu, meh, nadire-perdaz, can-güdaz, dilber, şeh, padişah, cadu, hoş-rüba, nergis, uşşak-nevaz, şehnaz, huban, dil-firib, dil-nişin, dil-aviz, mihr, şahenşah, hüma, hurşid, dil-sitan, dil-aşub, meh-didar, servi gibi ifadelere yer verilmiştir. Bu ifadeler sevgilinin tüm vücudunu ve cismani varlığını ifade edebileceği gibi bazen de uzuvlardan bir tanesi de ifade etmektedir. Yukarıda sayılan sevgili unsurunun karşılıkları bir hitap şekli olarak teşbih, mecaz ve istiâreler yolu ile yapılmıştır.

Genel olarak Nef'i de aşığa yüz vermeyen, onu dostun ve düşmanın önünde rezil eden bir sevgili imajına rastlarız. Rezil etmek, hatta ileri boyutta aşığı deli divaneye döndürmek sevgilinin her daim yaptığı bir şeydir. Aşık onun için rezil rüsva olur ama sevgili bu durum karşısında üzülmeyi bir kenara bırak, zevk almaktadır. Aşık sevgilinin bu yüz vermemesi nedeniyle de ölüp ölüp dirilir.

Nef'î çekerdi bâr-ı belânı ne hâl ise

Öldürdün ol fakîri de nâz u itâb ile (G106-5)

Aşık sevgiliye hiçbir surette derdini dökemez. Çünkü sevgili aşığa yüz vermemekte, aşığı önemsememektedir. Çaresizlik aşık için en hat safhadadır. Dardını anlatamayan aşık da dolayısıyla aşkını kendi içinde, platonik manada yaşamaya mahkumdur.

Gamze câsûs-ı nazar ammâ hücûm-ı nâzdan

Fırsat el vermez dile arz-ı niyâza n'eylesin (G98-2)

Aşağıdaki beyitte de aşık sabırsızdır, çaresizdir. O kadar naza boyun eğen aşık, sevgiliye ulaşmak adına her şeyi yapmıştır. Sabırsızdır.

Vermesin dil ruhsat âh-ı cân-güdâza n'eylesin
Sabrı yok biçârenin bin dürlü nâza n'eylesin (G98-1)

Sevgilinin cefası aşık için ölümcüldür. Cefa sevgilinin en derinliklerine kadar işlemiştir. Aşığa göre cefada aşk gizlidir. Bunun ölümcül olup olmaması aşığı etkilemez. Aşık o ölümcül darbeyi yemek için beklemektedir.

Gamze-i tükkeş ü çeşm-i sihir-sâzına bak
Kasd-ı cân eyler iken şîvesine nâzına bak (G64-1)

Bunca ölümcül davranış içinde sevgili, utangaçtır. Yalnız utangaçlığın başladığı an aşığın veya aşıkların öldürüldüğü andır. Ölüm aşığın o gaddarlığını bir anda yok eder. Benzetme yerinde ise adeta, süt dökmüş kedi misali suçluluk ve utanç duygusu ön plana çıkar.

Katl-i uşşâk etmeden âr eylemezdi gamzesi
Olmasa şemşîr-i istiğnâsı ger şâdâb-ı nâz (G52-2)

Nef'i, güzeli her şeyden güzel olarak nitelemektedir. Sevgili o derece güzeldir ki; onun güzelliğini anlatmak için benzetilecek şeyler insanoğlunun ulaşamadığı, yüce bildiği varlıklardır. Mesela, sevgilinin yüzü bazen aya bazen de güneşe benzetilmiştir. Bildiğimiz gibi güneş varlıklara hayat veren bir özelliğe sahiptir. Aşığın da hayat kaynağı güneştir, yani sevgilidir. Sevgili güzelliğinin ışığını aşıklarına saçar.

Hüsnünü bilmek dilersen bir nazar mir'âta bak
Âfitâbın pertevi mehtâb gelsin çeşmine (G113-3)

Germ olmasın inende felek âfitâb ile
Gâlibdir ana mihr-i ruhun âb u tâb ile (G106-1)

Güneş aşığa can verdiği gibi aynı zamanda aşığı da yakar. Aşık sevgilinin güneşinden sabredemeyecek hale gelir. Bu sabırsızlık aşığı zedeler ama aşıkta bir eksilme meydana gelmez. Sevgili bunca yangını görmez, görmek için de çaba göstermez.

Sevgilinin bakışı ve dudakları aşığı sarhoş edicidir. Aşık her baktığında kendinden geçer. Bu durumun böyle olması aşığın sevgiliye daha da tutkulu bir şekilde bağlanmasına neden olur. Aşk ile akıl birbirine zıt şeylerdir. Aşkın var olduğu yerde akıldan söz edilmesi ne kadar anlamsızsa, aklın varlığının da aşkı öldüreceği aşıkardır. Sarhoşluk da aşkın varlığı için bir delil niteliğindedir. Sevgili de bu delicesine duyulan aşka kayıtsız kalmaktadır. Aşık bir bakış bir buse için canını vermeye razıdır, sevgili ise aşığı yok saymaktadır. Aslında bu kayıtsızlığın nedeni sevgilinin aşığa yaptığı nazdan ötürüdür. Naz, Nef'i şiirinde sevgilinin en önemli özelliği olarak dile getirilir. Naz aşığı aşık yapan en önemli özelliktir. Bu naz, bazen bakışta, bazen oturuşta, bazen yürüyüşte bazen de konuşmadadır.

Kul etdi âlemi reftârına ol serv-i âzâdım
Ne var bir bendesin lutfundan âzâd etdiğin görsek (G66-3)

Kısacası sevgilinin bedeni ve ruhu aşığı çeken bir yapıdadır. Aşık sevgilinin yaptığı her işte, aşkını görür, bir kat daha aşk artar. Çünkü aşığın gönlü cezbededir.¹⁰⁸

Düşürür dilleri çâh-ı zekana tutmaz ise
Dâmen-i zülf i dil-âvîzini muhkem şâne (G116-3)

2. SEVGİLİ İLE İLGİLİ BENZETMELER

2.1. PADİŞAH, ŞAH, HÜNKAH, ŞEH, SULTAN

Bilindiği üzere aşık için güzellik bir ülkedir. Her ülkeye olduğu gibi bu ülkeye de bir padişahın gerekeceği fikrini düşünen aşık, sevgiliyi de bu ülkeye padişah olarak ilan etmiştir. Nef'i divanında bu şah, padişah, hünkar, şeh ve sultan gibi isimlerle karşılanmıştır.

Nef'i divanında aşık, aşkın kölesidir. Bu kölelikten tek kurtarıcı da sevgilidir; fakat aşık bu kölelikten kurtulmak istemez. Azadlık aşık için sanki bir işkence olarak görülür.

¹⁰⁸ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.122.
Kurnaz, a.g.e. s. 190.

Etme ol şûh ile vuslat hevesin ey Nef'î
Emrine râm edebilsin mi gedâ pâdişehi (G124-5)

Bu beyitte de ifade edildiği gibi, aşık kavuşmayı hayal bile edememektedir. Çünkü padişah olan sevgiliye ulaşmak zordur. Bu bakımdan tasavvur edilen sevgili, büyük olduğu ölçüde de ulaşılmazdır.

Aşık sevgiliyi hünkar olarak değerlendirmiş, Allah'tan ölüp de dirilmek dilemiştir. Çünkü her ölüm ve diriliş aşık için sevgiliye olan bir fedakarlıktır. Bu ölümlerin aksine de şair sevgilinin ömrünün uzun olmasını da Tanrıdan dilemektedir.

Öleyim dirileyim dünyâda Circîs gibi
Günde bir kez kılayım cânım o hünkâra fedâ (G7/2-4)

Hak Te'âlâ Pâdişâhın ömrün efvân eylesin
Etmez oldu devletinde yok yere efgân mest (G24-5)

Aşık sevgiliyi bazen de şaha benzetir. Hatta aşık bu kulluğu o derece ileri götürür ki; şahların şahı şeklinde bile nitelendirir.

Şâh-ı aşkım âlem-i ma'nâ müsellemdir bana
Ser-nigûn peymâne-i Cem tâc-ı Edhemdir bana (G1-1)

O şâhenşâh-ı zîşân u bülend-ikbâl-i devrân kim
Cenâbı pâdişâhân-ı cihânın kıble-gâhıdır (G31-9)

“Ali-cenab” olarak nitelenen sevgilinin aşığa iltifat edip, ona ilgi göstermemesi aşık için onulmaz bir yara açmaktadır. Şarap ile kastedilen aşk şarabını aşık içmek istemekte, o şahın aşığa yaptığını aşık unutmaya çalışmaktadır.

İltifât etmez dirîgâ ol şeh-i âlî-cenab
Gam helâk etdi bizi sun sâkîyâ lutf et şarâb (G9-1)

Her şeyden öte, ne olursa olsun sultanın en temel özelliği hep güzel olması, ondan hep güzeldir diye söz edilmesidir. Güzellik, sultan olan sevgilinin en önemli özelliğidir.

Seni hüsn ile gayet bî-nâzîr ü bî-bedel derler
Ne derlerse senin hakkında sultânım güzel derler (G43/2-1)

2.2. MAH

Divan şiirinde ay kavramı sevgili için kullanılagelen en önemli istiare ve benzetme ögelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ay sevgilinin güzelliği ile ilgili bir tasavvur örneğidir. Ay benzetmesine sebep olan özellik parlaklık olabildiği gibi ayın her zaman insanlara görünmemesi de ifade edilebilir. Sevgili Nef'i de akşam çıkan görünen bir özellikte ifade edilmiştir. Bu özellik aynı zamanda ayın da özelliğidir. Ama bazı akşamlar sevgili kendi yüzünü göstermemektedir. Aşık ise buna üzülmemektedir.

Hattı yakıştı niçün urmaz dil-i uşşâka dâğ
Geldi akşam erdi yakmaz mı dahi ol meh چراğ (G60/2-1)

Serâpâ nerkis encüm gül meh-i tâbâne dönmüştür
Bahârın sun'mı gör kim zemîni âsmân eyler (G33-5)

Sevgili aşığın gözünde çok büyüktür. Onun gücü aşığın çektiği tüm sıkıntıları giderecek derecededir. Aşık kendisine sıkıntı ve cefa çektiren sevgiliden yardım istemektedir. Bu yardım da ayrılığın derdinden kurtulmak için istenen bir yardımdır. Aşığı bu ayrılık karanlığından kurtaracak olan, aya benzeyen sevgilidir.

Çekemem derd-i firâkın meded ey mâh meded
Görmedim bunculayın bir gam-ı cângâh me'ded (G28-1)

Ama her ne kadar aşık sevgiliden yukarıdaki beyitte dile getirdiği gibi yardım istese de; onun aşığa aman verecek, yardım edecek biri olmadığı ifade edilmektedir. İşte onun bu adetin de her zaman olduğu beyitte dile getirilmektedir.

Âşıkı Hızr olsa ger vermez amânı bilmiş ol
Bilmez isen ol meh-i nâ-mihribânı bilmiş ol (G75-1)

Beyitte sevgili ay parçası olarak dile getirilmiş ama nağmeler söyleyen bir ay parçası olarak ifade edilmiştir. Bu nağmeler aşığı eğlendirmek için önemli bir unsurdur.

Âheng-i nevâ eylese uşşâk ile mutrıb

Bir yerde o meh-pâre de ehl-i negam olsa (G117-6)

Sevgili aşık için yakıcıdır, dolayısı ile onun tüm görünümü yakıcı olduğu gibi yüzü de yakıcıdır. Beyitte sevgilinin yüzü güneşe teşbih edilmiş mecaz-ı mürsel yardımı ile sevgili bir ay olarak isimlendirilmiştir.

Yakdı beni kül etdi o mâhın güneş yüzi

Oldu dil-iza' if ü şikeste kül öksüzi (G123-1)

2.3. GÜL

Sevgilinin güle teşbih edilmesinin asıl dayanağı, divan şiirindeki gül-bülbül mazmunuyla ilgilidir. Bildiğimiz gibi sevgili güle benzetilir, aşık da bülbüle. Bülbül gül için kanlı gözyaşlarını döker. Gül ise sevgiliye yüz vermez, kokusu ile kendine çağırırken aşığı; dikeniyile adeta kovalar. Aşığı mutlu etmekten sevgili çekinir. Zaten divan şiirinde de sevgili ikiyüzlüdür. Rakibe bir yüzünü gösterir ki, o yüzü rakibe gülümseyen tarafıdır. Aşığa ise hep kötü tarafını gösterir. “Gül-i rana” kavramı, sevgilinin riyakâr olma özelliğinden ortaya çıkar.

Bülbül canını gül için feda etmeye hazırdır. Sevgili gül bahçesinde bir gül olarak tasavvur edilmiştir. Aşık bu beyitte, sevdiği için ölmeye hazırdır. Çünkü sevgiliye feda edilebileceklerin en üstünü verilirse o zaman aşkın gereği yerine getirilmiş sayılır.

Çemen üzre görünen jâle değil bülbül ol

Eyledi cân güherin ol gül-i gülzâra fedâ (G7/2-2)

Sevgili aşık için bir gül fidanıdır. Bülbül de gülün dalında kendisine bir yuva kurmak ister. Bu açıdan sevgili aşık için bir sığınma yeri niteliğindedir. Ama bu sığınma yerini de bir müddet sonra gül terk eder. Burada sevgilinin ne kadar taze olduğu da ifade edilmektedir. Çünkü “Nihal” sözünden kastedilen taze fidan manasıdır ki; bu da sevgilinin daha bahar çağında olduğunun da bir nişanesi olarak karşımıza çıkar. Fidanın diğer özelliği de istikbalinin parlak olmasıdır. Yani burada kastedilen her fidan gelecekte bir ürün verir. Aşık için de fidan gibi sevgilinin vereceği en güzel ürün, aşığın sevgiliye kavuşabilmesidir.

Niçün şâh-ı Nihâl-i gülde bülbül âşyân eyler
Bu günler hod mahabbet ehli terk-i hân mân eyler (G33-1)

2.4. BÛT, PUT, SANEM

Divan şiirinde sevgili put kadar güzel olarak nitelenmiştir. Şair sevgiliyi anlatırken, onu konuşan bir put olarak anlatan aşık, hem güzellikte hem sözde sevgilinin üstün niteliğini yüceltme yoluna gider. Hatta beyitte put kadar güzel olan, tapılacak kişi olarak ifade edilen sevgili, şair tarafından kısmen de olsa betimlenmiştir. Mesela sevgilinin ağzı küçüktür, dardır. Gülümseme nedeniyle sevgilinin ağzından laf çıkar.

Tengdir gâyet ile ol büt-i şûhun deheni
Hande yol açmasa andan çıkamazdı suhan (G127-1)

Yine put kavramı, sadece sevgilinin put kadar güzel olduğunu ifade etmemektedir. Sevgili aşık tarafından put ya da sanem olarak nitelendirilirken; onun aşığa karşı takındığı ters, aldırılmaz tavır ön plana çıkmaktadır. Sevgilinin aşığa yüz vermemesi bir taş olan puta benzetilmesine neden olmuştur.

Hatta putla ilgi kuran şair, sevgiliden söz ederken Müslümanlık harici unsurları da ifade etmektedir. Çünkü put ateşperestlik ya da diğer inanışlarla ilgili bir kavram olarak ifade edilebilir. Sevgili Hz. İsa'nın ümmetidir. Bu nedenle Hz. İsa'dan aşığa dudağının şarabı ile haber vermektedir.

Ey sanem verir leb-i la'lin Mesihâdan haber
Gûyiyâ hâl-i lebin bir Hindû-yı âteş-perest (G14-2)

Bazen sevgilinin put kadar güzelliği dile getirilirken, Nef'i "deyr, sanem" gibi kelimeleri de bir arada kullanarak, tenasüp sanatına yer verir. Aşağıdaki beyitte bu durumu örnekleyen bir kullanımdan söz edilebilir:

Sen büt-i deyre gelir deyüben ey rûh-ı revân
Cânların kıldı sanemler der ü dîvâra fedâ (G7/2-3)

2.5. MERYEM, İSA-DEM

Divan şiiri, farklı kaynaklardan yararlanarak sevgilinin güzelliğini tasvir etmiştir. Bunlardan birisi de Hristiyanlık kaynaklarıdır. Şair genel olarak kendisini üstün vasıflı bir aşığa teşbih etmiş, bazen de üstün yaratılışlı birisine benzetmiştir. Zaman zaman da Cebrail'e benzettiği de olmuştur. Aşık Cebrail olarak, Meryem'i düşünmenin haram olduğunu kendisinde görür. O sevgiliyi fikrederken aslında büyük bir günah da işlemektedir.

Âşıkım ammâ yine dûşîzegân-ı fikrime
Cebrâ'îlim Meryem-i endîşe mahremdir bana (G1-6)

Hristiyan unsurlardan yararlanma, bazen de farklı şekillerde ifade edilir. Sevgilinin aşığa can verici bir özelliği olması, onun İsa nefesli olarak nitelendirilmesi sebep olur. Çünkü sevgili çektirdiği acılarla aşığa eziyet edip, onun canını alabileceği gibi, Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi gibi aşığa da can verebilir. Yine bu can verme işinin çabuk olması yönünden de Hz. Hızır'ın çabuk yetişmesi için yapılan duayı aşık yapmaktadır.

Değil gird-i lebinde hattı ol İsâ-demin güyâ
Du'â-yı Hızırı bir mercândan fîncâne yazmışlar (G30-2)

2.6. AFİTAB

Güneş, kelime olarak bir gezegen adı olmakla birlikte, aslında güneş sıfatları ile edebiyatta kullanılır. Güneş; canlılar için ışık veren, hayat için yaşatan, büyüklüğü ve sarı rengiyle ulaşılmaz bir yapısıyla ünlüdür. Güneşin bu durumu divan şiirinde çeşitli benzetme ve tasavvurların doğmasına neden olmuştur.

Sevgilinin bakışlarındaki parlaklığın güzelliğine güneş bile güç yetiremez. Çünkü sevgili o kadar parlak ve ışık saçıcıdır ki, deyim yerindeyse güneş onun karşısında güçsüz kalır.

Gamzene pür-tâb iken tâkat getirmez âfîtab
Bâde akli var ise bîtâb gelsin çeşmine (G113-2)

Sevgili, aşığın karanlığını güneşe benzer yüzü ile aydınlık yapar. Çünkü sevgili olmayan bir yaşam karanlıkta ve kapalılıkta kalmış bir hayattır. Bu açıdan asıl hayat sevgilinin yüzünün ortaya çıkması ile olur. Burada güneşin parlaklığı ve aydınlatıcı özelliği ön plana çıkmıştır. Hatta sevgilinin yüzü gündüzün en parlak anından dahi daha parlak olarak teşbih edilmiştir.

Gecemiz rûz-ı rûşen oldu belki rûzdan rûşen

Şu dem kim şem‘-i rûyun arza kıldın âftâb âsâ (G7/1-3)

Güneşe benzerlik, güneşin bazen ortaya çıkması, bazen de ortadan kaybolması ile ilgilidir. Çünkü güneş sürekli bir dönüş hareketi içindedir. Sevgili de aşık için bu şekildedir çünkü sevgili, bazen aşığa görünür bazen de aşığın gözü önünden kaybolarak gider.

2.7. CADU

Divan şiirinde yaşanan aşklar hep sıra dışıdır. Olağanüstü olaylara ve ilişkilere yer verilen edebiyatımızda, soyut bir poetik yapılanmanın ön plana çıktığı görülmektedir. Aşık, aşk için her zaman, insan ötesi ilişkiler üzerinde durur. Sevgilinin büyüleyici aşkı, aşıkta sevgilinin büyücü olduğu fikrini ortaya çıkarmaktadır. Büyücülük ve büyü kavramı sevgilinin gözlerine gizlenmiştir. Göz o büyü ile aşığı tutuklar, aşığa sorgu sual etmeden onu içine alır. Aşık bu büyüün insan üstü bir şey olduğunu fark eder ve Allah’tan yardım diler.

Kim görse olur gamzene elbette giriftâr

Yâ Rab ne füsûn eyler o câdû-yı mahabbet (G19-2)

Sihirbazlık yeteneği yukarıda ifade edildiği gibi her zaman gözlerde olmaz. Bu büyü bazen aşığı bağlar. Bu bağ da sevgilinin kakülüdür. O büyüleyici kakül, aşığı sersemleştiren bir yapıdadır. Sersemlik aşkın verdiği bir rehavetten olabilir.

Bilmem ne füsûn eyledi ol tura-i câdû

Kim böyle serâsime vü âşüfte-nümâyız (G55-2)

2.8. RÜSTEM

Sevgili aşığın gönlünde, ulaşılmaz bir tahtta oturmuştur. Bu bakımdan sevgilinin ulaşılamayacağı, aşığın hayal bile edemeyeceği yerlerde durduğu aşıkardır. Sevgilinin, aşığın gözünde olağanüstü bir mizaçta olduğu düşünülmektedir. Hatta aşık onun bir bakışı ile en güçlü kuvvetli kahramanları yerle bir edebilen bir özelliğinin olduğunu ifade etmiştir. Bu açıdan Rüstem'e benzetilmiştir. Rüstem Firdevsi'nin Şehnamesinde destanlaşmış güçlü bir pehlivandır. Elinden kurtulan yoktur. Bu özellik bakımında aşık da sevgilinin gözlerinin fersiz, güçsüz olduğunu dile getirirse de bakışların güçlü bir pehlivan gibi aşıkları yerle bir edeceğini dile getirir.

Bir nigenle Kahraramânı katl eder Rüstem gibi
Baksan ammâ çeşmine bir haste-i bîtâb-ı nâz (G52-3)

Bazen şair için Rüstem kuvvetli bakışları eline kılıcını alarak aşığa doğru yöneltmektedir. Sevgilinin bakışının öldürücülüğü Rüstem tasavvurunda da işlenmiştir.

Almış ele Rüstem gibi şemşîrini gamze
Olmuş ana müjgânları saf saf siyeh-i mest (G21-3)

2.9. AFET-İ DEVRAN

Sevgili aşığa göre o derece üstün vasıflıdır ki, adeta güneş gibidir. Yeryüzünde bulunan gamlı mekanların cümlesini aydınlatır. Bu üstün vasıf, insanların sevgiliye bağlılığını artırmıştır. Bir bakıma sevgili hayat veren bir özelliktedir. Aşıkların gönlüne hayat verir ki; o nedenle aşıklar da sevgiliye mübtela olmuşlardır. Bu nedenle sevgili, zamanın afeti olarak şair tarafından tasavvur edilmiştir.

Gün gibi bilmem kimin gam-hânesin pür-şevk eder
Halk-ı âlem mübtelâ bir âfet-i devrâna hep (G12-2)

2.10. LEYLA

Klasik şiirimizde Leyla-Mecnun mazmunu çok yer alan bir mazmundur. Leyla, aşık için erişilmez bir kişidir. Aslında Leyla; aşkı, karanlıkları, ulaşılmazlığı, sevdayı hatta kara sevdayı simgeler. Bu onulmaz dert Mecnunun bağrında yaradır. Mecnun aşkıyla öyle sıkıntı ve zorluklar içine düşer ki; adeta afete uğramış bir şehir gibi hisseder kendini. Zaten Leyla'nın güzelliği de aşık için bir efsanedir. O güzelliği görmek aşığa tam manasıyla nasip olmamıştır. Aşık Leyla'nın hayali ile yetinir. Çok zaman bu aşk Kays için beşeri aşktan ilahi aşka doğru yükselir. İnsanların dillerinde adeta efsaneleşmiştir Leyla.

Aşkıyla giriftârın âvâre eden âfet

Leylâ ise de hüsnü efsâne midir bilmem

(G77-4)

2.11. YUSUF

Yusuf bizim literatürümüze Kuran-ı Kerim'de zikredilen bir kıssadan geçmiştir. Kısa peygamber olan Hz. Yusuf'un en bilinen ve belirgin özelliği köle iken ülkenin kralı olması ve güzelliğidir. Hatta o derece güzeldir ki; elma yerken onu seyreden kadınların tamamı parmaklarını, elma kestikleri bıçakla doğramışlardır. O büyüleyici, insanı kendinden alan bir güzellikle nitelendirilmektedir. Şair de sevgiliyi güzelliği açısından Hz. Yusuf'a teşbih etmiştir. Hatta Yusuf'un sevgiliyi görmesi ile sevgilinin ona aşık olacağı aşık tarafından dile getirilmektedir.

Belki Yûsuf da seni görse olurdu âşık

Ol kadar hüsn ile mümtâz ü dil-ârâsın sen

(G99-4)

3. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

3.1. GAMZE

3.1.1. Genel Olarak Gamze

Bakış, yan bakış anlamında kullanılan bu kavram sevgilinin aşığa karşı kullandığı en etkili silahlardan biri olarak ifade edilebilir. Çünkü sevgilinin sarhoş eden bakışları, nazı, çekiciliği, fettanlığı vb.. birçok özelliği hep bakışlar aracılığı ile aşığa

ulaşır. Yine bakışlar aşığı yaralayan bir özelliğe de sahiptir. Çünkü sevgilinin bakışları, savaş aletleri ile teşbih edilerek anlatılmıştır. Bu bakışlar bazen kılıca bazen de oka benzetilmiştir. Bu yapılan savaş da tek taraflı bir özellik gösterir. Çünkü aşık sevgiliye karşılık vermeye kıyamamaktadır. Ama aşık bu öldürücü bakışlar karşısında asla hiçbir şeyden vazgeçmeyerek, yine de sevgiliyi düşünmekten geri kalmaz.

Bakışlar ile bazı zamanlar sevgilinin yürüyüşü de bir arada kullanılmıştır. Genelde silah olarak dile getirilen bakışlar, bazen de aşık için bir imdat özelliği gösterir.

İmdâd-ı nigâh ile cihângîrî-i fitne

Âşûb-ı hırâmıyla mübâhât-ı kıyâmet (G18-3)

Gamze öldürücü olduğu kadar da aşık için içinde sınırlar saklayan bir yapıdadır. Çünkü bakıştaki gizler aynı zamanda, sevgilinin merak edilmesine, onda var olan gizlerin aşıkta hisler uyandırmasına da sebep olmaktadır. Bu hisler merak duygusu olduğu gibi korku ve istek gibi hisler de olmaktadır.

Yine bu gizli şeyler saklayan bakışlar, casus özelliği de göstermektedir. Bu casus nazlı bir özelliktedir. Nazlı ve casus bakışlar sevgilinin en önemli özellikleri arasında yer almaktadır. Sevgili bu nazlı ve casus olarak nitelenen bakışlara esir olmaktadır. Bu esaret aşığı memnun eden bir esaret olarak da dile getirilebilir.

Uşşâk-ı esîr etmek ise âdet-i gamze

Hûbânı şikâr eylemedir hûy-ı mahabbet (G19-3)

Zaman zaman da bakışlar şair için bir kahramandır. Askerlerini önüne katmış olan bu kahraman aşıkla savaşıyor. Aşık bu savaşta hep mağlup olan taraf olmakla birlikte aynı zamanda, bu savaşın ve saldırının da bitmesini istememektedir. Bu bakışlar zaten, aşığın gönlünü alan bakışlardır. Bir fatih edasıyla aşığın gönlü fetholunur.¹⁰⁹

Ne gamze Kahramân-ı kişver-ârâ-yı melâhat kim

Dizilmiş leşker-i müjgân anın saf saf sipâhıdır (G31-2)

¹⁰⁹ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.159.
Kurnaz, a.g.e. s. 232.

3.1.2. Gamze İle İlgili Benzetme ve Tasavvurlar

3.1.2.1. Kılıç

Gamzeye edebiyatta kılıç özelliği yüklenmektedir. Çünkü kılıç aşığın canını alabilecek en önemli ögedir. Bu bağlamda sevgilinin bakışı aşığın canına kastetmekte, bu cana kastetme işini de sevgili nazlı bir şekilde icra etmektedir. Öldürücülük, öldürme amaçlı da olsa, genel olarak aşığı yaralayıcı bir vasıf taşımaktadır.

Gamze-i tükkeş ü çeşm-i sihir-sâzına bak

Kasd-ı cân eyler iken şivesine nâzına bak (G64-1)

Yukarda bahsettiğimiz yaralama, kan dökülerek ortaya çıkmaktadır. Bu dökülen kanı da sevgili zevkle izlemektedir. Bu sevgili için zevk duyulacak bir durumdur. Bu zevkle birlikte de aşık bu durumdan oldukça zevk almıştır. Cefa gibi kötü bir zevki de çekmeye razı değildir.

Hûn-ı dili bir zevk ile nûş etmede gamze

Ol Iezzet ile zehr-i cefâyı çekemez dil (G76-3)

Aynı şekilde şair sevgilinin bakışlarını Rüstem'in kılıcına benzetmiştir. Bilindiği üzere ünlü İran Hükümdarı Rüstem, büyük bir kahraman olarak dile getirilir. O kahraman özelliğini aşık sevgilinin bakışlarında görmüştür:

Almış ele Rüstem gibi şemşîrini gamze

Olmuş ana müjgânları saf saf siyeh-i mest (G21-3)

3.1.2.2. Cellat

Sevgilinin öldüren bakışları aşık için büyük bir afet olarak ifade edilmektedir. Çünkü sevgili bakış atarken, onda var olan kirpik kaş ve bakış her anlamda aşığı öldüren bir niteliktedir. Bu açıdan şair bakışları cellatla eşdeğer olarak görmekte, bakışın öldürücü özelliğini ifade etmektedir.

Olmaz ol gamze-i cellâd gibi bir âfet

Ki ne tîg-ı müje ne hançer-i pûlâd ister (G35-2)

Cellat bakışlı olsa da sevgili, aşık sevgilinin bakışlarına muhtaçtır. Sevgilinin aşığa vereceği bir selam bile aşık için çok kıymetli ve değişilmez olarak algılanır. Hatta

aşığın yaşama enerjisi sevgiliden duyulan beklentilerle ilişkilidir. Cellat bakışlar aşık için aldatıcı bir özelliktedir. Aşık bu ölüm oyununun içinde kendisini bulmaktadır.

Aşık için bu aşk eziyeti o kadar fazlalaşır ki, aşığın rakibi bile bu duruma bakarak, aşığın sevgilinin silahından duyduğu acıdan dolayı acır.

Gamze sundukça elin kabza-i gaddâresine
Acır ağyâr dahi âşık-ı bîçâresine (G108-1)

Sevgilinin bakışları da aşıkları adamlık yapmak kaygısıyla öldürür. Ama burada sevgilinin bilmediği bir şey vardır ki o da adam öldürmenin günahıdır:

Çeşmi merdümlük ederken öldürür âşıkların
Gamzesi bilmez günâh-ı katl-i merdüm n’’eydügin (G90-3)

3.1.2.3. Hançer

Sevgilinin bakışları bir hançere benzetilmiştir. Hançer bilindiği üzere kan döken bir silahtır. Aşık sevgilinin hançer gibi bakışları altında, kan dökmekte, çırpınmaktadır. Bu bakışlar aşığın zevk almasını sağlar. Bu hançer keskinliği ölçüsünde aşığa zevk verir.

Dil verdi ise gamze-i hûn-rîzine Nef’î
Biçâre hemân hançer-i bürrânına düşsün (G95-5)

Bakışlar, aşığın canını almak hedefindedir. Kana susamıştır. Bu susuzluğu giderecek olan tabî ki bir hançerdir.

3.1.2.4. Ok

Bakışlar bazen ok, bazen de ok atıcı özellikte dile getirilmiştir. Çünkü bakışlardaki, gamzedeki asıl özellik öldürücülüktür. Bunu sağlamak için, sevgili her bakışta aşığı bir kez daha öldürür. Ok bazen aşığın isteğiyle gelebileceği gibi, bazı zamanlarda ise, bilinmeyen bir anda, kazara aşığın gönlüne çarpar. Aşık bu nedenle de can verir. Zaten gönül de o bakışlar karşısında çaresizdir. Yapacak bir şeyi kalmamıştır.

İztrârî dil nice cân vermesin ol gamzeye
Çare yok tîr-i kazâdan ihtirâza n'eylesin

(G98-4)

Ok atılır atılmaz, genellikle aşığın gönlüne çarpmaktadır. Zaten gönülde var olan yara adeta okun içine gireceği bir kın, bir kılıf gibidir. Aniden atılan bu ok hem kaza okudur, hem de aşığı gafil avlamıştır.

3.1.2.5. Hükümdar

Sevgilinin bakışları aşık için bir tatar olarak nitelenmektedir. Bu bakışlar bazen iyi bir hükümdar olarak ifade edildiği gibi bazen de kötü ve yakıp yıkan bir tatar komutanı olarak ifade edilebilir. Burada hükmedilen ve yönetilen aşığın gönlüdür. Aşığın gönlü sevgilinin bakışlarının durumuna göre bazen iyi yönetilir, bazen de sevgilinin bakışındaki kötülük neticesinde kötü yönetilir. Kötü yönetilme, aşığın gönlünün darmadağın olmasına sebep olan yegane nedendir. Sevgilinin bakışı aşığın kalbini şu beyitte adeta Moğolların dünyayı yakıp yıktığı gibi aşığın gönlünü yıktığını şair ifade etmektedir:

Nakd-ı cân u dil mi kor tâtâr-ı gamzen kimsede
Böyle kalırsa eğer dünyâyı yağmâlar gibi

(G125-3)

3.1.2.6. Mahmur

Mahmur bakışlar ile nazlı olmak ve sarhoş gözler beyitlerde genellikle bir arada kullanılır. Sevgili aşığa uykulu gözlerle bakar. Bu bakışlar büyülenen aşık, onun naz şarabı ile de sarhoş olmaktadır. Sevgilinin bu üç unsuru yani sarhoş gözler, nazlı bakışlar ve mahmur bakışlar biribiri ile ilişkilidir ve her biri biribiri nedeniyle sarhoş olmaktadır.

Gamzesi mahmûr u çeşmi nîm-mesti hâb-ı nâz
Biribirine nezâketle eder işrâb-ı nâz

(G52-2)

Burada ifade edilen sarhoşluk aslında aşkın ve güzelliğin sarhoşluğu olarak da ifade edilebilir. Bazen de sevgilinin boyu, cilvesi ve mahmur bakışları bir arada kullanılmaktadır. Sevgili bir nergis fidanı olarak teşbih edilir. Bakışlar adeta bir nergise, boy ise bir fidana benzetilmiştir.

3.1.2.7. Şule, Germ

Bakışlar bazen de ateşli ve yakıcı özelliği ile ele alınabilir. Aşığa doğru yönelen her gamze, onun içini yakmaktadır. Aşığın bu ateşe dayanacak ve sabredecek gücü kalmamış, aşık derinden sarsılmıştır.

Cezbe-i hüsne nice tâkat getirsin ehl-i aşk
Bir nigâh-ı germe döymez bin cihân sabr ü şekîb (G11-4)

Gamzene pür-tâb iken tâkat getirmez âfitâb
Bâde aklı var ise bîtâb gelsin çeşmine (G113-2)

Bakışların ateşi öylesine kavurucu olmuştur ki, aşık yanar kavrulur. Aşık yüzüne bir önlem olarak güneş ışığından yapılmış peçeyi kullanılır. Aşk, o kadar kavurucu bir hal alır ki; güneş ışığını aşık kendisine gölge olarak serinletici bir unsur olarak görür.

3.1.2.8. Cadu

Sevgili bakışlarıyla sadece yaralayıp öldürmez. Daha öncesinde aşığı büyüler. Aşık bu çözülmeyen büyünün esiri gibidir. Bu esaret aşığı yıpratmıştır ama bu büyüyü de çözdürmek aşığın harcı değildir. Bakışlardaki sihirlilik aynı zamanda sarhoş edicidir. Bu cadı şarabı olarak beyitlerde ele alınır. Bakışların aşığı etkilediğini dışardan gören rakip bile farkeder:

Öyle mi nâzik geçer ol gamze-i câdû-şirâb
Âşıka zahm urduğun idrâk ede anın rakîb (G11-1)

Sevgilinin bakışlarının sihri bazen iyilik yüklü bazen de kötülük yüklü olabilir. Bu sihri yapan gözlerdir. Bakışlar ise sihirlidir. Bu sihir aşık için bir afet olarak da ifade edilir. Afetler bilindiği gibi her şeyi yıkan yok eden bir özellik gösterir. Bakışlar da bu afete benzer sonuçlar doğurur.

Bazı anlar ise bakışlar; sihirli olduğu gibi, sarhoşluğundan ötürü olay çıkarıcı birisi olarak da ifade edilmiştir. Yani; kısaca naz, sihir ve sarhoşluk bu tarz beyitlerde aynı anda ifade edilen terimler olarak göze çarpar.

3.1.2.9. Cazibe

Sevgilinin bakışlarının çekici olduğu ve aşığı kendisine tutkun hale getirdiği de dile getirilmektedir. Çünkü bakışlar öyle derinliklidir ki; ona her bakan, sevgiliye kesinlikle tutulur. Aşıkların bu gamzeden sonra akılları çalınır. Sevgilide ayrı bir büyü vardır.

Her kime nazar etsen olur sana giriftâr

Bir câzibe hûş-rübâ var nigeinde (G109-4)

Aşık bu çekicilik karşısında dayanamamakta, kendini kaybetmektedir. Hatta o cazibe, aşığın sarhoş gibi bir hale bürünerek kendini kaybetmesine neden olur. Tabi ki, bunun sonunda aşık sevgiliye ve dünyaya rezil olur. Gizlilikler, sarhoş zihinle açığa çıkar. Bir çekici bakışın aşığı nasıl bir duruma düşürdüğünü şöyle örneklendirebiliriz:

Gamzen dili rüsvâ-yı cihân eyledi âhır

Billâh ben ol âfeti hem-râz sanırdım (G86-2)

3.1.2.10. Avcı

Sevgilinin bakışları için düşünülen bir tasavvur da avcılık özelliğidir. Bilindiği gibi avcı avını gafil avlar. Avın boşluğundan, eksikliklerinden yararlanır. Mesela; kar yağdığı zaman kuş veya balık avlamak daha kolaydır. O ortam, yiyecek eksikliği nedeniyle avın hazırlanan tuzağa düşmesine sebep olur. Divan şiirinde de sevgilinin bakışları bir avcı olarak nitelenir. Bakışların bu özelliği, sevgiliye aç olan aşığı da çekmektedir. Bu kargaşa ve fitnede aşığın gönlü sevgilinin bakışlarının tuzağına kapılır. Bakışların avcılık özelliği ile genellikle sevgilinin ayağa benzeyen kakülü bir arada verilmiştir.

Çekme gam bir âfet-i pâ-der-hevâdır turrası

Gâfil olma fitne-i ser-der-kemîndir gamzesi (G128-2)

3.1.2.11. Fitneci, Aşub

Bakışlar, seven-sevilen arasında ilişki kurulmasında büyük bir rol oynar. Bir insanın bakışından onun fikrinin olumlu ya da olumsuz olduğu anlaşılabilir. Nef'i şiirlerinde sevgilinin bakışlarının fitne fesat çıkardığını dile getirmiştir. Çünkü bakış

aşığı büyülecek kadar etkilidir. Büyülenen aşığın bu güzellik karşısında başı dönmektedir. Bakıştan da kurtulmanın bir yolu yoktur.

Kurtuluş yok sitem-i gamze-i fettanından
Çeşm-i sermestinin âdem mi geçer yanından (G92-1)

Fitneci bakışlar, genellikle cadu-sihir kavramlarıyla bir arada ifade edilir. Çünkü bu kavramlarla tenasüp içerisinde verilen beyitlerde sevgilinin fitne çıkarıcı özelliğinin, bir büyü neticesinde ortaya çıktığı söylenebilir.

Dünyâyı girişmeyle esir eyledi bilmem
Câdû mudur ol gamze-i fettân ne belâdır (G43/1-5)

Sevgili o kadar fettandır ki; her yönü ile ortalığı karıştırıcı bir özelliğe sahiptir. Fitne fesat doludur. Aşıkları birbirine düşürür. Aşık da bu konuda gördüğü yanlışlara karşı önlem almaya çalışmaktadır. Lakin bu konuda başarılı olup olmayacağı belli değildir.

Gamzesi âşûb-ı cândır turrası dâm-ı belâ
Fitnedir ser-tâ-kadem ol dil-sitâni bilmiş ol (G75-3)

Aşık, kafirin bile böyle ortalığa fesat yayan bir güzele aşık olmamasını ifade eder. Çünkü böyle bir aşık, hem müslümanı hem de kafiri dininden eder. Çünkü o akli ve gönlü karıştırıp, onlara fesat soktuğu gibi, aşıklarının dinini de karıştıran biri olarak görülür.

Olmasın kâfir de böyle dilrübâyâ mübtelâ
Âfet-i cândır gamı âşûb-ı dîndir gamzesi (G128-3)

3.1.2.12. Nazlı

Genellikle naz ve sarhoş kavramları bir arada kullanılmıştır. Çünkü naz, sevgilinin aşığı etkilemek için kullandığı en önemli güzellik unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nazlı bakış aşığı öldürür. Nazlı sevgilinin öldürücü bakışları beyitte şu şekilde ifade edilmiştir:

Girişme dil-firîbâne tegâfüllerle nâzende
Nigah mestâne katl-i bî-günâh ile mübâhîdir (G31-4)

Bu naz sadece inleyen aşığı işler. Çünkü aşık, sevgilinin nazını çekebilecek olan yegane kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan naz sadece aşığın olduğu yerlerde, sevgili tarafından yapılır. Ama bazen de sevgili aşığı naz edeceğine, aşık sevgiliye naz etmek ister.

Bir gamzeye bin nâz ederiz istesek ammâ

Kîrat ile ma'kûl bilir sersem-i aşkız (G50-5)

Sevgilinin bakışının nazı, utangaç bir şekilde tezahür eder. Çünkü hem bakıp hem de utanmak sevgilinin temel özelliği arasındadır. Böyle farklı bir naz ortaya çıktığı ifade edilebilir.

3.1.2.13. Sazende

Sevgili bakışlarındaki nazla aşıklara bakar. Onun bu nazı genellikle bakışının sazi olarak hayal edilmiştir. O, o bakış sazını eline aldığı zaman, tüm dünyaya yayılan bir bakış nazı ortaya çıkar. Saz, kirpiklerin açılıp kapanmasıyla ezgisini yayar. Bu kirpiklerin nezaketinden ileri gelir. Her kapanan göz kapağı, sazın teline vurmak manasında teşbih edilir.

Gamzesi mahmûr olup sundukça câm-ı nâza dest

Nâz u şiveyle urur her bir müje bir sâza dest (G15-1)

Aldıkça ele gamzeleri sâz-ı mahabbet

Dünyâyı tutar nağme-i şehnâz-ı mahabbet (G20-1)

3.2. AĞIZ

Ağız Nef'i divanında sevgilinin kendini ifade ettiği bir uzuvdan öte, darlığı ve küçüklüğü ile dikkat çeker. Darlık aşık için gizliliği simgeleyen bir özellik taşır. Bu açıdan baktığımızda ağız, sevgilinin kullandığı bir özellik olarak görülmez. Sevgilinin ağzı, bir putun ağzı gibidir. Çünkü put, bir heykeltıraş tarafından özenilerek ortaya konulmuştur. Sanatsaldır. Bu açıdan sevgilinin ağzı da adeta o sanat eseri gibidir. Putla insanı ayıran en önemli özellik de insanın hareketidir. Put kadar güzel olan sevgilinin de hareketi ağzının hareketidir. Ağız hareketi olan gülümseme de eğer sevgilide olmasa, aşık sevgilinin o dar ağzını göremez. Zaten sevgilinin ağzını görmesi için de aşık da onun küçük bir gülümsemesini beklemektedir.

Tengdir gâyet ile ol büt-i şûhun deheni

Hande yol açmasa andan çıkamazdı sühan

(G127-1)

Divan şairleri birçok bakımdan sevgilinin ağzını anmışlar güzellik unsurları içinde onu, yuvarlak hali, kenardaki ben ve ayva tüyleri ile, temaşaya dayanan bir güzellik arzetmesi yanısıra, konuşma özelliği dolayısıyla üstün tutmuşlardır. “Öpmek, buse almak” gibi söyleyişler ise ağzın cinsi açıdan edebiyatımıza girmesine sebep olmuştur. Ağız genellikle darlığı ve küçüklüğü ile dikkati çeker. Hatta çoğu zaman ağız, yok diye bilinir. Bu yokluk ağzın küçüklüğünü ifade ettiği gibi, onun görünmediğini ve dudakların sakladığını ve içindeki mücevherleri göstermediğini anlatır. Kapalı oluşu ve gizliliği ise bir goncayı andırır. Bu bakımdan o bir sırdır.¹¹⁰

Ağzın sır saklaması gonca olarak nitelendirilmektedir. “Divan şiirinde gonca; sevgilinin ağzı yerine kullanılır ve açılmamışlık özelliği ile kendini gösterir. Goncanın gülmesi, açılmasıdır. Tıpkı insanın güldüğü zaman ağzının açılması gibi. Oysa kapalı hali içinde sırlar saklayan gülü andırır, onun açılması sırrın açığa çıkmasıdır.”¹¹¹

3.3. DUDAK

3.3.1. Genel Olarak Dudak

Dudak Nef'i divanında güzellik unsuru olarak, üzerinde fazlaca durulmuş öğelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dudak; kırmızılığı, sarhoş ediciliği, tadı, çekiciliği, can vericiliği özellikleri ile ele alınmıştır. Aynı zamanda gülümsemek de dudakla ilgili bir tasavvur olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşık sevgilinin dudağı ile sarhoş olur. Aşığın o lezzetten başı döner. Şaraptan bir kadeh için kendini kaybeden bir sarhoştur. Hem de dudağın rengi “lal” olarak ifade edilir. Lal hem kırmızıyı hem de dudağı temsil etmektedir. Lal aynı zamanda kıymetli bir madendir. Bu açıdan da şair, ortaklık ilgisi kurma fikrindedir.

Dudak aynı zamanda aşığa can veren bir özellikte dile getirilmektedir. Bu hayat suyu olarak ifade edilebilir. Can veren özelliği de dudağın, aşığa sonsuz bir yaşam bahşetmesiyle ilgilidir.

¹¹⁰ Pala, a.g.e., s.9-10.

¹¹¹ A.g.e., s.168.

3.3.2. Dudak İle İlgili Tasavvur ve Benzetmeler

3.3.2.1. Şarap, Kadeh

Dudak kavramı genellikle şarap ve kadehe teşbih edilir. Görünüş açısından, şaire göre dudak adeta bir kadeh gibidir. Ve bu kadeh içerisinde sarhoş eden bir şarabı bulundurur. İçerisinde var olan şarap da saftır. Aşık bu saflık nedeniyle sevgilinin dudağına bağlıdır ve o derece de, o dudaklar aşık için sarhoş edici niteliktedir.

Şevkımız yok zevk-i câm-ı la'l nâb-ı dilbere

Şi'r-i hâkân-ı şeker-güftâra düşdü gönlümüz (G46-6)

Bazı noktalarda ise Nef'i sarhoş olmayı bir amaçtan çok, bir araç olarak ifade etmektedir. Sevgilinin dudağını öpmek için dudaktaki şarabı düşleyen aşık, okuyucuya amacının şarap içmek olduğunu dile getirirse de asıl amacının öpmek olduğunu kendisi de ifade etmektedir.

Gâhî leb-i sâkî vü gehî sâgar emilse

Yârân-ı safâ bûse ile mugtenem olsa (G117-5)

Aşık dudağın sarhoş ediciliği düşüncesiyle o kadar yanar ve kavrulur ki ; kendi evini meyhane olarak düşler. O nedenle her an, her yerde bu düşünce ile sarhoş olarak gezmektedir.

3.3.2.2. İsa-dem, Hayat-ı Cavidan, Can-bahş

Dudak kavramı divan şiirinde olduğu gibi Nef'i'nin şiirlerinde de uzun bir hayat ve hatta ölümsüzlüğün simgesi ve yolu olarak görülmüştür. Çünkü sevgili dudaklarıyla aşığa can verir. Hz. İsa'nın ölmüşlere can verme özelliği şair tarafından sevgiliye atfedilir. Bu, İsa özellikli sevgilinin dudakları da yuvarlaktır. Zaten İsa-Nefes ile Ab-ı hayat kavramları genellikle bir arada kullanılır veya bu sözcüklerle ilişkili olan sözcükler birlikte kullanılmaktadır.

Değil gird-i lebinde hattı ol İsâ-demin güyâ

Du'â-yı Hızırî bir mercândan fincâne yazmışlar (G30-2)

Aşık sevgilinin dudakları ile hayat bulmakta, rahatlığa kavuşmaktadır. Sevgilinin dudağına en yakın olduğu an, dudağını öptüğü andır. Aşık o dudakları her öpüşünde, adeta yeni bir hayata kavuşur. Bu aşık için sözle anlatılamayacak kadar güzeldir.

Leb-i cân-bahşını bûs etmiş idim vâkı‘ada

Bir safâ eyledim ey yâr ki ta‘bîr edemem (G88/2-2)

Aşık sevgilinin dudaklarında yeni bir hayata kavuşmak hevesindedir. Bu yeni hayatla sonsuzluğa gideceğini sanan aşık, aynı zamanda, sevgilinin dudağı ile hayatının sona ereceğinin de farkında değildir. Dudaklar hem uzun bir ömür verirken hem de ömrü kısaltmaktadır.

Yeter ömr-i dirâzı dil sana zülfi ko la‘lin kim

Hayât-ı nev bağışlarsa hayât-ı câvidân virmez (G58/2-4)

Aşık sevgili uğruna, gönül hastalığına tutulmuştur. O gönlünün hastalığına derman olarak sevgilinin dudaklarını görmektedir. Dudakların can veren, ölümsüz ve sonsuz bir hayat süren özelliği burada ortaya çıkmaktadır. Hasta gönüllülere can veren aşık, sadece bir bakışı ile de aşıkların canlarını almaktadır. Bu açıdan da sevgilinin güzellik unsurları farklı özellikler içerir.

Cân verir âşık-ı dil-hastelere gerçi lebi

Ne gönüller alır ammâ göz ucuyla nigehi (G124-4)

3.3.2.3. Yakut, La‘l

Sevgilin dudaklarının rengi bilindiği, gibi kırmızı olarak nitelenmektedir. Kırmızı şarap rengi olarak ifade edildiği gibi, maden olan la‘l ve yakut olarak da teşbih edilir. Bu benzerlik ilgisi sadece renk bakımından değil, değer bakımından da kurulur. Bu kırmızılık ve değer aşığın tapacağı kadar güzeldir. Sevgili bir put kadar güzel olarak ifade edilmiştir.

Ey sanem verir leb-i la‘lin Mesîhâdan haber

Gûyiyâ hâl-i lebin bir Hindû-yı âteş-perest (G14-2)

3.4. SAÇ

3.4.1. Genel Olarak Saç

Saç, divan şiirinde ve Nef'i divanında ele alınan en önemli konulardan biridir. Saç şair için bazen karanlık korkutucu bir tuzak olarak ifade edilirken, bazen de kokusu ile büyüleyen özelliği ile okuyucuya sunulmaktadır. Kuşa, iffetsiz bir kadına, zincire, gönül kapan bir belaya, ejderhaya, sümbüle, fitneci gibi daha birçok hayal gücünü zorlayan ögelere Nef'i tarafından teşbih edilmiştir.

Sevgilinin saçı farklı beyitlerde farklı adlarla anılmıştır. Bunlar; Turra, zülf, kakül, gisu, muy gibi isimler almıştır. Tabî ki bu şekilde zikredilirken; her beyitte farklı özelliklerine değinilmiştir. Nef'i divanında sevgilinin saçı siyah olarak ifade edilmiştir ki; zaten divan şiirindeki çizilen sevgili tipinin saçı da siyahtır.

Değil hatt-ı mu'anber saye-i zülf-i siyâhıdır

Değil ebrû-yı pür-çîn gamzenin perr-i külâhıdır (G31-1)

Saç genellikle gece ile birlikte kullanılmıştır. Bu benzerlik ilgisi, siyahlık yönündendir. Bu açıdan sevgilinin saçının siyah olması ve gecenin karanlık olmasında yer alan en önemli ve belirgin ortak yön ise korkutucu olmasıdır.

Sevgilinin saçlarının bir özelliği de onun örgülü ve uzun olmasıdır. Örgü iki kat olarak yapılır. Aşık sevgilinin örgülü ve uzun olan saçlarına bağlanmış, gönlü onun saçlarına esir olmuştur. Bu esaret hem bedensel hem de akli olarak ifade edilir.

Aşk âfet-i akl oldu acep turfa belâdır

Hem silsile-i zülf-i dü-tâyı çekemez dil (G76-4)

Aşık sevgilinin uzun saçı gibi ayrılığı uzatmamak istemektedir. Ayrılık sırasında çekilen her ah, sevgilinin saçına eklenen bir halkadır. Bu aşk silsilesini de sürdürmektedir.

Nef'i ye göre sevgilinin saçları kıvrıcık olmalıdır. Onun her kıvrımı aynı zamanda da nezaket yüklüdür. Aşık bu nazik olan saça dokunmaya bile kıyamaz. Çünkü sevgilinin saçının telini bile incitmekten çekinen bir aşık vardır.

Nezâketle dokun zülfüne ey bâd-ı sabâ yârin

Sakin dilden olur zîrâ dil-i erbâb-ı gam nâzik (G67-3)

Sevgilinin saçı ve dolayısı ile kakülü, yanağına doğru sallanır. Kakülün ucunda kıvrılmış kısım ise; aşığın muhayyilesinde bir ayak olarak ifadesini bulmuştur. Aşık sevgilinin kakülü fikri ile öylesine içiçedir ki, bu düşünce ile yanmaya başlar.

Fikr-i zülfün dilde tâb-ı sûz-ı aşkın sînede

Nârdır külhanda gûyâ mârdır gencînede (G101-1)

Sevgilinin saçlarını tarayan tarak, aşığın içini yakan diğer bir unsurdur. Çünkü sevgilinin perişan olan saçları tarak her taradığında, binlerce aşığın gönlü birbirine düşmektedir. Ama aşıklar bu durumdan da yine kendine bir pay çıkarır. Saçlar taranırken sevgilinin ayağına dökülen tellere yüz sürebilecek, böylece aşığın gönlü hoşnut olacaktır.

Şâne ko ciğer pârelesin sîne değil tek

Dil pâyına yüz sürmek için yanına düşsün (G95-3)

Aşık sevgiliye bu şekilde bile ulaşamazsa, sevgilinin saçları aşığı öldürür. Gönülleri perişan eden saç artık, aşığı toprağa gark etmiştir.

Nef'i'nin gazellerinde saçla ilgili ele aldığı bir diğer özellik ise, sevgilinin saçlarının kıvrıcık ve kıvrımlı olmasıdır. Sevgilinin kıvrıcık olarak ifade edilen her teli, aşığın elem ahıdır. Çünkü aşık bu dertle yanmakta, feryat figan etmektedir. Artık aşık için, o kıvrım kıvrım kakül ve saç dayanılmaz bir hal almıştır. Aşık sevgilinin çatılmış bir kaşına dahi tahammül edemezken, kıvrıcık saçlarına nasıl dayanır?

Çîn-i ebrûya tahammül edemezken âşık

Girih-i pür-şiken-i turra-i kâkül ne belâ (G5-2)

Kıvrıcık saçlar aşığa göre, sevgilinin yüzüyle uyum içindedir. Yer yer kanatlanmış bir meleğe de teşbih edilmektedir.

Bir meleğe teşbih edilen saçlar, bazen de bir büyücü veya cadı olarak ifade bulmakta, onların sihirli bir özellikte olduğu şair tarafından ifade edilmektedir. Bu nedenle aşık da, büyüünün etkisi ile sevgilinin saçına bağlanmış, sersem bir hale düşmüş, büyüden fazlasıyla kendisini kaybetmiştir.

Bilmem ne füsûn eyledi ol tura-i câdû

Kim böyle serâsime vü âşüfte-nümâyız (G55-2)

Saçın bir diğer özelliği ise aşıkların gönüllerini bağlayan, onları cezbeden yapısıdır. Aşık sevgilinin sadece bir tek saç teli ile mutlu olmaktadır. Çünkü o nazlı ve cezp edici saç ile eğlenir, o bile aşığı mutlu kılmaya yeter.

Kendi hâline kosa âşıkı ol gamze-i şûh

Zülfü eğlence yeterdi dil-i âvâresine (G108-4)

Sevgilinin kakülü için şair Nef'i farklı benzetmelere de yer vermiştir. Örneğin, bir beytinde, sevgilinin adeta güneşe benzeyen bir yanağının olduğunu dile getirmiş, ucu yuvarlak olan saçlarını da bir pencereye teşbih etmiştir. O güneş ışıkları, ise pencereden aşığın yüzüne vurmaktadır.¹¹²

Halka-i zülfünden eyler dil temâşâ ruhların

Vermese hurşhide n'ola revzen-i nezzâresin (G88-5)

3.4.2. Saç İle İlgili Tasavvur ve Benzetmeler

3.4.2.1. Sümbül, Reyhan, Yasemin

Saç ile çiçek arasındaki ilişkinin asıl benzer noktası, her iki öğenin de koku olarak birbirine benzemesidir. Ama bu benzerlik şeklen de kurulabilir. Nef'i, gazellerinde, sevgilinin saçını daha çok sümbüle teşbih etmiştir. Çünkü sevgilinin saçları, onun yanaklarına adeta bir sümbül çiçeği gibi sarmaktadır. Ayva tüylerle saçlar, sümbül benzetmesi yapılan beyitlerde genellikle bir arada ifade edilmiştir. Aynı benzerlik ilgisi reyhan çiçeklerinde de yapılmıştır.

Zülf-i siyehin mi hat-ı anber-şiken üzre

Yâ sâye-i sümbül mü döşenmiş çemen üzre (G111-1)

¹¹² Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.138.
Kurnaz, a.g.e. s. 204.

Hat gelse ruh-ı yâre yeter kâkül ü zülfü

Gül gitse n'ola sünbül ü reyhân elimizde (G110-6)

Şair bazı beyitlerde de sevgilinin saçlarını bir yasemin çiçeğinin başı olarak teşbih eder. Sevgilinin kakülü baştan çıkarak görünmekte, aşığın aklını başından almaktadır. Aşık bu durum karşısında kendinden geçmiştir. Beyitte baştan çıkma, hem aşığı tahrik etmek, hem de baştaki örtünün altından görünme anlamı ile kullanılmıştır. Sanatlı bir ifade ile burada saç kavramı anlatılmıştır.

Kâkülün de çıkdı başdan fikr-i dūrâdūr eder

Pâyına yüz sürmeğe zülf-i semen-sâlar gibi (G125-2)

3.4.2.2. Hüma

“Bir kuş ki Çin cezayirine mahsustur... ..Güya gölgesi kimin başına düşerse hükümdar olurmuş. Lisanımızdaki devlet kuşu budur. Zararsız hayvanları incitmez, yalnız yırtıcı kuşları avlar, kemiklerini yemiş. Şarih Şuri'ye göre: “Kimi yere iner, kemiği kapar, havada yer; çünkü ayakları yoktur; kimi yanan kemiklerin dumanıyla kanaat eder, kimi gagasında kemikleri tiftik tiftik eden bir hassa vardır.” der.¹¹³

Hüma efsanevi bir kuştur. Bilindiği üzere bu kuşun Allah katına yükseldiği inanılır. Yükseklerde uçuşu ile meşhurdur. Ama aşık bir avcı olarak tasavvur edilirse, sevgilinin saçına benzetilen hüma gibi yüksekte uçan bir kuşa ulaşabilmesinin zorluğu aşikardır. Bu bakımdan aşık zor hatta imkansız bir istekte bulunmaktadır.

Dil elinde tutmak ister zülfün ammâ n'eylesin

Erişir mi hîç şahbâz-ı Hümâ-pervâza dest (G15-3)

Aslında hüma kuşu avlanmaya müsait bir kuş olmasına rağmen, şair sevgilinin saçını hüma kuşuna benzeterek, onun şahini avlamaya çalıştığını ifade etmektedir. Burada bir zıtlık görülmektedir. Şahin hümadan güçlüdür. Ama güzelliği ile şahini avlar.

Dil kapsa n'ola dâ'im şehbâz gibi zülfün

Şâhîni şikâr eyler bir turfa Hümâdır bu (G100/1-5)

¹¹³ Onay, a.g.e., s.276.

3.4.2.3. Bela, Fettan, Fitne, Aşub, Perişan

Şair saçla bela, fitne, fettan, aşub, perişan kavramları arasında ilişki kurarken öncelikle sevgilinin saçlarının aşığın bağrında açtığı yaralardan hareket etmiştir. Bu yara aşığın içinde yaratılan kargaşa ve buhrandan ileri gelmektedir. Tabî ki bu kargaşa da sonuçta bir dert doğurmakta, bu da aşığı etkilemektedir. Çünkü saçlar aşığın gönlünü onlardan alır. Aşığın gönlü sevgilinin kıvrım kıvrım olan kakülüne asılmış, adeta çengel işkencesi çekmektedir.

Olsun ko sabâ da ham-ı zülfüne giriftâr

Çeksin biraz işkence-i kullâb –cefâsın (G93-2)

Dilnişîndir gamze ammâ dilrübâdır turrası

Âşık-ı bî-dillere turfe belâdır turası (G129-1)

Asıl fitnenin sevgilinin kakülünün içinde bulunduğu külahın altında olduğunu belirten aşık, sevgilinin her bir saç telini fitne fesat yuvası olarak addeder. Hatta fitne çıkarmak isteyen bir el benzetmesine de yer verir.

Fitnede turralarının yed-i tûlâsını gör

Şîvede gamzesinin sihriye i'câzına bak (G64-1)

Aşığın başına gelen bu belalar aynı zamanda sevgilinin darmadağın olan saçlarıyla da ilişkilendirilmektedir. Aşık dağınık saçları gördüğünde eza çekmektedir. Bu eziyet aşığın sevgiliden başka hiçbir şey görmemesine neden olmaktadır.

Cem'iyet-i hâtır mı kalır âşık olunca

İlla gam-ı gîsû-yı perîşân ne belâdır (G43/1-4)

Aşık sevgilinin saçında rakiplerin gönüllerini bırakmaz. Gönlü kalan rakibi perişan etme kaygısındadır. Rakip sevgilinin karşısında durmamalıdır. Hatta aşığın gönlünü perişan hale düşüren sevgilinin saçlarını aşık, eli ile tarak yaparak biraz olsun bu perişanlığı ortadan kaldırmaya çalışır. Yine sevgilinin saçlarının perişan olmasına neden olan, sevgilinin kirpikleridir. Sevgilinin her göz kırpışında, aşığın gönlü yerinden oynar.

Zülfünün dahi perîşânlığı bîhûde değil

N'eylesin lerze tutar cünbiş-i müjgânından (G92-3)

Ama her ne olursa olsun, aşık sevgilinin saçının yine onu seven birine bir eziyet edemeyeceğini düşünmektedir. Bu eziyeti farklı nedenlere bağlayan aşık, saçların perişan hale düşmesini sabah rüzgarına bağlar. Tüm suçu sabah rüzgarına yükler.

Zülfüne kalsa perîşân eylemezdi dilleri

Anı da tahrîk eden bâd-ı sabâdır n'eylesin (G91-3)

3.4.2.4. Ömr-i Dıraz

Saçı ömr-i dıraz olarak ifade etmek, uzun oluşu ile ilgili bir özelliktir. Sevgilinin saçının boyu, aynı zamanda sevgilinin boyu ile eşdeğer olarak vasıflandırılmakta, kıyamete giden bir yolun habercisi olarak ifade edilmektedir. Sevgilinin saçı aynı zamanda aşığa uzun bir ömür de bahşetmektedir.

Yeter ömr-i dırâzı dil sana zülfi ko la'lin kim

Hayât-ı nev bağışlarsa hayât-ı câvidân virmez (G58/2-4)

3.4.2.5. Zincir, Bağ, Tuzak, Bend, Kullab, Sayd

Bu başlık, sevgilinin saçının aşığı bağlayıcı, esir edici özelliği olarak ifade edilebilir. Aşık sevgilinin saçının esiri olarak göze çarpar. Çünkü aşık sevgilinin tuzak gibi olan kakül veya saçına tutulmuş, onun içerisinde çırpınmaktadır. Hatta bu tuzağın içerisinde zapturapt altına alınmaya çalışılan aşığın gönlü, divane olmuştur. Sevgilinin çift kat örülmüş saçı da aşık için iki zincir gibidir.

Zabtı bir bend ile müşkildir dil-i dîvânenin

İki zencîr ister anınçün dütâdır turası (G129-4)

Aşık esaretin en üst düzeyini yaşamaya da niyetlidir. Hatta rüzgara hitaben, sevgilinin saçlarının kıvrımlarını ne kadar çok artırır o derece sevgiliye esaret zinciri ile bağlanacağını aşık ifade eder. Aşık divaneliğin boyutunu anlatmak için kendisini Mecnun'a benzetmiştir. Ona göre Mecnun olmanın yolu gönlü sevgiliye esir etmektir.

Zülfüne bend etmesin yâ n'eylesin Mecnûn gibi

Zabta kâdir olmayan âşık-ı dil-âvâresin (G88-4)

Gönül kıvrımlı olan saçlardan ne ayrılmak ister ne de bu duruma sabreder. Bu aşığın gönlünün düştüğü bir tuzaktır. Bu tuzak bir çengel gibidir. Bu çengelin sadece gönlü değil, dünyayı yerinden oynatabilecek bir güçte olduğu söylenmiştir.

Dil giriftâr olmamak kâbil mi bend-i zülfüne

Anı dâma çekmeğe her halka bir kullâb olur (G34-4)

Aşığın gönlü, Nef'i'ye göre Hüma kuşu gibidir. Tuzak olan kakülü, kıvrımlı bir uca sahiptir. Aşığın gönlünü sevgili tuzağa düşürmektedir. Tuzakta yem olarak da sevgilin yanağında var olan nokta şeklindeki beni göze çarpar. Böylece aşık, sevgilinin hazırladığı tuzağa düşer.

Ne acep kendi de ger dâma giriftâr olsa

Dilleri dâne vü zülfünü kemend etdi sabâ (G2-2)

Sevgilinin saçları aşığı av olarak görmekte, onu avlamaya çalışmaktadır.

3.4.2.6. Ejder, Ejderha

Sevgilinin saçının her bir teli aşığın gözünde ejderha gibidir. Ateş saçar. Boynu kıvrılmış ejderha olarak niteleyen aşığın, her telden dolayı içi yanmaktadır. Aşık bu ateşe dayanamaz. Hatta o derece ileri hayal eder ki her bir telin ejderha olması ve sevgiliye baktığında binlerce ejderhanın bir arada olması aşığın müthiş bir korku duymasına da sebep olur. Bu aşık için hayal edilebilecek en büyük derttir.

Dile her mûyu bir ejder görünür ol zülfün

Nice bin ejderi bir yerde tahayyül ne belâ (G5-4)

3.4.2.7. Aşüfte

Sevgilinin bakışının nazı ancak aşkı için inleyen aşığa geçmektedir. Çünkü sevgilinin nazını tek çeken de aşıktır. Aşık sevgilinin nazının bir çok uzvunda var olduğunu bildiği gibi onun saçında da var olduğunu bilmektedir. Çünkü saç adeta

iffetsiz bir kadın edasıyla rüzgara özellikle sabah rüzgarına işve yapmaktadır. Bu aşığı yaralar.

Nâz ederse gamzesi uşşâk-ı zâra nâz eder

Zülfü bir âşüftedir kim rûzgâra nâz eder (G40-1)

Sevgilinin kakülünün ayağa benzemesi, şair tarafından yere basmayan bir kadın olarak teşbih edilmiş, bu kadını ise şair aşüfte olarak sıfatlandırmıştır. Kakül ayağı havada olarak anlatılmaktadır.

Gamze-i ayyâra gâlibdir gönül sayd etmede

Gerçi bir âşüfte-i ser-der-hevâdır turası (G129-2)

3.4.2.8. Harir (İpek)

Nef'i divanında sevgilinin saçı ve kakülünden bahsedilirken, saçın ve kakülün en önemli özelliğinin nazikliği ve yumuşaklığı olduğu belirtilmiştir. Yine bu özellik ile ilgili olarak şair, sevgilinin saçı için “harir” yani ipek benzetmesini yapmıştır. Çünkü saç yumuşaklık yönünden olduğu kadar, kıymet ve parlaklık yönünden de ipeğe teşbih edilmiştir. Hatta sevgilideki nezaket damarı o derece de ileri boyuttadır ki, ayak basılan yer bile bir döşeme ile kaplı olmalıdır.

Harîr-i zülfü pây-endâz olur anınçün ol şûha

Ayak basmaz yere ger olmasa ferş-i kadem nâzik (G67-2)

3.4.2.9. Hama'il (Muska)

Halk dilinde hamaylı denilen hamail, eskiden gümüş veya meşin bir muhafaza içine konularak boyunda taşınırdı. Daha sonraları üçgen biçiminde kıvrılan muskalar balmumu sürülmüş bir beze sarılmaya başlandı. Hamailerin içine simya ilminin öngördüğü şekilde harf ve rakamlar ile ayetler yazılırdı. Her bir harf veya rakamın dalalet ettiği veya temsil ettiği bir sır vardı. Muskalarında çeşitlerine göre değişik işlerde kullanılması bu sebeptir.¹¹⁴

¹¹⁴ Pala, a.g.e., s.186.

Sevgilinin boynuna dökülen saçları şair tarafından bir muska, büyü bozucu bir unsur olarak ifade edilmiştir. Sevgilinin başına bela açan sabah rüzgarı, bunu bahane ederek, sevgilinin başındaki tüm dertleri yok etmiş, sevgiliye dertlerin gelmesini önlemiştir. Bu bakımdan saçların büyü bozan özelliği Nef'i divanında önemli bir yer tutmaktadır.

Bağladı boynuna zülfünü hamâ'il yerine
Bu bahâneyle acep def-i gezend etdi sabâ (G2-3)

3.4.2.10. Lane (Yuva)

Sevgilinin saçları yukarıda anlatıldığı gibi, her ne kadar aşığı ölüme yaklaştırıyor, ona cefa ve eziyet veriyorsa da, saç kavramı aşık için bir sığınacak yuva olarak karşımıza çıkar. Çünkü saç, aşığın gönlünün yuvasıdır. Sevgilinin saçında varolan her kıvrım aşık için birer hazinedir. Bu hazine tabî ki kimsenin erişemeyeceği bir yerde olmalıdır. Hazine ve aşığın yuvası en zirve noktada olmalıdır ki, orası da sevgilinin saçıdır.

Biz tâ'irân-ı evc-i hevâ-yı hüviyyetiz
Genc-i şikenc-i turradadır İânemiz bizim (G79-4)

3.5. ALIN

Nef'i, divanında alın kavramına pek fazla yer vermemektedir. Bu güzellik unsurunu şair, kaşın çatılması kavramıyla bir arada kullanmış, sevgilinin kaş ne derece çatık ve kıvrımlı ise, alını da o derece düzgün ve açıktır. Bu anlamda alın, şair için doğruluğun sembolü olarak ifade edilebilir.¹¹⁵

Çîn-i ebrûya yok tahammülümüz
Dilrübâ-yı cebîn-güşâde getir (G43/3-3)

¹¹⁵ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.150.
Kurnaz, a.g.e. s. 221.

3.6. AYAK

Sevgilinin ayakları aşık için gayet önemli bir öğedir. Gerçi Nef'i'nin gazellerinde çok az yer bulan bu güzellik unsuru, aşığın eğilip yüz sürmek istediği bir organ olarak karşımıza çıkar. Çünkü sevgili makam bakımından aşıktan yüksek bir mertebede olduğu için, aşık ancak sevgilinin ayaklarına ulaşabilir. Onun için aşığın yapabildiği ya da yapabileceği onun ayağının tozuna toprağına eğilmek olacaktır. Başka bir ifadeyle sevgilinin ayağının toprağına erişmek için aşık canını vermeye hazırdır. Canını vermese bile aşığın canı, sevgilinin yanında düşkündür. Eziktir. Sevgilinin ona bu cömertliği yapması aşığı havalara uçurur.¹¹⁶

Şâne ko ciğer pârelesin sîne değil tek

Dil pâyına yüz sürmek için yanına düşsün (G95-3)

3.7. BUSE

Öpücük manasında kullanılan buse, Nef'i divanında çok az dile getirilen güzellik unsurları arasında yer almaktadır. Dudakta var olan özellikler busede de görülmektedir. Buse aşık için bir zenginlik ve ganimet kaynağıdır. Aşık bu ganimete ulaşmak için çokça savaş vermelidir. Yine sevgilinin dudakları aşık için sarhoş edicidir. Aşık, öpücükle birlikte aşkın sarhoşluğu içine girer.

Gâhî leb-i sâkî vü gehî sâgar emilse

Yârân-ı safâ bûse ile mugtenem olsa (G117-5)

Busenin gazellerde yüklenen bir diğer özelliği de aşık için can veren, can bağışlayıcı özelliğidir. Buse bir ölüye hayat verdiği gibi, bazen de aşığın canına can katar. Aşık sevgiliyi öptüğü anı kelimelerle ifade edememekte, kendinden geçmektedir. Çok hoşnut kalmıştır. Onun hayali aşığın gönlünde bir yer açar.

Leb-i cân-bahşımı bûs etmiş idim vâkı'ada

Bir safâ eyledim ey yâr ki ta'bîr edemem (G88/2-2)

¹¹⁶ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s. 211.

3.8. BEN

Nef'i divanında sevgilinin beni ile ilgili beyit birkaç yerde kullanılmıştır. Bu nedenle benle ilgili genel bilgiler verilip, Nef'i'nin güzellik unsuru olarak bene bakışı anlatılacaktır.

Ben, şekil olarak siyah bir noktayı andırmaktadır. Ben kakülün altında kalan bir noktadır. Bu bakımdan tuzağın içerisinde yer alan bir yem teşbihi Nef'i divanında ifade edilir. Sevgili aşığın gönlünü avlamada saç tuzağı ile birlikte ben yemini de kullanır. Saç ve ben kement olarak dile getirilir.¹¹⁷

Ne acep kendi de ger dâma giriftâr olsa

Dilleri dâne vü zülfünü kemend etdi sabâ (G2-2)

3.9. BOY

3.9.1. Genel Olarak Boy

Divan edebiyatında sevgilinin boyu, özellikle gazelerde oldukça yer verilen bir kavram olarak karşımıza çıkar. “Divan edebiyatında sevgilinin boyu elife benzer. Alfabenin ilk harfi olduğu için aşık da sevgilinin güzellik kitabında ilk defa elif boyunu okur.”¹¹⁸

Sevgili aşıkların gözünde boyu ile sabittir. Sevgilinin boyunun uzun olması hem onun dikkat çekiciliği ile hem de erişilmez oluşu ile alakalı bir unsur olarak karşımıza çıkar. Bu bakımdan sevgili övgüye layık biri olarak işlenir ve boyu şiirlerde sıkça işlenen bir tema olarak gösterilir. Sevgili boyu ile fark yaratır. Hiç kimseye bağlı değildir. Aynı zamanda dalsız budaksız olarak tasavvur edilen güzel, fidan diye anılır. Fidanlığı genç ve güzel oluşu ile ilgilidir. Boy sık sık kıyamet kelimesi ile birlikte ifadesini bulur. Bilindiği üzere kıyamet, her şeyin darmadağın ve kargaşa ile dolu olduğu bir andır. Sevgili aşıkları arasında boyu ile bu durumu husule getirir. Çünkü sevgilinin boyu ne derece uzunsa, aşık da onun karşısında o derece düşkün ve ezik olarak vasfedilir.

¹¹⁷ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.175.

Kurnaz, a.g.e., s. 252.

¹¹⁸ Pala, a.g.e., s.137.

Kâmet mi bu yâ fitne-i ber-pâ-yı kıyâmet

Salınsa tutar âlemi gavgâ-yı kıyâmet (G17-1)

Boy, aynı zamanda aşıkta onur ve namusu yok eden bir yapıdadır. Aşık bu nedenle kıyamet gününde rezil olmamayı diler.¹¹⁹

Dil-dâde-i kaddinde kalır mı dahi nâmûs

Hak eylemesin kimseyi rüsvâ-yı kıyâmet (G17-5)

3.9.2. Boy ile İlgili Tasavvur ve Benzetmeler

3.9.2.1. Servi

Divan şiirinde en çok söz edilen ağaç servidir. Sevgilinin boyu için hem benzeyen hem de benzetilendir. Hatta mecaz-ı örfî yoluyla boy kelimesine bile ihtiyaç kalmamıştır. Bu benzetmede mübalağa ve hüsn-ü talil esastır. Selvinin su kenarında düşünülmesi halinde bir ırmak, çemen, bezm vs. unsurlar kendini gösterir. O bir süs ağacıdır. Yaz-kış yeşil kalır. Sonbahar rüzgarları dahi ona etki etmez. Hafif rüzgarla salınışı sevgilinin yürüyüşünü andırır.¹²⁰

Boy ile ilgili olan ve en çok zikredilen benzetme servi ile yapılır. Servi ile sevgili arasında benzerlik kuran şair, sevgilinin ince ve uzun boylu olmasıyla servi arasında bir bağ kurmuştur. Sevgili nazlı bir şekilde salınarak aşıkların önünden yürür. Bu yürüyüş aşıkların kalbini çalar. Aşık ona her bakışında içinden bir parça kopar. Nef'i servi için “Serv-i rana, serv-i gül-ruhsar, serv-i sehi” gibi ifadeler kullanmıştır.

Servi Nef'i şiirinde genelde gül bahçesi ile birlikte anılmaktadır. Çünkü servi güllerin içinde hem en uzununu hem de en dikkat çeken incisi olarak ifade edilebilir. Zaten servi boylu güzelin yanakları da güle teşbih edilir ki, bu unsurlar bir arada kullanılarak tenasüp yapılmıştır. Gül bahçesinde olan sevgili için bülbüller de ona aşık olduğunu bildirirler.

¹¹⁹ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.198.

Kurnaz, a.g.e. s. 276.

¹²⁰ Pala, a.g.e., s.401.

Gâhî gülşende salınsan serv-i ra'nâlar gibi
Hû çeker bülbülleri uşşâk-ı şeydâlar gibi (G125-1)

Yine anlatılan sevgili, serviye benzetilirken, şair suyun kenarında tasavvur etmektedir. Sevgili de aynı bitkiler gibi ilkbaharda şenlenmekte, açılmakta, yeşermektedir.

Var ise ger şîve-i reftâr-ı yâra tâkatin
Seyre çık bir serv-i gül-ruhsâr ile nevrûzda (G120-2)

3.9.2.2. Fidan

Sevgilinin boyu fidana benzetilirken, onun inceliği ve taze olması ön plana alınmıştır. Servi bilindiği üzere meyvesiz bir ağaçtır. Servinin meyve vermemesi, şiiirde aşığa yüz vermeyişinden kaynaklanmaktadır. Çünkü aşık vefasız sevgilinin eziyetlerini çeker. Sevgili bu eziyetleri cefalarla birlikte aşığa yaşatmaktadır. Cefa ise nazla ile yapılmakta, aşığa bir yaklaşım bir uzaklaşım sevgili, fidan boyu ile aşığın kalbine kazınmaktadır.

Gamze-i nergis-i mahmûrların seyr eyle
Cilve-i serv ü sehî kadd-i ser-efrâzına bak (G64-1)

Benzerdi nihâl-i kadine zülf ü ruhunla
Açılrsa eğer sünbül ü gül nârven üzre (G111-3)

3.10. GERDAN, GABGAB

Nef'i şiiirlerinde çok sık olmamakla birlikte sevgilinin gerdan ve boynundan bahsetmiş, onlarla ilgili birkaç beyite yer vermiştir. Sevgilinin saçını ile gerdanını ilişkilendiren şair, inleyen aşığın mutlu olması için, sevgiliden saçını salmasını gerdan ve yakasına düşürmesini dilemektedir.

Çöz zülfünü bârî bu bahâneyle dil-i zâr
Geh gerdenine gâh girîbânına düşsün (G95-2)

Gabgab, çifte gerdan anlamında kullanılır. Gabgabın özelliği, aşığı esir etmesidir. Aşık bu esaretle yaşamak istememektedir ve sevgiliye ulaşmak arzusundadır.

Âşık ol ammâ alâyıkdan berî et gönlünü

Ne ham-ı gîsûya meftûn ne esîr-i gabgab ol (G73-5)

Ayrıca, Divan şiirinde beyaz oluşu ile ve saçların zıddı olarak ele alınır. Turunç veya elmaya benzetilir. Sevgilinin şarabı andıran lal dudakları altında o bir meze olur. Çenenin elmaya benzetilişi ile de alakası vardır. Sevgilinin gabgabı can ve gönüllerle doludur.¹²¹

3.11. SÖZ

Söz kavramı divan şiirinde sıkça kullanılan bir unsur olarak göze çarpar. Şairin kendisinin şiir alanında ustalığını anlatabileceği gibi, söz bazı zamanlarda ise sevgilinin ağzından dökülen sözcükleri övmek maksadı ile şiirlerde dile getirilir. Bu bölümde sevgilinin güzellik unsuru olan söz kavramından bahsedilecektir.

Söz bildiğimiz üzere, dudak kavramı ile ilgilidir. Sevgilinin dudağından dökülen her kelime için aşık can vermeye razıdır. Ama sevgili çok konuşmaz. Aşık bir özlem içindedir.

Sevgilinin her sözü hayat veren adeta bir ab-ı hayat gibidir. Aşık can bağışlayıcı olan söze “İsa-dem” sıfatını vermiştir. İsa hayata döndüren, ölüleri diriltten bir peygamber olduğu için, sevgilinin de bu benzerliğe sahip olduğu görülmüştür. Sevgili aynı zamanda güzel ve nazik bir söyleyiş içerisindedir. Bu özelliği ile aşıkları etkiler.

Ne feyz alır dil ü destinden ey Nef’î k’ olur dâ’im

Kalem câdû-yı İsâ-dem suhan hem şûh u hem nâzik (G67-5)

Nef’î’ye göre sevgili şiir ülkesinde adeta bir söz sultanıdır. Çünkü sevgilinin ağzından dökülen her söz tatlıdır. Şaire sevgilinin güzel sözünden başka zevk veren herhangi bir unsur yoktur.¹²²

Şevkımız yok zevk-i câm-ı la’l nâb-ı dilbere

Şi’r-i hâkân-ı şeker-güftâra düşdü gönlümüz (G46-6)

¹²¹ Pala, a.g.e., s.160.

¹²² Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s. 212.
Kurnaz, a.g.e. s. 287.

3.12. ÇENE

Çene, aşğın hayalindeki önemli sevgili portresinin önemli uzuvlarından biridir. Çene denildiği zaman Divan şiirinde Hz. Yusuf'un kardeşleri tarafından kör bir kuyuya atılması kıssası telmih edilir. Bu kıssada Hz. Yakub'un diğer çocukları Yusuf'u öldürmek maksadıyla kuyuya atarlar. Yusuf o kuyuda bir müddet kaldıktan sonra kurtulur. Şair de kendisini sevgilinin çenesinin kuyusuna, çene çukuruna düştüğünü varsayar. Aşık bu kuyuda bir esirdir. Nef'i bu kavramı anlatmak için genellikle "Çah-ı Zenehdan" söz öbeğini kullanmıştır. Çah kuyu ya da çukur anlamındadır.

Esîr oldu gönül çâh-ı zenahdânında ey Nef'î

Değildir zülfü anın dûd-ı pîç â pîç-i âhıdır (G31-7)

Sevgilinin güzelliğine müdahale etmeden yaptığı her davranış aşğın, sevgiliye duyduğu aşkı biraz daha artırmaktadır.

Diller nice bir çâh-ı zenahdânına düşsün

Sâyen gibi zülfün de ko dâmânına düşsün (G95-1)

3.13. HANDAN

Nef'i divanında sevgilinin gülümsemesi, onun nazı ile ilgili olmasına karşılık, sevgilinin konuşması içinde bir ön koşul olarak ifade edilmektedir. Sevgili kolay kolay aşğa meyil etmez. Ağzını açarak söz söylemez. Aşık onu konuşurmak için bir gülümsemesini beklemek zorundadır. Zaten aşık da sevgilinin bu durumunu put olarak nitelendirir:

Tengdir gâyet ile ol büt-i şûhun deheni

Hande yol açmasa andan çıkamazdı sühan (G127-1)

Sevgilinin bir güler yüz gösterdiğini gören aşık ise, artık ömrü oldukça gam yemez. Çünkü sevgiliden bir işaret almıştır. Sürekli bu düşünceyle yaşar.¹²³

Reftâr-ı germi hande-i nerm ile kıl ki tâ

Ömrüm geçe ferahla geçer çün şitâb ile (G106-3)

¹²³ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.225.

3.14. KOKU

Sevgilinin kokusu aşık için büyüleyici bir özellikte işlenmektedir. Çünkü koku aşıkları cezbeden, onları sevgiliye bağlayan ve sevgilinin yolundan gitmemizi sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Koku sevgiliyi aşığa tanıtan bir unsurdur. Aşık, sevgiliyi görmese bile onun geçtiği yolları, onun tuttuğu nesnelere, onun giydiği kıyafetleri tanıyabilir. İçeriğinde kokunun saklandığı en önemli yer, sevgilinin saçlarıdır. Aşık için sevgilinin saçları adeta bir nefe gibi kokar. Aşık o misk kokulu saçların özlemiyle yanar.¹²⁴

Bin nâfe mi var her ham-ı zülf-i siyehinde

Bu bûy-ı dil-âvîz nedir hâk-i rehinde (G109-1)

3.15. KIRPIK

3.15.1. Genel Olarak Kirpik

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de kirpiktir. Göz çevresindeki organlar ve unsurlar yani; kaş, göz, bakış bir güzellik simgesinden ziyade, daha çok aşığın canını alan, aşıkta yaralar açan bir özellikte dile getirilir. Mesela, sevgilinin bakışları öldürücüdür. Aynı şekilde kaşlar, divan şiirinde sıklıkla yaya benzetilir. Kirpiklerde tüm bu teşbih ve benzetmelerde dile getirildiği gibi öldürücüdür ve bazen oka, bazen kılıca, bazen askere veya bir kahramana teşbih edilir. Nef'i divanında şu tarz benzetmelere yer verilmiştir.

Kirpik, savaşçı olarak nitelendirebileceği gibi, bazen de aşık için güzel söz ve ezgi söyleyen bir öge olarak da Nef'i divanında karşımıza çıkmaktadır. Bazı beyitlerde Nef'i saz çalmak için kullanılan bir mızrapa kirpikleri benzetir.

Gamzesi mahmûr olup sundukça câm-ı nâza dest

Nâz u şîveyle urur her bir müje bir sâza dest (G15-1)

Aşık için kirpikler aynı zamanda büyüleyici bir özelliktedir.

¹²⁴ Bkz: Kurnaz, a.g.e. s. 284.

Kim söyleşir ol çeşm-i füsûn-sâz ile zîrâ
Her bir müje bir nâdire-perdâz-ı mahabbet (G20-2)

3.15.2. Kirpik ile ilgili yapılan Tasavvur ve Benzetmeler

3.15.2.1. Ok(Tir, Peykan)

Divan şiirinde olduğu gibi, Nef'i divanında da kirpiğin en fazla benzetildiği unsurlardan birisi oktur. Şeklen de kirpik ok gibi bir görüntü arz eder. Bu açıdan şairler muhayyilelerinde böyle bir benzetme ilgisi kurarak bunu mazmunlaştırmışlardır.

Nef'i aldığı yaralardan sevgilinin kaş ve kirpiklerini sorumlu tutar. Hatta en fazla sorumluluğu da kaşa yükler. Çünkü okun gitmesinde kaş tetikleyici bir vasıf göstermektedir.

Sînemi deldi müjen okları tâ cânıma dek
Söyle ebrû-yı kemândârına tutsun çekerek (G65-1)

Sevgilinin kirpikleri o kadar cesaretli ve güçlüdür ki, bir kahraman dahi o kirpiklere karşı gelmeye, onlarla savaşmaya cesaret edemez. Sarhoş eden bir asker gibi kirpikler ve o oklara karşı gelmek güçtür. Aşık gönlünün sıkıntı ve külfetten kurtulması adına, sevgilinin kirpik oklarına karşı göğsünü siper eder. Böylece aşığın göğsü her okla birlikte parça parça olur ve aşık bununla birlikte gönlü şad bir şekle bürünür. Bu, belki de bir bakıma aşıkla sevgilinin kısmi olarak da olsa bir araya gelmesi olarak düşünülebilir.

Çekmesin diyü ta'ab girmede peykânı dile
Tîrine karşı durup sînemizi çâk ederiz (G48-3)

Aşık, sevgilinin kirpik okları ve peykanı karşısında her yerin kana bulandığını görür. Onun bakışlarının olduğu kadar kirpiklerinin de kan dökücü olduğu Nef'i gazellerinde zaman zaman zikredilmektedir.

3.15.2.2. Kılıç (Tiğ)

Sevgilinin kirpikleri zaman zaman da Nef'i tarafından kılıca teşbih edilmiştir. Kılıç benzetmesi de adeta ok benzetmesi gibi, aşığın göğsünde yaralar açarak, göğsünü parçalayarak kan dökülmesine sebep olur. Bazen de kılıç kirpiklere bile gerek kalmadan, sevgilinin cellada benzeyen bakışları aşığın sonunu hazırlar.

Olmaz ol gamze-i cellâd gibi bir âfet

Ki ne tîg-ı müje ne hançer-i pûlâd ister (G35-2)

3.15.2.3. Asker, Leşker

Asker, leşker kavramı; kirpiklerin kan dökücü, kanatan olması, savaşçı bir askere teşbih edilmesi ile ilişkilidir. Kirpikler aşık için askeri bir birlik gibidir. Bilindiği üzere askeri birlikler nizam ve intizamı ile örnek yapılardır. Şair için de kirpikler aynı yönden askerlere benzetilmiştir.

İki saf asker-i hûn-hârdır gûyâ ki müjgânı

Girişme ana saf-pîrâ vü serasker nigâhıdır (G31-3)

Ne gamze Kahramân-ı kişver-ârâ-yı melâhat kim

Dizilmiş leşker-i müjgân anın saf saf sipâhıdır (G31-2)

3.16. GÖZ

3.16.1. Genel Olarak Göz

Nef'i divanında aşık için onu cezbeden bir özelliğe sahip olmakla birlikte, göz, sevgilinin aklındaki fikirlerin de tercümanı olarak karşımıza çıkar. Bazen göz aşığı yoldan çıkaracak derece sarhoş halde olurken, bazen de delice bir şekilde aşığı sarhoş edebilir. Bu gözün en dikkat çekici yanıdır. Bazı beyitlerde gözler bir ahunun gözleri kadar güzel olarak zikredilirken, bazı beyitlerde ise öldürücü, can alıcı vasfı

zikredilmiştir. Bu bakımdan göz karşıtlıkların en çok ifade edildiği güzellik unsurudur. Şeklen bademe benzetilir. Aşık için yenebilecek bir çerez gibi tahayyül edilmiştir.

Divan edebiyatında en çok sözü edilen güzellik unsurlarından biridir. Sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Zalimlik, lakaytlık, gülmek, nazlanmak, alay etmek vs. ona zıt davranış biçimleridir. Şehlalık, mahmurluk, öfke vs.de onun sıfatlarındandır. Renk olarak siyah yahut eladır.¹²⁵

Sevgiliden gelecek olan dert ve sıkıntılar da bir bakıma göz aracılığı ile aşığa ulaşır. Örneğin kirpik oklarının aşığa atılmasında, en temel öge gözdür. Çünkü sevgilinin gören gözleri aşıkların kalbine doğru yöneldiği vakit, onların gönüllerini şerha şerha kılacaktır.

Gözlerden bahsederken, şair genellikle gözlerin siyah olduğunu ifade eder. Bu kara gözler aynı zamanda sarhoştur ve aşıkları yaralayan bir nitelikte ifade edilir. Bazı beyitlerde de Nef'i gözleri nergis çiçeğine teşbih etmiştir.¹²⁶

Yine sevgilinin gözleri kanlıdır, bu nedenle aşığın da kanını döker.

3.16.2. Göz ile İlgili Tasavvur ve Benzetmeler

3.16.2.1. Sahir, Sihar-saz, Füsün-saz

Gözlerin aşığı büyülemesi onun cezbeden, aşığı kendisine bağlayan bir özelliği olmasına bağlıdır. Çünkü aşık sevgiliye göz aracılığı ile bağlanır. Aşık bu bağlanmanın sıra dışı bir bağlılık, bir tiryakilik olduğunu düşlediğinden olsa gerek, böyle bir benzetme fikrine gider.

Sevgili yapacağı güzel işleri de çirkin işleri de bir bakışla aşıklara bildirmektedir. Bu bağlamda, sevgili konuşmayı gereksiz bulmaktadır. Efsunlu bir dille iletişim kurulur.

Bir nigele bildirir dünyâya lutf u kahrını

Çeşmi sâhir gûyiyâ sihr-i mübîndir gamzesi

(G128-4)

¹²⁵ A.g.e., s.101.

¹²⁶ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.155.
Kurnaz, a.g.e. s. 227.

Sevgilinin gözleri ile söyleşebileceğini ifade eden şair, gözler için “fusun-saz“ ifadesini kullanmıştır.

Kim söyleşir ol çeşm-i füsûn-sâz ile zîrâ
Her bir müje bir nâdire-perdâz-ı mahabbet (G20-2)

Aşığa göre sevgilinin büyüleyen gözleri, aynı zamanda aşığa işve yaparak, onun canını almayı hedefler. Görüldüğü üzere göz can almada ilk olarak ön plana çıkan güzellik unsurudur.

3.16.2.2. Nergis

Zerrin gibi koyu sarı renkli, göbeği yeşil bir küçük çiçek... Ortasındaki yeşil kısım, uzaktan siyaha mail görünür. İşte şairlerimiz, bu yuvarlaklıktan, siyahımsı görünmesinden dolayı göze, yapraklarını da kirpiklere benzetmişlerdir. Öyle tahayyül etmişlerdir.¹²⁷

Sevgilinin gözünün şekil bakımından benzediği bir çiçek olan nergise, Nef'i, gazellerinde pek sık olmamakla birlikte yer vermiştir. Nergis şekil bakımından sevgilinin gözü anıldığı zaman kullanılan bir mazmundur. Nergis, Nef'i'de, sarhoşluk ile birlikte dillendirilir.

Öykünürmüş çeşm-i yâra Nef'îyâ nerkis dahi
Yok imiş anda basîret var ise mest-i harâb (G9-5)

3.16.2.3. Ahu, Gazal

Sevgilinin gözlerinin güzelliğini anlatmak isteyen Nef'i, onun gözlerini ahuya benzetmiştir. Ahu ya da gazal; sevgilinin gözünün güzel ve büyük olduğunu anlatmak için kullanılan ifadedir. Aynı zamanda koku olarak da ahu ve gazal benzetmesi yapılmaktadır. Ahunun “Gözlerinin iri ve siyah oluşu sevgilinin gözünü hatırlatır. Sevgilinin yüzü Ka'be'ye benzetildiği zaman, göz ahusu ona sığınmış olur. Çünkü Ka'be'de avlanmak yasaktır.¹²⁸

Lebleri üzre gubâr-ı hatt-ı nev-hîzi değil
Nâfe-i âhû-yı çeşminden dökülmüş müşk-i nâb (G7/4-3)

¹²⁷ Onay, a.g.e., s. 379-380.

¹²⁸ Pala, a.g.e., s.14.

Erdi yine subh-ı visâl nâfe-güşâ bâd-ı şimâl
Gel seyre ey çeşm-i gazâl bâğ oldu san deşt-i Hoten (G97-5)

3.16.2.4. Sarhoş

Sevgilinin gözlerinin sarhoş bakışları, aşıkları da sarhoş etmektedir. Adeta bir şarap gibi olan göz, bir naz meyhanesi olarak ifade edilebilir. Bu meyhanede sevgiliye gönül veren aşıklar sarhoş olurlar.

Gözü meyhâne-i nâz u kaşı mihrâb-ı niyâz
Yaraşır her ne kadar etse niyâz ehline nâz (G57-1)

Sevgilinin gözleri o derece sarhoştur ki, onun yanından bırak aşığı, herhangi bir insan bile geçmeye cesaret edemez. Aşık ve diğer insanların onun gözlerinden başları döner. İnsanlar kendilerini kaybederler, bu sarhoşluk toplumu karıştırır. Zaten sevgilinin gözleri, aşıklar için şaraptan bile daha çok sarhoş edici niteliğe sahiptir.

Gamzene pür-tâb iken tâkat getirmez âfitâb
Bâde akli var ise bîtâb gelsin çeşmine (G113-2)

Sarhoşluğun dile getirildiği beyitlerde, şarap kavramı da birlikte kullanılır. Çünkü sarhoş edici özelliği olan şarap sevgilinin gözü ile eşdeğer nitelikte tutulmuştur. Alkolün verdiği bu durum, sevgilide nazlanmayı da beraberinde getirir.

Sevgilinin gözleri Nef'i divanında siyah olarak işlenir. Aşık bu kara ve sarhoş gözlere esirdir. Bu esaret aşığın, o gözleri görüp bağlanması ile başlar. Ama her bakış aşıkta derin yaralar açar. Bu yaralar aşığın gönlünü parçalar. Yani aşık, aşkın esaretindeyken aynı zamanda işkence ve eziyete maruz kalır.

Her kimi esîr etse o çeşm-i siyeh-i mest
Bir zahm urur elbette ana her nigh-i mest (G23-1)

3.16.2.5. Öldüren, Katil, Yaralayan

Gözler aşığı bir bakışla yaralar. Yaralanan aşık ise kendine dönüp baktığında gönlünün binlerce parçaya bölünmüş olduğunu fark eder.

Çeşmi bir zahm urdu tîg-ı gamze-i bürrân ile

Göz yumup açınca yüz bin pâre düştü gönlümüz (G46-4)

Sevgilinin gözleri adamlık yapmak kaygısı ile aşıkları öldürür. Sevgili her baktığı yerde, ona aşık olanların canını alır. Bakışların ne derece öldürücü olduğu açıkça bellidir.

Çeşmi merdümlük ederken öldürür âşıkların

Gamzesi bilmez günâh-ı katl-i merdüm n'eydügin (G90-3)

Sevgilinin kanla dolu gözlerinin de tek bildiği şey aşıkları öldürmektir. O gözler elinden bakış silahını asla bırakmaz.

3.16.2.6. Badem

Gözler şekil olarak bademe benzetilir. Badem şiirlerde genellikle meze, çerez manasıyla kullanılmıştır. Meze içkinin yanında bulunur. Bu bakımdan gözlerin sarhoş ediciliği ile ilişkilendirilebilir.

Bâdem-i çeşmini nukl etmiş idük bezmümüze

Dirhem-i eşk-i revân anda harîfâne idi (134/2-3)

3.17. KAŞ

3.17.1. Genel Olarak Kaş

Kaş, sevgilinin güzellik unsurları arasında ele alınan önemli öğeler arasındadır. Bu açıdan göz, kirpik, gamze kavramları ile birlikte ele alınır. Genellikle kaşın şekli, aşığa sevgilinin ona karşı bakışı ve ilgisi konusunda bilgi verir. Eğer sevgilinin kaşları çatıksa, aşık ondan olumsuz bir yaklaşım almış demektir. Bu durumda aşık üzülür. Yüreği dayanamaz. Çünkü aşık, sevgilide en ufak bir kılın dahi eğilmemesini istemektedir. Hatta ne kadar üzüldüğünü, sevgilinin kıvrıcık olan saçı ile kıyasladığında fark ederiz.

Çîn-i ebrûya tahammül edemezken âşık
Girih-i pür-şiken-i turra-i kâkûl ne belâ (G5-2)

Sevgilinin kaşları da saçları gibi siyahtır. O siyah renkle bazen sevgilinin alnında yer aldığı için, bir alınyazısı özelliği de yüklenir.¹²⁹

3.17.2. Kaş ile İlgili Tasavvur ve Benzetmeler

3.17.2.1. Mihrap

Sevgilinin kaşını mihraba benzeten şair, aslında şeklen Kabe fikri ile bu benzetmeyi yapar. Çünkü aşğın yönü hep sevgiliye dönüktür. Bu nedenle sevgilinin kaşları, aşğın gönlünde Kabe olarak vafedilir. Bu benzetme sevgilinin aşğın gözündeki değerini de okuyucuya aksettirir. Bir bakıma, tasavvufi bağlamda sevgilinin yüzü ile Allah'a yönelişin sonu aynı kapıya çıkar.

Gözü meyhâne-i nâz u kaşı mihrâb-ı niyâz
Yaraşır her ne kadar etse niyâz ehline nâz (G57-1)

3.17.2.2. Yay

Sevgilinin kirpiklerini birer ok olarak düşünen şair, kaşlarını da birer keman ya da yay olarak ifade eder. Hem şeklen hem de işlev bakımından böyle bir teşbih yapan Nef'i sevgilinin bakışlarının öldürücü etkisini de ön plana çıkarır. Sevgili kaşlarını çattığı anda aslında, yayı germiştir. Bu açıdan şair, bu şekilde bir benzerlik ilgisi de kurma fikrindedir.

Sînemi deldi müjen okları tâ cânıma dek
Söyle ebrû-yı kemândârına tutsun çekerek (G65-1)

¹²⁹ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.151.
Kurnaz, a.g.e. s. 221.

3.17.2.3. Piç, Çin, Ham

Bu kavram da, sevgilinin kaşının kıvrılmış veya çatık olması ile ilişkilidir. Aşık bu durumdan müteessirdir. Sevgili nazlıdır, aynı zamanda aşırı zulm içindedir. Aşık bu durumda dayanılmaz hale düşer. Onun gülümsediği günleri özler.

Çîn-i ebrûya yok tahammülümüz
Dilrübâ-yı cebîn-güşâde getir (G43/3-3)

Yine sevgilinin kaşları da siyahtır.

Çeşm-i mesti tîg çekmiş gamzeden bir Kahramân
Ebrû-yı müşğîni bir şemşîrden hâlî kırâb (G7/4-4)

3.17.2.4. Alın Yazısı

Sevgilinin kaşları, onun alınının yazısı gibidir. Her kıvrılması, çatılması aşığı üzer. Çünkü aşık için üzücü bir durum ortaya çıkmaktadır. Aşık sevgilinin kaşına baktıkça onun ne kadar güzel olduğunu düşünür, sevgilinin kaderi de aşık için aynı oranda güzeldir.

Ol ebrûlar ki levh-i cebhe-i cânâne yazmışlar
Cemâlî matla'ıdır kim ser-i dîvâne yazmışlar (G30-1)

3.18. REFTAR

Sevgilinin yürüyüşü, Nef'i şiirinde genellikle, onun boyu ile ilişkilidir. Boyu sevgilinin yürüyüşüne etki eder. Sevgili salınarak, edalı, cilveli bir şekilde aşığın önünden geçer. Aşık da bu yürüyüşten etkilenir. Onun yürüyüşü, cilveli olduğu kadar da yavaştır. Sevgilin her attığı adım, aşığın içini rahatlatır. Aşık bir ferahlık duyar.

Reftâr-ı germi hande-i nerm ile kıl ki tâ
Ömrüm geçe ferahla geçer çün şitâb ile (G106-3)

Aşık servi boylu olan sevgiliyi, azad olmuş, kölelikten çıkmış bir servi olarak işaret eder. Sevgili bu özgürlükte tüm aşıkları kendisine köle etmiştir. Aşıklar sevgilinin yürüyüşüne o derecede bağlanmışlardır ki; adeta o yürüyüşünün kölesi olmuşlar.

Kul etdi âlemi reftârına ol serv-i âzâdım
Ne var bir bendesin lutfundan âzâd etdiğin görsek (G66-3)

Sevgilinin yürüyüşünün, Nef'i tarafından, ona bağlanan aşkın sonunu getirdiği ifade edilir. Çünkü bir kıyamet afetine tutulmak olarak tasavvur edilir. Zaten kıyamet ile yürüyüş uygunluk içeren sözcüklerdir. Kıyametin “kıyam” sözcüğünden türediği ifade edilirse, anlamsal bir bağ kurulabilir.

Ol şîve-i reftâra kim olursa girihâr
Dünyâda mübârek ola âfât-ı kıyâmet (G18-4)

Aynı zamanda sevgilinin edalı yürüşü de, aşık için bir kıyamet simgesi olarak göze çarpar. Aşık sevgilinin yürüyüşünü fırsat buldukça över ve övme düşüncesindedir. Sevgilinin kıyamete benzer yürüyüşü, saçtığı dehşetle övülür. Hatta şair gerçek kıyametin bile sevgilinin yürüyüş kıyametinin yanında, çok basit kalacağı fikrini ifade eder.¹³⁰

Dehre bu kadar velvele verince hırâmın
Sarsılsa n'ola zelzeleden cây-ı kıyâmet (G17-3)

3.19. YÜZ VE YANAK

3.19.1. Genel Olarak Yüz ve Yanak

Yüz ve yanak için; didar, ruh, cemal, ruy, ruhsar, arız ve hüsn gibi ifadeler kullanılmıştır. Bu kavramlar yüzün belli bölgelerini ifade ettiği gibi bazı bölümlerini de ifade edebilmektedir.

Nef'i'nin gazellerinde yanak ve yüz kavramı sevgilinin güzellik unsurlarından en önemlisi olarak ifade edilebilir. Çünkü, aşık tarafından sevgilinin görülen ilk uzvudur. Aynı zamanda yüz, Allah'ın nurunun tecelliği ettiği uzuv olması bakımında da önem taşır. Yüzün güneş, gül, yasemin, gülzar, çemenzar, ay gibi benzetmeleriyle, önemi, güzelliği, şekli, parlaklığı hakkında okuyucuya bilgi verilmek istenmiştir.

¹³⁰ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s. 215.

Şaire göre sevgilinin yüzü aşıkları çeken bir özellik taşır. Çünkü sevgilinin güzelliği az rastlanan bir güzelliştir. Hatta her gördüğünü güzellik şaire sevgiliyi hatırlatır ve onda sevgilinin yüzünü gördüğü için tutulur.

Mâ‘ilim cezbe-i dîdâra hem anı severim
Bir güzel çehrede ân olsa ben anı severim (G87-1)

Sevgilinin yüzünün güzelliğini aşıklara ve sevgilinin kendisine en iyi yantısan alet de aynadır. Ayna şaire göre her şeyi yalansız bir şekilde ortaya koyar. Aşıklar da bu gördükleri sevgiliye adeta bir esaret derecesinde bağlanırlar. Çünkü sevgilinin yüzü aşıklarda tiryakilik yapar. Sevgili uğruna can feda edilebilecek biridir.

Bir nefes didâr için bin can fedâ etsem n’ola
Nice demlerdir esîr-i iştiyâkıdır gönül (G74-2)

Aşık sevgiliden ayrı kaldığı anlarda, eli kolu bağlı bir deli gibi kendisini düşünmektedir. Çünkü o, aşkın acısı ile yanar ve bu acı, aşkın hayal edebildiği sevgilinin sararmış, solmuş yüzü ile de dincek gibi değildir.¹³¹

Fikr-i zerd-i ârız ile gönlüm âram eylemez
Âşık-ı dîvâneyim tutmaz beni bend ile bâğ (G60/2-3)

3.19.2. Yanak ve Yüz ile İlgili Tasavvur ve Benzetmeler

3.19.2.1. Gül

Sevgilinin yanağının en çok benzetildiği unsur güldür. Çünkü gül, hem rengi hem de kokusu bakımından sevgilinin yüzüne teşbih edilir. Zaman zaman da şekil bakımından yanağa benzetilebilir. Aşık sevgilinin aşkın şarabını içmesi ile onun aldığı alkol sonunda yüzünün kızarmasını “gül gül” olarak ifade etmektedir. Böylece ortalık gül bahçesine dönebilecektir. Sevgilinin yanaklarının şekli, rengi güle benzetilmiştir.

Kızarsa gül gül olsa tâb-ı meyden rûyu hûbânın
Ruh-ı cânânı hem gül hem gülistân olduğun görsem (G80-4)

¹³¹ Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.164.
Kurnaz, a.g.e. s. 239.

Şair sevgilinin yanaklarının ilkbaharda açılacağını da ifade eder. Çünkü ilkbahar gül zamanıdır. Gül tazedir. Aşık o güle nezaketle davranmak ister. Sevgilinin yanağında bulunan ter damlası aşığın içini yakmaktadır. Aslında ter damlası gül bitkisinde bulunan çiğ tanesi olarak düşünülebilir.

Ruhsâr-ı arak-rîzi yeter yakmağa yârin

N'eyler reşehât ile gülistân elimizde (G110-5)

3.19.2.2. Güneş

Sevgilinin yüzünün ve yanağının güzelliğini anlatmak için kullanılan bir diğer güzellik unsuru güneştir. Güneş; hurşid, mihr ve afitab kavramlı ile karşılık bulur. Şair sevgilinin yanağının parlaklığını güneş ışığına benzetmiştir. Sevgili yakıcı ve alımlıdır. Güneş de insanoğlunun en yakıcı ve en alımlı varlığı olarak ifadelendirilirse; niçin böyle bir benzetme yapıldığının cevabını almış oluruz.

Sevgili aşığa karşı bir yüz örtüsü bulundurmakta, bu aşıkla sevgili arasındaki yakıcılığa engel olmaktadır. Bazen de sevgilinin yüzü güneşten kat-be-kat yakıcı olarak ifade edilmekte, sevgili de aşığı yakmamak için yüzüne örtü olarak güneşi kullanmaktadır. Burada ne derece mübalağalı bir aşkın olduğu görülmektedir.

Nigâh-ı şu'le-i rûyun olur bana mâni'

Şu'â-i mihrden olmuş meğer nikâb sana (G7/3-3)

Bilindiği üzere güneş, herhangi bir kapalı ortamda değil de uzay boşluğundadır. Kapalı ortamda güneşi görmemiz zordur. Şairde bu durumdan yola çıkarak, sevgilinin ucu kıvrılmış kakülünü bir pencere olarak ifade eder. O pencereden bakıldığı zaman, sevgilinin yanakları görülür.

Halka-i zülfünden eyler dil temâşâ ruhların

Vermese hurşhide n'ola revzen-i nezzâresin (G88-5)

Sevgilinin yüzü bir güneş aynası olarak teşbih edilir. Çünkü sevgilinin yüzü saftır. Temizdir. Bu bakımdan ona eşdeğer herhangi bir nesne ile kıyasladığımız zaman sevgilinin yüzünün daha pak ve saf olduğunu görürüz.

Kim bakar mir'ât-ı hûrşîde dururken rûy-ı yâr
Rûy-ı dil göstermede sâfidir andan sînesi (G131-2)

3.19.2.3. Ay

Sevgilinin yüzü şekil ve parlaklık olarak aya benzetilmiştir. Yüz, bir güzellik simgesidir, aya bu nedenle benzetilir. Şair sevgilinin güzelliğini seçilmiş olarak addeder. Aşık sevgilinin yüzünü bir aynada görür ve adeta bir ay görmüş gibi düşünür.

Seyr eylemesem âyîne aks-i cemâlin
Hüs ile seni meh gibi mümtâz sanırdım (G86-3)

Aşık sevgiliyi, ayyüzlü bir padişaha teşbih eder. Çünkü sevgili, aşık için güzellik ülkesinin padişahıdır.

Fârig olsak n'ola dilber sevmeden Nef'î gibi
Hüs-i hulk-ı şâh-ı meh-dîdâra düşdü gönlümüz (G46-5)

3.19.2.4. Yasemin

Şair sevgilinin yanağı ile ayva tüylerini bir arada düşünür. Ona göre sevgilinin yanağındaki tüyler, bir çimene yanağı da yasemine benzemektedir. Koku ve şekil bakımından bir ilgi kurulduğu söylenebilir.

Ol bâğa döner dil gam-ı ruhsâr u hatınla
Bir yanı çemenzâr ola bir yanı semenlık (G70-3)

3.19.2.5. Altın

Sevgilinin yüzü parlaklık ve kıymet açısından altına teşbih edilmiştir. Altın Nef'î divanında “zer” olarak ifade edilir. Altının kıymeti bilindiği üzere, kuyumcular veya sarraflar tarafından anlaşılır. Altın ayar derecesine göre kıymet bulan bir madendir. İçindeki altın oranınca değer biçilir. Bu değer mihek denen bir taşla ölçülür. Sevgilinin yanağı da altın olarak vasıflandırıldığına göre aşık o değeri biçebilecek bir kuyumcu olarak Nef'î tarafından tasavvur edilmiştir.

Âşıklarının bilse ayâr-ı zer-i rûyun
Hârâ-yı dil-i saht nihâdî mihekk olsa (G104-4)

3.20. NAZ

Sevgilinin en önemli özelliklerinden biride yapacağı eylemlerde yani aşığa karşı yapacağı olumlu davranışlarda her zaman cilveli, işvekar davranmasıdır. Bu aşığın sabrını ölçen bir durum olarak görülür. Sevgili bir naz göstererek, abartılı bir dille ifade edilirse dünyayı esir almıştır. Ama bu gösterdiği nazda adaletsiz davranır. Çünkü rakiplere meyleden sevgili, aşığa aynı oranda naz etmemektedir.

Dâd o zâlimden eğer böyle kalırsa nâzı
Ne figân-ı şeb ü ne âh-ı seher-gâh bilir (G42-2)

Naz kavramı sevgilinin bakışları ile yakından ilişkilidir. Çünkü bakışlar nazın ifade edildiği ilk yer, ilk noktadır. Nazlı bakış, aynı zamanda sevgilinin mahmur ve sarhoş bakışı ile ilgili olarak ifade edilebilir. Sevgili bakarken hem naz eder, aynı zamanda da utangaçlık duyar.

Bir Kahramân-ı şûhdur ol gamze gûyiyâ
Olmuş musâhibi nigeş-i pür-hicâp-ı nâz (G53-3)

Sevgilinin nazlı bakışları aynı zamanda çok uç noktada aşık için can alıcı, öldüren bir yapıya da bürünmektedir. Sevgilinin yaptığı her işve aşığın gönlünde delikler açar. Ama aşık da onun cilveli biri olduğunu bilir ve daha da fazla bağlanır. Ölüm aşığı korkutmaz.

Böyle şûha mübtelâ olmak ne güc âşık değil
Bulsa cümle dilberân-ı şîvekâra nâz eder (G40-2)

Her ne kadar ölümden korkmasa da aşık, aslında içten içe güçten düşer. Kuvveti kalmaz. Gitgide erimeye başlar.

Sabra tâkat mı kor âh etmemeğe dillerde
O girişme o hırâm ol revîş-i sabr-güdâz (G57-2)

Nef'î çekerdi bâr-ı belânı ne hâl ise
Öldürdün ol fakîri de nâz u itâb ile (G106-5)

Sevgilideki naz öyle bir nazdır ki, başka birisinin yaptığı cilve ve edalara benzemez. Aşık da zaten onu benzersiz bir özellikte olmasından dolayı sevmiştir.

Mânendi mi var Nef'î-i âkize-keâmın

Bir kimsede gördüm mü dahi tarz-ı edâsın (G93-5)

3.21. HATT

Hat Nef'î divanından ele alınmış olan diğer bir güzellik unsuru olarak karşımıza çıkar. Genellikle sevgilinin yanaklarında yer alan ayva tüyleri kastedilerek söylenen hat, aşık için dünyevi bir unsuru da simgeler. Çünkü sevgilinin hattının arkasında yanak vardır. Yanak gerçek sevgiliyi simgeler. Genellikle siyah renkte tasavvur edilir. Hat çoğu zaman, bir bahçeye, bir çimenliğe benzetilir.

Zülf-i siyehin mi hat-ı anber-şiken üzre

Yâ sâye-i sünbül mü döşenmiş çemen üzre (G111-1)

Sevgilinin yanağındaki ayva tüyler, taze olarak ifade edilir. Çünkü zaten sevgili de aşığa göre tazedir. Bir fidandır. Bir fidanın ayva tüyelerinin de taze olması beklenir.

Hat-ı nev-hîzi ancak bir belâ oldu dile yoksa

Güzellik dil-rübâlık şûhluk yine kemâhîdir (G31-6)

Hat, aşık tarafından kokusu bakımından da övülür. Koku hattın en önemli unsurudur. Aşığın cezbeder ve kendine çeker.

Değil hatt-ı mu'anber saye-i zülf-i siyâhıdır

Değil ebrû-yı pür-çîn gamzenin perr-i külâhıdır (G31-1)

Ayva tüyler, aynı zamanda tozludur. Toz aşığın duyduğu mihnet olarak ifade edilebilir.

Lebleri üzre gubâr-ı hatt-ı nev-hîzi değil

Nâfe-i âhû-yı çeşminden dökülmüş müşk-i nâb (G7/4-3)

Hat, aşığı eziyet veren bir unsur olarak göze çarpar. Çünkü hat sevgilinin yanaklarını gizleyen gizleyici bir yapıdadır. Bu bakımdan bu sırrın arkasında, aşığın gönlü karışır.

Hat, şair tarafından yazı olarak ifade edilir. Aşık bu yazıda sevgilinin güzelliğini anlatmayı düşler ama, onun güzelliğini ne bir yazı ne de bir söz anlatabilir. Bu durumda şair çaresizdir.

Hattın evsâfını bir vech ile tahrîr edemem

Dehinin sırrını bir nev' ile takrîr edemem

(G88/2-1)

Sevgilinin yüzü, bir kitap gibi hayal edilir. Onun yüzünde var olan ayva tüyleri de birer hat yazısı gibidir. Bu yazının şekil olarak, renk olarak bir sayfanın üzerinde olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca sevgilinin kakülü, kaş, gözleri ile yazıların birleşmesi şair için tamamlanmış, her yönüyle tekmil bir divan olarak ifade edilmektedir.¹³²

Ol hatt-ı dilâşûb ile ol zülf-i perîşân

Sunmakda acep âleme dîvân-ı müretteb

(G10-4)

¹³² Bkz: Sefercioğlu, a.g.e., s.177.
Kurnaz, a.g.e. s. 259.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1.YAHYA VE NEF'İ'DE SEVGİLİ ANLAYIŞLARININ GENEL OLARAK KARŞILAŞTIRILMASI

Yahya ve Nef'i divanlarında sevgiliyi anlatmak ve yüceltmek amacıyla, çeşitli söz sanatlarından yararlanılmıştır. Böylece şairler anlatmak istediklerini o günün hayal dünyasına uygun bir şekilde ifade edebileceklerdir. Sevgili teşbihlerinde her iki şair de sevgilinin bir organını ya da tüm vücudunu güzel olarak nitelenen varlık ya da hayali nesnelere benzetirler. Mesela her iki şair de sevgiliyi sultana, padişaha ve ya şaha benzetmiştir.

Her iki şair de var olan sevgili tahayyülünde, asabi bir sevgili portresi çizmiştir. Aşığa yüz vermeyen onu, her yerde alaşağı etmeye uğraşan sevgili, kendini üstün vasıfta biri olarak görmektedir. Sevgili hatta bu yaptığı eziyetten zevk alır. Aşık da düştüğü durumdan zevk almaktadır. Sevgili ile yaşanan tek taraflı aşk aşık için yaşama gayesidir. Zaten bu çekilen çile, aşka değer katar. Çünkü ter dökülerek, emek verilerek kazanılan sevgili, aşık için en kıymetli şeydir. Her iki şair de aşığı sabırsız ve aynı zamanda çaresiz olarak niteler.

Yine sevgili aşık için nazik ve nezaket yüklüdür. Aşık sevgilinin sadece dış görünüşünden etkilenmez. Onun davranışları da aşığı büyüler. Bu nezaket utanç boyutuna ulaşır. Zaten sevgilinin kendini gizleyişinin bir nedeni de budur.

Sevgili aşığa yüz vermemekte, bu nedenle aşık da üzülmemektedir. Onun aşığa yüz çevirişi, aşığın kalbinde ağrıya yol açar. Her iki şairde de sevgili aşığın canına kastetme hevesindedir. Bunu da, Yahya'nın sevgili portresi bakışlarla yaparken, Nef'i deki sevgili de cefası ile yapmaktadır.

Yahya'dan özge kimseye tek eyleme vefa

Kaildür ol ne denlü olursa cefalarun

(G206-5)

Burada bahsedilen genel sevgili imajında, her iki şairde de kesin çizgilerle ayrılacak her hangi bir fark görülmemektedir. Diğer bölümlerde bu kıyaslama daha ayrıntılı bir şekilde yapılacaktır.

2. NEF'İ VE YAHYA'DA ORTAK VE FARKLI TEŞBİH VE TASAVVURLAR

2.1. ORTAK TEŞBİH VE TASAVVURLAR

2.1.1. Şeh, Şah, Sultan, Hünkar, Padişah

Yahya divanında sevgiliye güzellik konusunda padişah, şah, sultan gibi benzetmelerin verilmesinin sebebi olarak onun, aşığın gönlüne hükmetmesi gösterilebilir. Aşık gönlünü bir ülke olarak düşlemekte, sevgili de bu ülkede bir yönetici olarak ifade edilmektedir. Bu özellik Nef'i de de aynı şekilde karşımıza çıkar. Her iki şairde de sevgili üstün bir güzellik sahibidir. Dolayısı ile üstünlük, güzellik ülkesinde bir yöneticiyi de gerektirmektedir. Nef'i de farklı olarak aşık sevgilinin ülkesinde bir köledir. Bu kölelikten azat olmak da istememektedir.

Her iki şairde de sevgili ulaşılmaz bir özelliktedir. Çünkü padişah olan bir sevgiliye yaklaşmak da kolay değildir.

Yahya; hünkar benzetmesini yaptığı sevgiliyi zengin olarak nitelendirir. Bu hazine sevgilinin bakışları aracılığı ile korunur. Her bakış, sevgilinin ateşlediği bir silah gibi ifadesini bulur. Yahya ise hünkar olarak nitelediği sevgili için, can vermek daha sonra da tekrar dirilmek diler. Çünkü sevgili uğrunda verilen can aşık için üstün bir merteye olarak nitelendirilmektedir.

2.1.2. Mah, Necm, Güneş

Her iki şairde de sevgili, güzellik ve ulaşılmazlık bakımından aya benzetilmiştir. Ay, bildiğimiz gibi yüksekte olduğundan, ulaşılmazdır. Parlaktır. Bu bakımda Yahya ve Nef'i bu özellikleri bakımında sevgiliyi aya teşbih etmişlerdir. Bu benzerlik yine onun bazı geceler yüzünü göstermesi, bazı geceler de yüzünü göstermemesi özelliği ile de ilişkilidir.

Nef'i, bu teşbih de Yahya'dan farklı olarak, sevgiliyi ayrılığın karanlığından aşığı kurtaracak olan bir ay ya da güneş olarak ifade eder. Bu çekilen çileden, sadece çileyi çektiren aşığı kurtarabilir. Nef'i'nin yine güneş teşbihini yapmasında önemli bir

neden de güneşin parlak olduğu kadar, yakıcı bir özellikte oluşudur. Aşık sevgilinin ateşi ile yanmaktadır. Bu benzetme Yahya'nın divanında yer almamaktadır.

Yine Nef'i sevgiliyi güneşten daha üstün olarak ifade etmektedir. Sevgilinin yüzü günün en parlak anında bile her tarafı aydınlatır. Güneş sevgilinin yanında karanlıktır.

2.1.3. Gonca, Gül

Bu teşbihin ortaya çıkmasındaki en önemli etken her iki şairinde divan şiirinde kullanılan gül-bülbül mazmununu kullanmak istevidir. Sevgilinin kokusu, rengi, tazeliği bakımından şairler, onu güle ya da gülün açılmamış hali olan goncaya benzetmişlerdir. Gül teşbihinde bu özelliklerin her iki şairin şiirinde de müşterek olduğu görülmektedir.

Nef'i sevgilinin kokusu ve rengi ile aşığı çağırdığını dile getirmiş ama dikenlerin de aşığı adeta kovduğunu ifade etmiştir. Yani bu benzetme sevgilinin aynı zamanda bir riyakar tarafının da varlığını bizlere gösterir. Sevgilinin gül fidanına teşbihi de, onun ilerde aşığa verebileceği bir meyvesinin olduğunu bize ifade etmektedir.

Yahya ise sevgiliyi gülün şekline benzetir. Onun sapının sevgilinin ince vücudu olduğunu, kıvrımlı yaprakların sevgilinin saçı olduğunu bizlere dile getirir. Yine bu yapı sevgilinin de nazik olduğunu ortaya koyar.

2.2. FARKLI TEŞBİH VE TASAVVURLAR

2.2.1. Tabip

Bu teşbihe şair Nef'i gazellerinde yer vermemiş, Yahya gönül hastası olan aşığa doktorluk yapması düşüncesi ile böyle bir benzerlik kurmuştur.

2.2.2. Peri

Bu teşbih de Nef'i'de kullanılmamıştır. Yahya bey ise sevgilinin büyülu bakışları ve güzelliğini düşünerek bu tür bir benzetmeye gitmiştir. Aynı zamanda sevgilinin her zaman ortaya çıkmaması onun kendisini kimseye göstermeyen bir peri olduğu ifade edilmektedir. "Cinlerin dişilerine verilen bir addır. Bunları gören olmadığı

için çok güzel ve çekici olduklarına inanılır. Periler, büyü ile ortaya çıkarılabilir. Çeşme, pınar ve hamam gibi yerler perilerin yurdu sayılabilir.”¹³³

2.2.3. Büt, Sanem

Bu benzetmeye Yahya Efendi yer vermemiştir. Nef'i sevgilinin tapılacak derecede bir güzel olduğunu anlatmak bakımından böyle bir benzetmeye yer vermiştir. Put bildiğimiz gibi hiçbir şekilde karşındakine cevap vermez. Bu bakımdan onun kibirli ve kendinden başka kimseyi beğenmeyen bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.4. Meryem, İsa-Dem, Cadu, Rüstem, Afet-i Devran, Leyla, Yusuf

Bu bölümdeki benzetmeler ve tasavvurlar direkt olarak sevgiliye karşılık olarak Yahya divanında yer alır. Nef'i gazellerinde bu teşbih ve tasavvurlara yer vermez.

3. ŞAİRLERİN GÜZELLİK UNSURLARINA YAKLAŞIMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. GAMZE İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Gamze Yahya divanında genel olarak aşığı yaralayan bir silah olarak işlenmiştir. Sevgilinin bakışının okları aşığın yüreğine işler. On acı çektirir. Buna neden olan da aşığın sinesinde açılan yaralardır. Her bakış, aşığa saplanan bir ok gibidir. Ama aşık bu çilenin çekilmesini istemekte, bu çile ile kendisini mutlu hissetmektedir. Çünkü şaire göre sevgilinin bakışları bir lütuf göstergesidir. Yine Yahya divanında sevgilinin bakışları ortalığı karıştıran, fitne çıkaran bir nitelikle verilmiştir.

Nef'i divanında ise sevgilinin bakışları silah ve fitneci olması yönüyle işlenmekle birlikte, bakışlardaki naz da ön plana çıkartılmıştır. Bu naz sevgilinin bakışlarının sırrını da içerisinde taşımaktadır. Sevgilinin değişik bakışları adeta aşığın gönlünün casusu gibidir. Bu casusa aşık da esir olmaktadır. Yahya divanında sevgilinin gamzesi ile ilgili özelliklerin hepsi Nef'i divanında da yer bulmuştur.

¹³³ Pala, a.g.e., s.369.

3.1.1. Gamze İle İlgili Ortak Teşbih ve Tasavvurlar

3.1.1.1. Kılıç, Hançer

Yahya ve Nef'i'nin gazellerinde sevgilinin bakışları kılıç ve hançer olarak nitelenir.

Nef'i'ye göre sevgilinin kılıca benzeyen bakışları aşığın canını almaya yeltenmektedir. Bu saldırı, nazla yüklü bir saldırıdır. Genellikle aşığın canını almak amaçlıdır ama aşık bu durumdan yaralanarak çıkar. Bu karşılaşma kan dökücüdür. Nef'i de sevgili bu durumdan zevk alırken, Yahya Efendi'de sevgili bu durumu görmezden gelen bir tavır takınır.

Yahya sevgilinin bakış kılıcı ile adeta afyon yutmuş haldedir. Çünkü bakışlar sarhoş edicidir. Yine sevgilinin hançere benzeyen bakışları, büyüdür. Büyüye tutulmuş olan aşık kıpırdayacak güce sahip değildir.

Her iki şairde ortak olan nokta sevgilinin kılıç ya da hançer olarak nitelenen bakışlarının önce derin bir yara açtığı, daha sonra da aşığı öldürdüğüdür.

3.1.1.2. Ok

Sevgilinin bakışları Yahya ve Nef'i de oka teşbih edilir. Her iki şair de bakışın sineye ok gibi saplanması benzetmesini hayal etmiştir. Farklı bir noktaya da yer vermemişlerdir.

3.1.1.3. Hunhar, Cellat

Sevgilinin bakışlarının öldürücülüğü ifade etmek adına şairler bu teşbihleri kullanılmışlardır. Bakışlar aşığa bir ölüm oyunu oynar. Aşık da bu oyuna kapılır. Aşık sevgilinin bakışlarından ölse de kurtulamayacağı düşüncesindedir. Bu nedenle aşık ölüm ile kalım arasında bir fark görmez.

3.1.1.4. Nazlı, Sarhoş

Yahya ve Nef'i'ye göre naz aşığı sevgiliye bağlayan en önemli özelliktir. Naz aynı zamanda sarhoşluk verir. Nef'i sevgilinin nazının utangaçlıkla birlikte tezahür ettiğini bize gösterir. Bu nazı tek çekecek olan da aşıktır.

3.1.1.5. Cadu, Sihirli

Sevgilinin bakışlarının büyüleyici özelliği Nef'i ve Yahya'da ön plana çıkartılmıştır. Bu büyü aşığı esir eder. Aşık bu esaret içerisinde kıvrılır. Adeta bu sihir aşık için bir afettir. Aşık bu büyüleyici bakışlar karşısında kendisini hayran hisseder.

Aşık sevgilinin bakışları karşısında dayanamaz. Baş döner. Bakışlar bu açıdan fesat doludur. Aşıklar birbirine düşer. Bu durum sevgilinin bakışlarında gizlenmiş büyüden ileri gelmektedir.

3.1.2. Gamze İle İlgili Farklı Teşbih ve Tasavvurlar

3.1.2.1. Hırsız, Polis

Şair Yahya sevgilinin bakışlarını hırsız ve polise benzetmiştir. Sevgili bakışları ile aşığın gönlünü çalar, adeta bir polis gibi de o gönlü hapseder. Ama Nef'i divanında bu tür bir teşbihe rastlanmamaktadır.

3.1.2.2. Tatar

Yalnızca Yahya sevgilinin bakışlarının kahramanlığını anlatmak için tatar teşbihini yapar. Nef'i şiirlerinde böyle bir teşbihe yer vermez.

3.1.2.3. Fattan

Nef'i sevgilinin bakışlarındaki fattanlığı gazellerinde işlemiştir. Ama Yahya'da bu özellik ön plana çıkartılmamıştır.

3.1.2.4. Avcı

Nef'i sevgilinin bakışlarının aşıkları avladığını ifade etmiştir. Yahya bu konuda her hangi bir beyit yazmamıştır.

3.1.2.5. Şule

Yahya sevgilinin bakışlarının yakıcılığı hakkında herhangi bir şeye değinmezken, Nef'i sevgilinin bakışlarının aşıklarının içini yaktığını, adeta aşıklara dünyada cehennem azabını tattırdığını dile getirmiştir.

3.1.2.6. Hükümdar

Sevgilinin aşıkların gönlüne hükmeden bir hükümdar olarak Nef'i tarafından hayal edilir. Bu hükümdar bazen olumlu bir yaklaşım içindeyken bazense kötü bir şekilde hükümlerini aşığa sunar.

3.1.2.7. Mahmur

Nef'i'nin sevgilinin bakışı ile ilgili ortaya koyduğu özellik ise, uykulu bakışlı sevgilidir. Bu durum sevgilinin nazını da beraberinde getirir. Yahya sevgilinin mahmur bakışlarına yer vermemiştir.

3.2. AĞIZ İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Nef'i divanında ağız, dar olması ile dikkat çeker. Bu açıdan gizlilik ön plana çıkartılır. Sevgilinin ağzı o kadar güzeldir ki, adeta özenli bir şekilde yapılmış bir sanat eseridir. Bu sanat eseri, küçüklüğü bakımından gözle görülmeyecek kadar küçüktür. Aşık sevgilinin ağzını, o gülümsediği zaman görür.

Yahya Bey ise, sevgilinin ağzını farklı özellikleri bakımından ele almış, Nef'i'ye kıyasla daha çok işlemiştir. Yahya bey sevgilinin ağzını şeklen bir hokkaya, güle, kadehe benzetir. Onda şekil daha ön plandadır. Ortak nokta ise sevgilinin ağzının gizemleri saklayan bir yer olduğudur. Kapalılık, gonca ile somutlaştırılmıştır. Adeta bir mucizeler yayan bir organdır. Kadehe benzetilen ağız, onun sarhoş edici özelliği ile ilgilidir.

Sevgilinin ağzı, aşık için şeker şaçan bir özelliktedir. Burada sözün tatlılığı, ağzın güzelliğini anlatmak amacıyla Yahya bu teşbihi kullanmıştır.

3.3. DUDAK İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Şeyhülislam Yahya Efendi ve Nef'i'nin gazellerinde en çok ele alınan güzellik unsuru sevgilinin dudaklarıdır. Bu nedenle doğal olarak dudakla ilgili birçok tasavvur ve teşbihi görmek mümkündür. Yahya dudakla ilgili; emilme, gülümseme, şerbet, şarap, gülle, şeker ve kadeh gibi benzetme ve tasavvurlara başvururken; Nef'i de kadeh, can veren ve sarhoş eden tasavvurlarına yer vermektedir.

Nef'i daha çok dudağı rengi ve sarhoş ediciliği bakımından şarapla ilişkilendirmiştir. Kırmızı olması, şarabın kırmızılığı ile ilişkilidir. Kıymetli bir cevher olarak da Nef'i dudağı ifade etmiş, lal'e benzetmiştir.

Yahya ise sevgilinin dudaklarının aşığa lütfedilmiş bir hediye olduğunu düşünür. Çünkü bakışların yakıcılığına dudaklar bir ilaç gibidir. Yine Yahya bey de sevgilinin dudağının aşığa can verici özelliğini ve kıymetli bir maden olmasını ön plana çıkarmıştır. Aşık sevgilinin saf dudaklarına değer biçemez. Çünkü o dudaklar aşık için çok kıymetlidir.

Yahya'ya göre sevgilinin dudakları emilesi bir vasıf taşır. Çünkü, o dudaklar "Ab-ı Hayat"ı aşığa verecek yegane şeydir. Aşık o dudakları emerse, cennet suyunun da tadına varmış olacaktır. Sevgili de bu ihsanı aşığa çok görmez.

Bir niyaz ile lebin emdirdi çok naz itmedi

Lütf u ihsanı bana çok sevdiğim az itmedi (G394-1)

3.3.1. Dudakla İlgili Ortak Teşbih ve Tasavvurlar

3.3.1.1. Şarap, Mey, Kadeh

Yahya ve Nef'i'de sevgilinin dudağının rengi ve sarhoş etmesi bakımından böyle bir teşbihe gidilmiştir. Sevgilinin dudağını gören aşık, onun sarhoş ediciliği ile kendini kaybeder. Sevgilinin ayağına düşen aşık, aslında aşkın bir mertebesine yükselir. Yahya böyle bir teşbihe başvururken Nef'i ise sevgilinin dudağını bir kadeh, dudaklarındaki ıslaklığı ise bir şaraba benzetir. Bu şarap bir anlamda aşığın içini serinletecektir. Sevgilinin dudağı her iki şairde de kadeh olarak nitelendikten sonra,

Yahya dünyanın en iyi şarabının bile sevgilinin dudak kadehinden içilecek bir yudum şaraba değişilmeyeceğini anlatmaktadır.

3.3.1.2. Cevher, Lal

Her iki şairde sevgilinin dudağını lal taşına benzetir. Hem kıymet hem de renk açısından böyle bir teşbih yoluna giden şairler, sevgiliyi put olarak nitelendirmektedirler. Aynı zamanda sevgilinin dudaklarından dökülen sözcükler de aynı ölçüde bir cevherdir. Yahya ise Nef'den farklı olarak dudakları bir mercan olarak nitelendirir. Çünkü dudak içinde bir şeyler saklar. Sevgilinin dudaklarının içinde sakladığı bir incidir.

3.3.2. Dudakla İlgili Farklı Teşbih ve Tasavvurlar

3.3.2.1. Can-Bahş, İsa-dem, Hayat-Bahş

Sevgilinin dudağının bu özelliği yalnızca Nef'i tarafından işlenmiştir. Şair sevgilinin dudaklarının ölümsüzlük veren bir özellikte olduğunu bizlere anlatır. Hatta ölmüş olan aşığa can verecek kadar güçlü bir özelliğinin olduğunu da dile getiren şair, Hz. İsa'nın ölüleri diriltme mucizesine de atıfta bulunur. Yalnız burada küçük bir ayrıntı vardır ki, sevgilinin dudakları aşığa sonsuz bir hayat bahşederken, aynı zamanda canını alacak kadar da güzeldir.

Yahya ise sevgilinin dudaklarını hastalıktan kurtaracak bir ilaç olarak ele alır. Çünkü aşığın hastalığına tek derman sevgilidir. O da sevgilinin dudaklarıdır. Yahya dudağı sadece bir ilaç olarak görür.

3.3.2.2. Gonca, Gül

Sevgilinin dudağı Yahya tarafından goncaya benzetilir. Bunun ortaya atılmasında dudağın dar ve küçük olması önemli bir etkiye sahiptir. Yine şekil ve renk bakımından da dudak güle teşbih edilir. Gonca dudaklar olunca aşık da doğal olarak bülbül diye nitelenir. Sevgilinin dudakları açıldığında şair, onu yakasını yırtmak olarak algılar. Bu goncanın bir gül halini alması gibidir.

3.3.2.3. Şeker, Şirin, Helva

Yahya sevgilinin dudaklarının tadını bizlere anlatmak maksadıyla, şirin şeker olarak onu nitelendirmiştir. Sevgilinin dudakları her açıldığında şeker saçır. Nef'i bununla ilgili bir teşbihe yer vermez.

3.3.2.4. Nehir

Sevgilinin dudağı, ıslaklık açısından nehir olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvur Yahya Efendi'ye aittir. Nef'i de böyle bir benzetmeye yer verilmemiştir.

3.4. SAÇ İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Her iki şairimiz de saç uzvu ile ilgili çeşitli teşbih ve tasavvurlara yer vermiştir. Şiirlerde sevgili ile ilgili en sık ele alınan konular arasında saç gelir. Şairler saçın bazen telini, bazen rengini bazen de şeklini ele almışlardır. Yahya Efendi divanında saç, karanlığı, ölümü, boyu ifade eder. Aynı zamanda saç, fettandır. Aşıklar arasında fitne çıkarır. O nedenle karmakarışıktır. Her iki şairde sevgilinin saçlarını fitneci olarak görmekte, tüm fesadın başının sevgilinin saçlarından ortaya çıktığını savunmaktadır.

Yahya ve Nef'i sevgilinin saçlarının aşığı esir alan yönüne sıkça değinmişler, aşığı aklen ve bedenen bağladığına hükmetmişlerdir. Hatta bu tasavvurda o derece de ileri giderler ki, sevgilinin saçlarının örgülerinin iki kat olması, aşığı daha sıkı bağlama amacıyla ilgilidir. Aynı zamanda bu bağ sevgiliye olan bağlılığın bir ifadesidir.

Şairler sevgilinin saçının siyahlığını geceye benzetirler. Saçlar gece gibi karanlık ve korkunçtur.

Yahya ve Nef'i de sevgilinin saçlarının kıvrıkcık olduğu ifade edilmektedir. Her kıvrım şairler için adeta bir dalga olarak nitelendirilir. Nef'i kıvrımların nezaket simgesi olduğunu ifade eder ve ona dokunmaktan bile korkar.

Yahya Efendi sevgilinin saçının inceliğini dile getirir. Böyle olmasını da aşığın sevgiliyi düşünmesine bağlar. Üzüntü aşığı zayıflatır. Aşık sevgilinin bir tel saçına canını feda etmek ister. Çünkü sevgiliye ait olan şey Yahya Efendi'ye göre kıymetlidir. Bir tel saç anlatmak aşığın ömründen daha uzun sürer.

Yahya Efendi kendisini Mecnun olarak ifade eder ve sevgilinin “Leyl” olan saçına aşiktir. “Leyl” gece karanlık manasında kullanılır. Aynı zamanda Yahya Leyla ve Mecnun hikayesine de bir göndermede bulunur.

Nef’i ise sevgilinin kakülünü bir ayak olarak hayal eder. Aşık sevgilinin saçının taranmasından çok hoşnut değildir. Çünkü o karmaşık teller tarakla, aşığın içini karıştırır. Aşık sevgilinin kıvrırcık saçları ile dertlenir. Çünkü aşık azıcık kıvrılmış bir kaşa bile dayanamaz. Kıvrım kıvrım saçlara dayanmak aşık için onulmaz derttir.

Nef’i’ye göre sevgilinin saçları aşığı büyüler. Aşık sevgilinin saçlarını gördükçe cadı görmüş gibi olur.

Nef’i’nin şair Yahya’dan yaptığı en önemli farklı benzetme, sevgilinin saçının pencere olarak düşünülerek, yanağının da bir güneşi ifade etmesidir.

3.4.1. Saçla İlgili Ortak Teşbih ve Tasavvurlar

3.4.1.1. Yasemin, Sümbül, Reyhan

Nef’i ve Yahya sevgilinin saçlarının koku, renk ve şeklen yasemin, sümbül ve reyhana benzetmiştir. Yahya koku bakımından sevgiliyi yasemin bitkisine benzetir. Ama Nef’i sevgilinin tahrik etme gücünü yasemine benzetir. Bu bakımdan yasemin benzetmesinde Yahya ve Nef’i farklıdır.

Yahya sevgilinin saçlarının çokluğunu reyhanla ilişkilendirir. Nef’i ise reyhan çiçeğinin kokması ile sevgilinin saçlarının kokmasını bir arada ifade eder.

Sevgilinin saçlarının şeklini, şair sümbüle benzetir. Bu teşbihi Yahya Efendi daha yoğun olarak kullanmaktadır. Yahya yine değer bakımından sevgilinin saçını sümbüle benzetir. Aşık sevgilinin sümbüle benzeyen saçına ulaşmak amacındadır. Şair için sevgilinin saçları bir taçtır. Ona sümbül demek bile aşığa göre hakaret niteliğindedir.

3.4.1.2. Dert, Bela, Fitne

Her iki şair de sevgilinin saçlarının fitneci olduğuna şiirlerinde yer vermişlerdir. Yahya sevgilinin dağınık saçlarını kendisi için bir bela olarak görmektedir. Aşık bu belayı kendisini bir tasa nedeni yapmıştır. Nef’i de sevgilinin külahının altının bir fitne yeri olduğu ifade eder. Bu belanın asıl nedeni sevgilinin darmadağın olmuş olan

saçlarıdır. Nef'i bu kargaşanın giderilmesi için sevgilinin saçının taranması fikrindedir. Böylece biraz olsun rahatlayacaktır. Ama yine de bu sıkıntıları, şair sevgiliye yüklemes. Sevgilinin saçlarını karıştıranın sabah rüzgarı olduğu fikrindedir.

3.4.1.3. Zencir, Bend, Beste, Bağ, Kullab, Tuzak

Bu teşbihler şairler tarafından sevgilinin saçının esir edici özelliği ön plana çıkartılarak kullanılmıştır. Aşığın bağlanan eli kolu değil gönlüdür. Beden olarak özgür olan aşığın gönlü, esaret altındadır. Yahya'ya göre aşık kendisini bir köle olarak düşler. Aşık kendisini en üst makam olarak kölelik makamında görmek ister. Yahya, aşığın günahsız olduğunu dile getirir. Ona göre aşıkta günah yoktur. Ama sevgili aşığa kıyar. Ama aşık bu bağdan kurtulamamak ister. Çünkü ondan kurtuluş, aşktan kurtuluştur. Nef'i ise sevgilinin çift kat örülmüş saçına bağlanmıştır. Sevgili aşığı hareketsiz bırakır. Aşık o iki katlı saçın arasında adeta deli bağlar gibi bağlanmıştır.

Nef'i sevgilinin kıvrımlı saçlarını bir çengele benzetir. Aynı teşbih Yahya Efendi'de de görülmektedir. Aşık bu çengele asılı kalmıştır. Bu çengel Nef'i'ye göre sadece aşığın gönlünü değil dünyayı yerinden oynatır. Yahya ise sevgilinin saçının çengel olarak tasavvur edildiği beyitlerde kendisini bir kandil olarak nitelendirir. Aşık kendisini sevgilinin çengele benzeyen kakülüne asılmış olarak düşlemektedir.

Yahya'ya göre sevgilinin saçları bir tuzak gibidir. Aşığı avlar. Aşık da bu ölümcül tuzaktan kurtulamaz.

3.4.1.4. Lane, Yuva

Sevgilinin saçları her iki şair tarafından da bir kuş yuvasına benzetilmiştir. Bu benzetme genellikle şeklen her iki şair tarafından çok az yapılmıştır. Nef'i divanında biraz daha farklı ele alınarak, sığınılacak bir yer olarak ifade edilmektedir. Şair aşığın sevgiliden ayrı olduğu zamanlarda sığınacağı bir mekan olarak sevgilinin saçını tasvir etmektedir.

3.4.2. Saç İle İlgili Farklı Unsurlar

3.4.2.1. Örgü, Belük

Yahya'nın kullandığı bu teşbihte, sevgilinin saçları Kabe örtüsüne benzetilir. Şair sevgilinin yüzünü, Kabe'ye benzetir. Saçları onun siyah örtüsüdür. Ama bu tasavvura Nef'i yer vermez.

3.4.2.2. Hüma

Nef'i sevgilinin saçlarını Hüma kuşu olarak tasavvur eder. Bu benzetme, sevgilinin boyunun yüksekliği ve ulaşılmazlığı ile ilişkilidir. Yahya divanından saça böyle bir benzetme yapılmamıştır.

3.4.2.3. Ham, Gird-ab, Çin, Şiken

Yalnızca Yahya divanında bu teşbih ve tasavvura verilir. Saçlarının sekinin kıvrıkcık olması ile ilişkili olan bu teşbih, aşığın sıkıntı çekeceğini de bize ifade eder. Aşık bu sıkıntının içinde aşkını yaşar. Sevgilinin deniz girdabına benzeyen saçları aşığı içine almıştır, savurmaktadır.

3.4.2.4. Ejder, Ejderha

Nef'i'ye göre sevgilinin her bir saç teli adeta bir ejderha gibidir. Yalnız Yahya bu benzetmeye yer vermez.

3.4.2.5. Ömr-i Dıraz

Nef'i sevgilinin saçının uzunluğunu uzun bir ömre benzetirken, Yahya'nın gazellerinde bu tarz bir teşbihe yer verilmez.

3.4.2.6. Aşüfte

Sevgilinin saçlarının iffetsiz bir kadın gibi, kıpır kıpır hareketli olduğunu anlatan Nef'i, sevgilinin nazını ön planda işler. Böyle bir benzetme Yahya'nın beyitlerinde yoktur.

3.4.2.7. Harir, İpek

Sevgilinin saçlarını Nef'i ipeğe benzetmiştir. Saçların yumuşak ve narin olması bu benzetmenin kaynağını oluşturmaktadır. Fakat Yahya, böyle bir teşbihe yer vermez.

3.4.2.8. Muska

Sevgilinin saçları Nef'i'ye göre boyunda yer alan ve büyü bozan bir muska olarak nitelendirilmektedir. Yahya Efendi bu teşbihi kullanmamıştır.

3.4.2.9. Koku

Yahya Efendi sevgilinin saçlarını ele alırken en çok değindiği konulardan birisi, sevgilinin saçlarının kokulu olmasıdır. Ona göre sevgilinin saçı bir çiçek gibi kokar, aşığı esir eder. Aşık da bu esaretten kendisini kaybeder. Aşıқта bu koku hayranlık uyandırır. Ama Nef'i sevgilinin saçı ile ilgili olan beyitlerinde, saçın kokusunu ele almamıştır.

3.4.2.10. Sehab, Encüm

Yahya sevgilinin saçını buluta ve yıldıza benzetmişken, Nef'i böyle bir benzetmeye yer vermemiştir.

3.4.2.11. Leyl

Yahya sevgilinin saçlarını geceye benzetmiştir. Hem uzunluk hem de siyahlık bakımından böyle bir benzetmeye yer verir.

3.4.2.12. Resen, Ser-rişte, Risman

Yahya sevgilinin saçlarını aşıkla sevgiliyi birbirine bağlayan bir ipe benzetmiştir. Ama Nef'i bu benzetmeyi kullanmamıştır.

3.5. BEL, TEN, DİŞ, EL, GÖĞÜS, NEFES, SES İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu güzellik unsurlarına şair Nef'i gazellerinde hiç yer vermemiş, sadece Şeyhülislam Yahya Efendi bu unsurları işlemiştir. Yahya Efendi'nin beyitlerinde de bu unsurlarla ilgili olan gazeller birkaç beyitle sınırlı kalmıştır.

3.6. BUSE İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Her iki şairde sevgilinin aşığa lütfedeceği buseden sıkça söz etmemekle birlikte farklı şekillerde buse konusunu işlemişlerdir. Nef'i buseyi zenginliğin ve ganimetin kaynağı olarak nitelendirmekte, sarhoş eden bir zenginlik olduğunu beyitlerinde dile getirmektedir. Yine Nef'i bir öpücüğün ölen aşığı bile diriltebilen bir özellikte olduğunu ifade eder. Canlı olan aşığa ise can katar. Yahya ise şair Nef'i'den farklı olarak, öpücüğün sevgili tarafından herkese dağıtılmasına tepkilidir. Aşık sevgiliyle öpüşmek ateşiyle kendini heba ederken sevgilinin müsrif davranmasına karşıdır. Aşığa göre sevgilinin öpücüğü zenginliktir. Bu noktada Nef'i ile Yahya aynı düşünceleri ifade ederler.

3.7. ALIN İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Her iki şair de sevgilinin alnını kaşlar ve saçlarla ilişkilendirerek ifade etmiştir. Sevgilinin kaşı çatıldıkça alnı açılır. Saçlar sevgilinin alnında bir gölge gibidir. Şairler sevgilinin alnını doğruluğun, temizliğin ve dürüstlüğün sembolü olarak görürler. Alın şairler tarafından o nedenle parlak olarak hayal edilmiştir.

3.8. AYAK İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Nef'i bu kavramı ulaşılmaz olarak düşler. Sevgilinin ayağına dokunmak bile aşığın hayallerine sığmaz. O nedenle ayak Nef'i de ezik olan aşığın sadece hayallerinde kalır. Yahya ise ayakla ilgili Nef'i'den keskin çizgilerle ayırabileceğimiz bir tasavvura yer vermemiştir. Aynı Nef'i gibi, şair sevgilinin ayağını öpmek hevesiyle yanar. Ona göre sevgilinin ayağının tozuna bile kıymet biçilemez. Aşık da ayağa ulaşamazsa üzülür. Yahya Nef'i'den farklı olarak sevgilinin ayağının kokusunu miske benzetmiştir.

3.9. BOY İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Nef'i sevgilinin boyunu tasavvur ederken onun taze, uzun ve dikkat çekici olmasına işaret etmiştir. Çünkü sevgilinin gençliğini ön plana çıkaran en önemli unsur

boyudur. O nedenle boy Nef'i'ye göre “fidan” olarak nitelenir. Nef'i yine sevgilinin boyunu aşıklara arasında bir kıyametin geldiği benzetmesiyle ele alır. Çünkü o boy aşıklar arasında namusu yok eden bir özelliktedir. Yahya da sevgilinin boyunu uzunluğu ve gençliği ile ele aldığı gibi, inceliği, narinliği, kırılğanlığı ile de işlemiştir. Boy şaire göre ulaşılmazlık sembolüdür. Aşık büyük bir dert deryası içindedir. O derya sevgilinin boyu gibidir. Sevgilinin boyu upuzun değil, düzenli, ölçülü bir uzunluktur. Orantılı bir vücuda sahiptir.

Sevgilinin boyu daima uzun ve düzgündür. Bunun için bülent, bala, rast, doğru, mevzun, serkeş, dil-keş, dil-cu, latif, rana, hıraman, revan, azade gibi sıfatlar kullanılır. Bunlardan bir kısmı mecazi bir kısmı da itibari anlam taşırlar.¹³⁴

3.9.1. Boy İle İlgili Ortak Teşbih ve Tasavvurlar

3.9.1.1. Servi

Yahya ve Nef'i' de boy en çok serviye benzetilmiştir. Servi uzunluğu ve inceliği bakımından sevgili ile ilişkili bir bitkidir. Yahya servi benzetmesine çeşitli sıfatlar ekleyerek ele alır. Örneğin; yürüyen, yüksek, güzel, gönül kapan gibi sıfatlara yer verir. Sevgili başkaldıran biridir. Aşığın gönlü sevgilini ayağına su olup akar ve sevgili de bir fidanken koskoca bir servi ağacına dönüşür. Aşığın çabası ile büyüyen sevgili, kibirlenir. Övünür. Aşık sevgilinin bu kibrinden dolayı üzgündür. Yahya servinin yürüyüşü ön plana çıkarır. Servi salına salına yürür. Sevgili bu haliyle aşığın gözünde alımlıdır. Nef'i ise servi benzetmesinde sevgiliyi gül bahçesinde düşler. Böyle teşbih etmesinin en önemli nedeni serviye gül yüzlü olarak vasıflandırmasıdır. Sevgili bahar mevsiminde diğer bitkilerle birlikte şenlendiğinden onu ilkbahar mevsiminde hayal eder.

3.9.1.2. Fidan

Nef'i sevgilinin ince ve taze oluşunu fidan ile ilişkilendirmiştir. Fidan meyve vermemesi, aşığa yüz vermemesi anlamında değerlendirilir. Yüz vermeyen sevgili aşığa cefa çektirir. Yahya ise sevgilinin süslü oluşu ile fidan oluşunu ilişkilendirmekte, fidan gibi olan sevgilinin gölgesinde yaşama isteğiyle yanan aşığı ifade etmektedir. Aynı

¹³⁴ Pala, a.g.e., s.75.

şekilde Nef'i gibi sevgilinin inceliği ve yaşı, şairin sevgiliyi nihale benzetmesinde etkilidir.

3.9.2. Boy ile İlgili Farklı Teşbih ve Tasavvurlar

Nef'i sevgilinin boyu ile sadece servi ve fidan teşbihlerini kullanmıştır. Gazellerindeki beyitlerde bunun haricinde ele aldığı boyla ilgili bir benzetme yoktur. Yahya Efendi ise sevgilinin boyunu servi ve fidandan başka, Tuba, Sidre, elif, Söğüt, Ar'ar gibi benzetmelerle sevgilinin boyunu ele almıştır.

3.10. BEN İLE TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Nef'i'nin gazellerinde çok az yer verdiği bu güzellik unsuru genellikle siyah bir nokta olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin kakülünün altında saklıdır. Aşık kendini tuzağın içinde yer alan ben tuzağına düşecek bir av olarak düşler. Aşık bene yaklaştığı anda kement olan kakülü ile sevgili aşığı yakalar. Yahya ise ben ile ilgili benzer teşbihler yapsa da daha farklı şekilde ben kavramını ele almıştır. Yahya beni tuzak olarak ifade ettiği gibi, fettan ve karınca yuvası benzetmesini de kullanır. Yahya için ben hem yanakta hem de kulak memesinde yer alabilir. Yahya Efendiye göre ben, misk gibi kokar. Aşık bu koku ile yanar. Yine Yahya sevgilinin saçlarını tuzağa benzetmiş, aşığın gönlünü ise bir kuşa teşbih etmiştir. Sevgilinin tuzak olan beni aşığı avlar. Sevgilinin yanağındaki benin benzetildiği diğer bir unsur ise karınca yuvasıdır. Yahya sıra dışı bir benzetme kurmuş, yanaktaki beni köle olarak tasavvur etmiştir. Bu benzetmeye neden olan, benin siyah renkli olmasıdır.

3.11. YÜZ VE YANAK İLE TEŞBİH VE TASAVVURLARIN

KARŞILAŞTIRILMASI

Yahya, güzellik unsuru olarak sevgilinin yanak ve yüzünü sıkça dile getirmiştir. Çünkü yüz, Allah'ın varlıkta tecelli ettiği bir yer olarak Yahya tarafından işlenmiştir. Ayrıca yüzde sevgilinin diğer güzellik unsurlarından büyük çoğunluğu yer alır. Yine Yahya sevgilinin yüzünün güzel ve pürüzsüz olmasını ön plana çıkarmıştır. Yanaklar parlak ve ışıktır. O nedenle hem kıymetlidir hem de aşığın bahtını açar. Aşık sevgilinin kakülünün yanağı kapatmasını, bahtının kapanması olarak niteler. Nef'i de sevgilinin ilk görünen yeri ve Allah'ın tecelligahı olması açısından yüze büyük önem vermiş ve sıkça işlemiştir. Yahya ve Nef'i sevgilinin yüzünü güle, güneşe ve aya

benzetir. Bu açıdan her iki şair ortak bakış açılarını burada dile getirmiş olur. Nef'i sevgilinin yüzü için, Yahya'dan farklı olarak tutkunluk yarattığını ön plana çıkarır. Sevgilinin yüzü tiryakilik yapacak derecede güzeldir. Aşıklar da bu güzellik karşısında kendisinden geçer.

3.11.1. Yüz ve Yanakla İlgili Ortak Teşbih ve Benzetmeler

3.11.1.1. Gül, Gonca

Yahya ve Nef'i'nin sevgilinin yüzünü en çok benzettikleri unsur gül ve goncadır. Nef'i sevgilinin yüzünü şekil ve renk bakımından güle benzetir. Bu kızıl renk aşk şarabının etkisinden dolayı sevgilinin yüzünü renklendirmiştir. Sevgili ilkbaharındadır. Gül de bahar mevsiminin bitkisi olması açısından ele alınır. Aşık taze olan güle nezaketle davranır. Yüz ilk önceleri goncadır, açılırsa gül haline gelir.

Yahya da sevgilinin yüzünü renk ve şekil olarak güle benzetir. Yahya kendisini bir bülbül olarak tasavvur eder. Gül yüzlü sevgili için figan eder. Yine sevgilinin yüzü cennetin habercisi gibidir. Cennetten bir parça olarak düşünür. Yüz genel olarak gül bahçesi gibidir. Yüz üzerindeki organlar gonca ve güllere benzer. Yahya yanakların güzel kokusu nedeniyle de yanağı güle teşbih eder. Aşık gülü koklamak için her zaman baharın gelmesini ister. Bunun için de sürekli Allah'a dua eder.

3.11.1.2. Güneş, Ay

Yahya Efendi sevgilinin yüzünü güneş ve aya benzetirken, yüzün şekli ve renginden yola çıkmıştır. Aynı zamanda sevgili yakıcıdır. Bu nedenle şair güneş benzetmesini yapar. Sevgilinin çıkardığı aşk ışığı, aşığa yansır. Yine ay benzetmesinde, aşığın karanlık geceleri aydınlanmaktadır. Ay az görünür, böyle zamanlarda aşık üzülür. Çünkü aşık enerjisini ay ve güneşten almaktadır. Aşık öyle bir feryat eder ki, onun ahı ve figanı güneş ve aya ulaşır. Aşık sevgilinin güneşe ve aya benzeyen yüzünü her zaman görmek ister. Nef'i ise; güneşin parlaklığı ve yakıcılığı fikri konusunda Yahya ile aynı düşüncededir. Saçlar her iki şairde de sevgilinin güzelliğini kapatan unsurlar olarak görülür. Yalnız Nef'i sevgilinin kakülünü pencereye benzetir. Yüzünün görünen kısmını ise güneşe teşbih ederek, pencereden içeri giren güneş ışığını bizlere kapalı bir

dille ifade eder. Nef'i ay benzerliğini de Yahya ile aynı mantık üzerinden ilişkilendirmiştir.

3.11.2. Yanak ve Yüzle İlgili Farklı Teşbih ve Tasavvurlar

3.11.2.1. Yasemin, Altın

Nef'i sevgilinin yanağını yasemin ve altına benzetmiştir. Şekil, koku, renk ve kıymet bazında yapılan bu benzetmelere yalnızca Nef'i'nin gazellerinde rastlanmakta, Yahya'nın şiirlerinde yer verilmemektedir.

3.11.2.2. Lale, Lalezar, Şarap, Mum, Ateş, Yusuf, Peri, Varak, Kabe, Cennet, Kağıt, Ayna

Yahya Efendi sevgilinin yanağını lale, lalezar, şarap, mum, ateş, yusuf, peri, varak, kabe, cennet, kağıt, ayna gibi şeylere benzetmiştir. Nef'i de bu tür benzetmelere yer verilmez.

3.12. KİRPİK İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLAR

Yahya sevgilinin kirpikleri için; ok, kılıç, avcı, mızrak ve iğne gibi benzetmelerde kullanmıştır. Yahya'ya göre kirpik aşığı öldürür. Önce acı çektirir. Yaralar. Bakışlarla birleşir ve aşığa savaş açar. Sevgili kirpiklerini kıpırdatarak aşığın gönlünü gıdıklar. Aşık sevgilinin kirpikleri Rüstem'in okuna benzetir. Nef'i ise Yahya gibi kirpiklerin öldürücü özellikte olmasından bahsederek, kirpiği ok, kılıç ve askere benzetmiştir. Şair kirpiği saz çalmak amacıyla kullanılan mızrapa benzetir.

3.12.1. Kirpik İle İlgili Ortak Teşbih ve Tasavvurlar

3.12.1.1. Ok

Her iki şair de sevgilinin kirpiklerini oka benzetmiştir. Yahya şeklen kirpiğin sivri olması ve kaşında yaya benzemesinden yola çıkarak böyle bir tasavvuru kullanmıştır. Ok sevgili tarafından öyle atılır ki, aşığın ciğerini parçalar. Aşık bu kaza oku karşısında çöker. Aşık okun kalbine saplanmasını ve sonsuza kadar da onun orada kalmasını ister. Şair yüreğini veya kalbini okun kını olarak niteler. Nef'i ise; kaştan şikayetçidir. Çünkü kirpik okunun aşığın bağına saplanmasında kaş etkendir. Sevgilin

oklarına karşı gelmek zordur. Ama aşık bu oklarla rahatlar. Çünkü ayrılık acısını sadece ok yarası ve acısı dindirebilir. Aşığın kanı bu oklar sebebiyle akar.

3.12.2. Kirpik İle İlgili Farklı Teşbih ve Tasavvurlar

3.12.2.1. Avcı, Mızrak, İğne

Bu teşbih ve tasavvurlara sadece Yahya'nın gazellerinde rastlanmaktadır.

3.12.2.2. Kılıç, Leşker, Asker

Sevgilinin kirpiği kılıç, asker ve leşkere sadece Nef'i divanında benzetilmiştir. Aynı şekilde sevgilinin kirpikleri aşığın canına kasteder. Bu teşbihler de birer araç olarak kabul edilebilir.

3.13. KAŞ İLE TEŞBİH VE TASAVVURLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Nef'i gazellerinde sevgilinin kaş, göz, kirpik ve gamze unsurları ile birlikte ele alınır. Nef'i kaş, şekil yönüyle ele almış, kaşın şeklini, sevgilinin aşığa bakış açısı konusunda bir özellik olarak ifade eder. Sevgilinin kaşlarının çatıklığı, aşığı üzer. Kaşlar Nef'i'de siyah olarak ifadelendirilir. Yahya ise; sevgilinin kaşları için, bir silah özelliğinde olduğunu ifade eder. Aşığın canına sevgilinin kirpiği ve kaş kasteder. Kaş siyahtır. Sevgilinin güzelliğini tamamlayıcı özelliكتedir. Aşık sevgilinin kaşını, onun için canını verebilecek kadar kıymetli görür. Yine şair sevgilinin kaşlarının köşeli olduğunu ve aşığın da sevgilinin kaşının köşesine sığındığını ifade eder. Sevgilinin kaşlarının çatıklığı Nef'i 'de olduğu gibi Yahya divanında da sevgilinin sinirli olduğunu aşığa anlatır. Sevgili Yahya'ya göre sinirini sözle değil, davranışla yani kaşlarını çatarak gösterir. Ancak sevgili, bu sinirini rakiplere güler yüzlü davranarak gösterir. Bu aşığın gönlünde yara açar.

3.13.1. Kaşla İlgili Ortak Teşbih ve Tasavvurlar

3.13.1.1. Yay

Hem Yahya hem de Nef'i sevgilinin kaşını bir silaha teşbih eder. Kaşın kavisli şeklinden ötürü her iki şair kirpikle birlikte sevgilinin kaşının aşığın canına kasteden bir ok olduğunu dile getirir. Sevgili Yahya'ya göre bir avcı gibidir. Eli silahlı avcı, avını

öldürmeye çalışmaktadır. Sevgili bakışlarıyla nişan alır, kuşa benzeyen aşığı avlamaya çalışmaktadır. Aşık bu çileden de sıkıntılıdır. Nef'i ise; kaş ve kirpiği birer silah olarak tasavvur eder ve aşığı öldürücü özelliği üzerinde durur.

3.13.2. Kaşla İlgili Farklı Teşbih ve Tasavvurlar

3.13.2.1. Mihrap, Çin, Piç, Alın Yazısı

Sevgilinin kaşlarını mihrap, çin, alın yazısı özellikleriyle Nef'i ele almıştır. Yahya Efendi bu tasavvurlara yer vermemiştir.

3.13.2.2. Kılıç, Hilal, Ra

Sevgilinin kaşlarını Şeyhülislam Yahya Kılıç, Hilal ve “Ra” harfine benzetmiştir. Nef'i bu tarz bir benzerlik ilgisi kurmamıştır.

3.14. GÖZ İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN

KARŞILAŞTIRILMASI

Nef'i gözlerin sevgilinin düşüncelerinin yansımasının yer aldığı organ olarak düşler. Gözler hem sarhoş, hem de sarhoş edicidir. Ona göre sevgilinin gözleri adeta bir ceylanın gözleri kadar güzeldir. Bazen bir bademe benzetilmiş, bazen de can alıcı özelliği ön plana çıkarılmıştır. Gözler aşıkların gönüllerini kanatır. Ciğerlerini parçalar. Sevgilinin gözlerinin rengi siyahtır. Aynı zamanda kanlı olan gözler aşığın kanını da döker. Yahya da, sevgilinin gözlerinin aşığı etkilediğine değinmiştir. Hatta tüm güzellikler sevgilinin gözlerine yansır. Gözler sarhoştur, aşığın da canına kasteder. Hançerini çekmiştir. Aşık sevgilinin siyah gözlerini görünce dayanamaz. İçi kıyılır. Aşık sevgilinin gözlerine baktığı zaman onun kalbini de görür. Sevgili gözleri ile aşığa ne demek istediğini dile getirebilir.

3.14.1. Gözle İlgili Ortak Teşbih ve Tasavvurlar

3.14.1.1. Nergis

Yahya ve Nef'i sevgilinin gözlerini nergise benzetmişlerdir. Yahya şekil ve renk bazında gözleri ele almış, bu nedenle böyle bir benzetmeye gitmiştir. Bu benzetme

sevgilinin gözlerinin uykulu olmasını anlatmak için olduğu kadar, şaşı gözlere sahip olan bir sevgiliden söz etmek maksadıyla yapılmıştır. Buna yanısıra Nef'i ise, şekil bakımından gözleri nergise benzetir. Nef'i de Yahya gibi gözlerdeki sarhoşluk ve uykululuğu anlatmak maksadıyla böyle bir benzerlik ilgisi kurmaktadır.

3.14.1.2. Sarhoş

Nef'i sevgilinin gözlerinin nazla birleşerek bir sarhoşu dile getirdiğini anlatmaktadır. Bu meyhanede sevgiliye gönül veren aşıklar sarhoş olurlar. Aşıklar sevgilinin yanında geçerken dahi sarhoş olurlar. Böylece insanlar bir kargaşanın içine düşerler. Bu sarhoşluk, şair için şarapla birlikte ortaya çıkar. Alkol nazı da beraberinde getirir. Aşık sevgilinin gözlerine esirdir. Esaret sırasında aynı zamanda eziyet görmektedir. Yahya ise sevgilinin sarhoş edici gözlerini dile getirirken, onun sarhoşluğunun kendini kaybettirdiğini ifade eder. Sarhoş bakışlı gözlerin yaptığı yanlışları da mazur görmenin gerekliliğini dile getirmiştir. Aşık bu güzel gözler karşısında kendisini mutlu hissetmektedir.

3.14.1.3. Ahu, Ceylan

Yahya sevgilinin gözlerinin güzelliğini dile getirmek için, o gözlere ahü göz nitelemesinde bulunur. Aşık da bu durumda kendisini avcı yerine koymaktadır. Ahü gözlü sevgiliyi avlamak hevesindedir. Sevgili bir ceylan olunca dolayısı ile onu avlamak isteyen rakipler vardır. Şair bu rakipleri köpek olarak nitelendirir. Nef'i ise sevgilinin gözlerinin büyüklüğünü ve kokusunun güzel olduğunu dile getirmek maksadıyla böyle bir benzetmeye yer verir.

3.14.2. Gözle İlgili Farklı Teşbih ve Tasavvurlar

3.14.2.1. Sahir, Katil, Badem

Nef'i Yahya'dan farklı olarak gözle ilgili sihirli, öldüren ve badem çerezi gibi benzetmelerde bulunmuştur. Yahya bu tür benzetmeler kullanmamıştır.

3.14.2.2. Şahbaz, Fettan, Mahmur

Yahya gözlerin avcı, ortalık karıştıran ve uykulu olduğunu beyitlerinde anlatmıştır. Sevgilinin bu özelliklerinden Nef'i bahsetmemiştir.

3.15. GERDAN İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN

KARŞILAŞTIRILMASI

Nef'i gerdanın aşığı mutlu eden bir özelliği olduğunu dile getirir. Saçlar gerdanın üzerine düştüğü zaman aşıklar mutlu olur. Aynı zamanda gerdan şaire göre aşıkları esir eden bir özelliğe sahiptir. Yahya ise; gerdan kavramını sevgilinin taktığı bölge olarak görür.

3.16. NAZ İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN

KARŞILAŞTIRILMASI

Sevgilinin nazlı olması, aşığa işve yapması Yahya ve Nef'i divanında sıkça ele alınan özellikler arasında yer almaktadır. Sevgili, aşığı nazı ile kendisine bağlar. Nef'i'ye göre; sevgilinin her hareketin işve vardır. Sevgili her hareketi ile aşığın sabrını ölçer. Bu naz yalnızca aşığıdır. Rakiplere sevgili, aynı oranda bir naz göstermez. Naz bakışlarda gizlidir. Sevgili gösterdiği her utangaçlıkta nazını aşığa gösterir. Sevgilinin her naz dolu bakışı aşığı öldürmeye meyleder. Ama aşık da ölümden korkmaz. Ama naz aşığı aynı oranda zayıflatmaktadır. Sevgilin nazı aşığa göre benzersizdir. Yahya ise sevgilinin nazı konusunda, farklı sözcüklere yer vermiş ve karşılığını koymuştur. Aşık sevgiliye nazından ötürü bir kıymet yüklemektedir. Naz aşığa cefa da getirir. Ama aşık bu durumdan hoşnuttur. Yahya'ya göre de sevgilinin nazlı bakışları öldürücüdür. Nef'i ile naz konusunda bu noktada Yahya birleşmektedir. Naz aşık için bir şaraptır. Naz şarabını içmek isteyen aşık, adeta ölümsüzlük suyuna ulaşmış olur. Naz aşık ne kadar çok arzu ederse o derece çoğalır. Genellikle sevgili tarafından yapılan naz, Yahya'ya göre bazen aşık tarafından da yapılır. Naz, sevgilinin güzelliği ile de doğru orantılıdır. Sevgili ne derece güzel ve alımlı ise, o derece de nazlıdır. Zaten bu naz, bir zaman sonra, aşığı kötü duruma düşürür. Nef'i ve Yahya naz konusunda çok farklı şeyler ifade etmemiştir.

3.17. HATT İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN

KARŞILAŞTIRILMASI

Yahya'ya göre sevgilinin ayva tüyleri, onun hattını anlatır. Genellikle kesreti ifade eden hat, arkasında yanakları yani gerçek yaşamı saklar. Asıl olan gerçek de zaten yanaklardır. Yani vahdettir. Yahya hattın her telinin, sevgilinin güzelliğini ifade ettiği fikrindedir. Bu bakımdan sevgilinin güzelliği sözcüklere sığamayacak kadar çoktur. Aşık sevgilinin yanağındaki hattı seyretmekten zevk almaktadır. Nef'i ve Yahya sevgilinin hattını siyah renkte tahayyül etmektedir. Yahya hatta o siyah renkteki hatta bakarak geceyi anımsar. Nef'i ayva tüylerin tazeliğini okuyuculara ifade eder. Onları adeta bir fidan olarak düşler. Nef'i ayva tüyelerinin cezbeden kokusunu anlatmış, Yahya ise onları reyhan ve benefşeye benzetmiştir. Bu benzetmede hattın kokusu ve rengi ön plana çıkartılmıştır. Koku aynı zamanda sevgilinin aşığın yanında olduğunu bize gösterir. Vefalı bir sevgili olduğunu da simgelemektedir. Koku Yahya'ya göre misk ve anber kokusu gibidir. Nef'i sevgilinin ayva tüyelerinin tozlu olduğunu zikretmektedir. Toz aşığın sevgili için duyduğu mihnettir. Yahya'da onun hattındaki tozun gitmesi için, sevgilinin gözyaşı dökmesini istemektedir. Çünkü akan gözyaşı, sevgilinin yanağındaki tozunda gitmesine yardımcı olacaktır.

Yahya ve Nef'i sevgilinin yanaklarındaki ayva tüylerin bir yazı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü sevgiliyi anlatmak için sevgilinin yanağındaki ayva tüyler bile yetersiz kalır. Yahya ise buna ilave olarak sevgilinin yanaklarını bir kitap olarak düşler. Hattı kitabın yazılarıdır. Bu kitabında kutsal bir kitap olduğunu ifade etmektedir. Hatta bir hadis veya bir ayet olarak tahayyül eden Yahya, rahmet ve merhamet cümleleri olarak sevgilinin hattını tanımlar. Bu özellik Yahya'nın Şeyhülislam olması ile ilişkilendirilebilir.

Bunlara ilave olarak yalnızca Yahya Efendi, sevgilinin hattının bir sebze bahçesine benzediğini ifade etmiştir. Yine, Yahya sevgilinin hattını, Celali denilen bir savaşıya teşbih etmiştir. Bu teşbihlere Nef'i'nin beyitlerinde rastlanmamaktadır.

3.18. KOKU İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN

KARŞILAŞTIRILMASI

Sevgilinin kokusunu hem Nef'i hem de Yahya ele almıştır. Yahya, sevgilinin kokusunun, cezbeden özelliğini ifade etmiş, adeta aşığın canını verebileceğinden söz etmiştir. Çünkü sevgilinin kokusu bile aşık için çok önemlidir. Sevgilinin kokusu Yahya tarafından Hz. Meryem'in doğumda kullanılan çiçeğine teşbih edilmiştir. Ama aslında sevgilinin kokusu, o kokuyu duyan aşıkları darmadağın eder. Bu bazen şarap kokusu, bazen gül kokusu bazense amber kokusudur. Nef'i ise sevgilinin kokusunun büyüleyici olduğunu söyler. Aşık sevgiliyi o olmasa bile kokusundan tanır. Her iki şair de sevgilinin saçının kokusunu ön plana çıkarır.

3.19. REFTAR İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN

KARŞILAŞTIRILMASI

Sevgilinin yürüyüşü mevzusu Yahya ve Nef'i'nin gazellerinde sıkça yer almıştır. Yahya; fidana, ağaca, güle, kekliğe veya rahvan bir ata benzetmiştir. Sevgili ona göre hoş bir yürüyüşe sahiptir. Aşık o güzel adımları gördüğünden beri etrafta avare bir şekilde dolaşmaktadır. Sevgilinin attığı her adım, hem naz hem de koku yüklüdür. Aşık bunlarından çok etkilenmiştir. Aşık genellikle sevgiliyi servi veya gül ağacına benzetir. Uzun bir servinin yürüyüşünü anımsar. Yürüyüşü güzel olan keklik ve at hayvanı ile de benzerlik taşıdığını Yahya Efendi dile getirir.

Nef'i ise, yürüyüşün boyla ilişkili olduğunu, her adımın bir eda ile atıldığını söyler. Aşık her adımda bir ferahlık hissetmektedir. Yine Nef'i de Yahya gibi sevgiliyi bir servi ağacına benzetir. Sevgilinin yürüyüşü aşıkları darmadağın eder. Bu şair tarafından kıyamet olarak nitelenmektedir. O kadar abartılı bir dil kullanır ki Nef'i, kıyamet gününün bile çok sıradan bir durum kalacağını ifade etmektedir.

3.20. HANDAN İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN

KARŞILAŞTIRILMASI

Sevgilinin gülümsemesi anlamına gelir. Yahya, sevgilinin yüzünün gülmesini istemektedir. Sevgili gülümseyerek bakarsa, aşığın yüzünde güller açar. Eğer sevgili, aşığa yüzünü asarsa, üzüntüden aşık yanıp yok olur. Gülümseyen sevgiliye aşık daha da bağlanır. Aşık sevgiliyi gülümsemesinden tanır. Aşık ne derece rezil olursa, sevgili de

aşığa o derecede gülümser. Yalnız Yahya'ya göre sevgilinin gülümsemesini, onun küçücük olan ağzı engeller veya zorlar. Nef'i ise sevgilinin gülümsemesine nazının engel olduğu fikrindedir. Yine gülümseme, sevgilinin konuşması için bir ön koşuldur. Aşık sevgiliyi konuşturmak için öncelikle gülümsetmek zorundadır. Gülümseyen sevgiliyi gören aşığında ömrü uzar. Yaşamı boyunca tüm sıkıntılardan uzak kalır.

3.21. SÖZ İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN

KARŞILAŞTIRILMASI

Yahya sevgilinin sözlerinin kıymetli olduğunu ifade eder. Ona göre, sevgilinin sözleri unutulmamacasına aşığın zihnine kazanmaktadır. Aşık sevgiliden duyacağı güzel bir söz haricisinde, sevgiliden başka bir şey istemez. Ama sevgili güzel olan sözleri her zaman rakibe söyler. Sevgilinin söylediği sözler, güzel de olsa çirkin de olsa çok önemli ve değerlidir. Çünkü o sözler sevgilinin ağzından çıkmıştır. Aşık onu başında taşımak ister. Yahya sevgiliyi ağzında şeker saklayan bir papağanla kıyaslar. Hatta sevgili o kadar güzel konuşur ki, papağana bile konuşmayı o öğretmiştir. Sevgili hem esprili, hem de sert sözler söyler.

Nef'i ise aşığın sevgilinin ağzından dökülen sözleri övmek istediğini söyler. Sevgili çok konuşmaz. Aşık onun konuşmasının özlemi içindedir. Sevgilinin nazik sözleri adeta bir ab-ı hayat gibidir. Onun ağzından dökülen her söz tatlıdır. Aşık da zaten sevgilinin güzel sözleri haricinde başka bir şeyden zevk almamaktadır.

3.22. ÇENE İLE İLGİLİ TEŞBİH VE TASAVVURLARIN

KARŞILAŞTIRILMASI

Yahya ve Nef'i çene kavramından bahsettikleri zaman, Hz. Yusuf'un kuyuya atılması kıssasına bir telmihte bulunurlar. Genellikle çene kavramı, sevgilinin çene çukuru ile birlikte zikredilir. Yahya sevgilinin çene çukurundan, onun alınından sarkan perçemi ile çıkmak hevesindedir.

SONUÇ

Biz bu çalışmada 17. yüzyıl Klasik Türk Şiirinin iki şairi olan Nef'i ve Şeyhülislam Yahya Efendi'yi ele aldık. Yaşam öykülerini, edebi şahsiyetlerini ve eserlerini tanıtmaya yer verdik. Asıl amacımız Yahya ve Nef'i'nin divanlarındaki gazelerde "sevgili" kavramına nasıl yaklaşıldığını ele almaktır. Bu nedenle çalışmamızın başlığını "Şeyhülislam Yahya ve Nef'i Divanlarındaki Gazelerde Sevgiliye Ait Unsurların Karşılaştırılması" olarak belirledik. Bilindiği üzere divan şiirinde aşk konusu iki önemli ayak üzerine kuruludur. Şairler aşk, aşık ve sevgili kavramları üzerinde oldukça fazla durmakta, şiirlerini bunlar üzerinden işlemektedirler.

Yahya ve Nef'i'nin gazellerinde genellikle beşeri ve mecazi bir sevgiliden söz edilmektedir. Tasavvufi manada bir sevgiliye, sadece 17. yüzyılın bir geleneği olarak bu iki şairde yer verildiği görülmektedir. Her iki şairin farklı sosyo-kültürel çevreden geldiği düşünüldüğünde, hayal edilen sevgili kavramında küçük farklılıklar olmakla birlikte, kesin çizgilerle ifade edilebilecek bir farklılığa rastlanmamıştır.

Yahya ve Nef'i arasında bu şekilde bir farkın ortaya çıkma nedenlerinden birisi, şairlerin gazel sayılarındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Nef'i divanında yaklaşık 150 gazele karşın, Yahya divanında 450 gazelle karşılaşırız. Umulur ki; gazel sayılarındaki bu farklılık anlatılanların hacmini de değiştirecektir. Kısaca nicelikte yaşanan bir değişim, elbette ki niteliği de etkiler. Bununla birlikte şairlerin gazele olan ilgileri bu adı geçen iki şairin eserlerinde bahsedilen teşbih ve benzetmeyi de etkiler.

Yahya ve Nef'i'nin ortak dünya görüşlerinin olmasında bir önemli etken aynı politik zihniyetin altında yetişmeleri ve varlıklarını sürdürmeleridir. Bir bakıma müşterek zorlukları yaşayan bu şairler, zihni karakter bakımından da ortak bir kisveye bürünmüşlerdir. Bu da divan şiirinin geleneksel yapısını aynı şekilde kullanan iki şair ortaya çıkarmıştır. Şiirde yer alan konu ve üslubun aynı şekilde varolduğu bu araştırma sonucu ortaya çıkmıştır.

Her iki şairimiz de eserlerinde sevgililerin zarafetiyle, nezaketiyle övünür, aşığı küçük düşürmesinden, aşığı ezmesinden dem vurur. Ama her iki şair de şiirlerinde sevgiliden bir nefes kadar dahi olsa uzak kalmaya tahammül edemez. Bu ortak zevkin bir kanıtı niteliğindedir.

Yalnız burada dikkate şayan bir nokta da şudur ki; Nef'i gazellerinde sevgiliyi anlatırken, sevgilin görünüş özelliklerinden ziyade, davranışlarından ve tavırlarından yola çıkar. Ona göre sevgilinin güzelliği ve dikkat çekiciliği, sevgilinin hareketleri ile ortaya çıkmaktadır. Yahya Efendi ise bu noktada sevgiliden ayrılmış, sevgilinin görünüşünü ele almış, davranışlarını geri planda işlemiştir. Örneğin, sevgiliyi bir güle benzeten şairler bunu ayrı bakış açıları ile işlemiştir. Yahya sevgiliyi ince bir gül dalı olarak düşler, Nef'i ise nazlanarak açılan bir gonca olarak sevgiliyi hayal eder.

Her iki şairin de genel manada sevgiliye yaklaşımlarında, yukarıda ifade ettiğimiz gibi belirgin farklılıkları olmamakla birlikte, sık olarak kullandıkları ortak unsurlar da göze çarpar. Sevgilinin saç, bakış, göz, kaş, kirpik ve dudak mazmunları Nef'i ve Yahya tarafından sıklıkla ele alınmıştır. Bakışların öldürücü olması, dudakların güle benzemesi, sarhoş etmesi, kaş ve kirpiklerin bir ok gibi aşığı yaralaması, saçlarınsa aşığı esir etmesi, bir tuzak olarak görülmesi her iki şairde de karşımıza çıkan ortak noktalar olarak göze çarpar. Yalnız sevgilinin güzellik unsurlarından ağız, alın, ayak, ben, boy, buse, çene, dudak, gamze, gerdan, göz, hat, kaş, kirpik, koku, naz, saç, söz, yanak ve yüz her iki şair tarafından gazellerde dile getirilmiştir. Şeyhülislam Yahya Efendi bunlara ilave olarak sevgilinin beli, dişi, eli, göğsü, nefesi, sesi ve teninden de bahsetmiş, Nef'i ise birer güzellik unsuru olarak bunları ele almamıştır. Sevgilinin güzellik unsurları ile ilgili ayrıntılı teşbih ve tasavvurlar, tezin sonundaki tabloda ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Genel olarak bakıldığında divan şairleri sevgiliyi ele alırken dönemin şiir geleneğine uygun olarak, mefhumları özgün üslup ve içerikle şiirlerinde işlemişlerdir. Özellikle Şeyhülislam Yahya Efendi, sevgiliyi ifade ederken, bir hayal gücünü sonuna kadar kullanmış, gazel şairliğindeki ustalığı ile şiirlerini okuyucuya sunmuştur. Klasik şiiri çok iyi özümseyen iki şair, Rindane ve aşıkane bir üslupla şiirlerini yazmıştır. Tasavvuf, Şeyhülislam Yahya'da din adamı olmasına karşın, bir süs unsuru olarak ele alınmıştır; incelenen gazellerde bir Şeyhülislam'a uymayan ölçüde meyhaneden söz edilmiştir. Bu bakımdan daha çok beşeri aşkın, onun eserlerinde ilk bakışta fark edilmese bile, daha ön planda olduğu görülmektedir.

Nef'i de Şeyhülislam Yahya gibi açık ve kusursuz bir söyleyiş üzere şiirleri kaleme almıştır. Beyitlerde her iki şairde de karşılaştığımız ilk anlaşılan manası dışında

gizli bir anlama yer verilmemiştir. Bu bakımda aynı yüzyılın şairi olması açısından her iki şairin bu özellikleri ortaktır.

Özetle bu çalışma, klasik Türk şiirinin aynı asırdaki temsilcileri olan iki şairin, Nef'i ve Yahya Efendinin gazellerindeki sevgili kavramını konu almıştır. Her iki şair de sevgiliyi bildik kalıplar içinde ele alıp işlemiş, kendi hayal güçleri ölçüsünde de, bu kalıpların içinde özgürce hayallerindeki sevgiliyi anlatmışlardır. Yapılan çalışmanın, aşık ve aşk kavramlarının da araştırılarak karşılaştırılmasının yararlı olabileceği kanaatinde olduğumu belirtip, gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutmasını temenni ediyorum.

ŞEYHÜLİSLAM YAHYA VE NEF'İ'YE AİT TASAVVUR VE TEŞBİHLERİN TABLO ÜZERİNDE KARŞILAŞTIRILMASI			
GÜZELLİK UNSURLARI	TEŞBİHLER	YAHYA	NEF'İ
SEVGİLİ	ŞEH, ŞAH	X	X
	TABİP	X	
	AY	X	X
	GÜNEŞ	X	X
	PERİ	X	
	GONCA,GÜL	X	X
	DÜRR	X	
	CADU		X
	AFET-İ DEVRAN		X
	MERYEM-İSA-DEM		X
	PUT		X
	RÜSTEM		X
	LEYLA		X
	YUSUF		X
AĞIZ	GONCA	X	X
	HOKKA	X	
	KADEH	X	
	ŞEKER, ŞİRİN	X	
SAÇ	GİRDAP, HALKA, ŞİKEN	X	X
	ZİNCİR, BAĞ	X	X
	ÖRGÜ, BELÜK	X	
	YASEMİN, SÜMBÜL, REYHAN	X	X
	ÇENGEL, KANCA	X	
	SEHAP, ENCÜM	X	
	AŞIYAN	X	X
	TUZAK	X	
	LEYL	X	
	RİSMAN, RESEN	X	
	HÜMA		X
	ÖMR-İ DIRAZ		X
	EJDERHA		X
	AŞÜFTE		X
	HARİR		X
HAMA'İL		X	
BOY	SERVİ	X	X
	NİHAL	X	X
	TUBA, SİDRE	X	

	ELİF	X	
	SÖĞÜT, AR'AR	X	
YÜZ-YANAK	GONCA, GÜL, GÜL-NAR	X	X
	AY	X	X
	GÜNEŞ	X	X
	LALE	X	
	LALEZAR	X	
	ŞARAP, ATEŞ, MUM	X	
	YUSUF	X	
	PERİ	X	
	AYNA	X	
	VARAK, KABE, RIDVAN, KAĞIT	X	
	YASEMİN		X
	ALTIN		X
GAMZE	KILIÇ, HANÇER	X	X
	OK	X	X
	HUN-RİZ, HUN-HAR	X	X
	HIRSIZ	X	
	POLİS	X	
	NAZ	X	X
	SARHOŞ	X	
	TATAR	X	
	SAHİR, CADU	X	X
	HÜKÜMDAR		X
	MAHMUR		X
	ŞULE		X
	GERM		X
	CAZİBE		X
	AVCI		X
	FETTAN		X
SAZENDE		X	
KIRPIK	OK	X	X
	AVCI	X	
	MIZRAK	X	
	İĞNE	X	
	KILIÇ		X
	ASKER		X
KAŞ	YAY	X	X
	KILIÇ	X	
	HİLAL, RA	X	
	MİHRAP		X
	ALIN YAZISI		X
	PİÇ, ÇİN		X

GÖZ	ŞAHBAZ	X	
	FETTAN	X	
	AHU, CEYLAN	X	X
	SARHOŞ	X	X
	NERGİS	X	X
	MAHMUR	X	
	SAHİR		X
	KATİL		X
	BADEM		X
BEN	ANBER	X	
	KARIN	X	
	FİTNE	X	
	KÖLE	X	X
HATT	BENEFŞE, REYHAN	X	
	ANBER, MİSK	X	X
	GECE	X	
	YAZI, AYET, HADİS	X	
	GUBAR	X	
	FİTNE	X	
	CELALİ	X	
	SEBZEZAR	X	
DUDAK	ŞARAP, MEY	X	X
	GÜL	X	
	KADEH	X	X
	ŞEKER, ŞİRİN	X	
	ŞERBET, DEVA	X	
	İSA-DEM, CAN-BAHŞ		X
	YAKUT, LAL		X
	CEVHER, MERCAN	X	
	NEHİR	X	
BEL	BEL	X	
TEN	TEN	X	
BUSE	BUSE	X	X
DİŞ	DİŞ	X	
ALIN	ALIN	X	X
EL	EL	X	
GERDAN	GERDAN	X	X
NEFES	NEFES	X	
NAZ	NAZ	X	X
AYAK	AYAK	X	X
KOKU	KOKU	X	X
REFTAR	REFTAR	X	X
SÖZ	SÖZ	X	X

GÖĞÜS	GÖĞÜS	X	
SES	SES	X	
HANDE	HANDE	X	X
ÇENE	ÇENE	X	X

Tablo1. Yahya ve Nef'i'nin Tasavvur ve Teşbihlerinin Karşılaştırılması

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Metin; *Nef'i Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- BANARLI, Nihat Sami; *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul 1971.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, OCAK, Tulga, ÜNVER, İsmail, *Ölümünün Üçyüzlüncü Yılında Nef'i, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları*, Ankara 1987.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara,1990
- DİLÇİN, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, 1983.
- EREN, Abdullah, *Şeyhülislam Yahya Divanı Tahlili* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2004.
- ERTEM, Rekin; *Şeyhülislam Yahya Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- İPEKTEN, Haluk, *Nef'i Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- İSEN, Mustafa ve Ark.; *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2005.
- KABAKLI, Ahmet. *Türk Edebiyatı*, C.2, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1965.
- KAPLAN, Mehmet; *Kültür ve Dil*, Dergah Yayınları, İstanbul 1989.
- KARAHAN, Abdülkadir; *Nef'i Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Varlık Yayınları, İstanbul 1967.
- KARAKÖSE, Saadet, *Divan Şiir Sevgili Tipindeki Abartıların Simgesel Boyutuna Birkaç Örnek*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume:3/Issue:15
- KAVRUK, Hasan, *Şeyhülislam Yahya Divanı*, MEB Yayınları, Ankara 2001.
- KAZAN, Şevkiye, *Şeyhülislam Yahya Divanında "Aşk"ın Anlam Çerçevesi*, *Uluslararası Türk Tarihi, Dilleri ve Edebiyatları*, Volume 5/3 Summer 2010.
- KURNAZ, Cemal, *Eski Türk Edebiyatı*, Gazi Kitabevi, Ankara 2004.
- KURNAZ, Cemal, *Hayali Bey Divanı Tahlili*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- MENGİ, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

ONAY, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, MEB Yayınları, İstanbul 2004.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.

PALA, İskender, *Divan Edebiyatı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010.

SEFERCİOĞLU, Nejat, *Nev'i Divanı Tahlili*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

TARLAN, Ali Nihat, *Şeyhî Divanını Tetkik*, Akçağ Yay.: Ankara 2004.

TOLASA, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Sevinç Matbaası, Ankara 1973.

UNDU, Sevda, *Fehim-i Kadim Divanında Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2007.